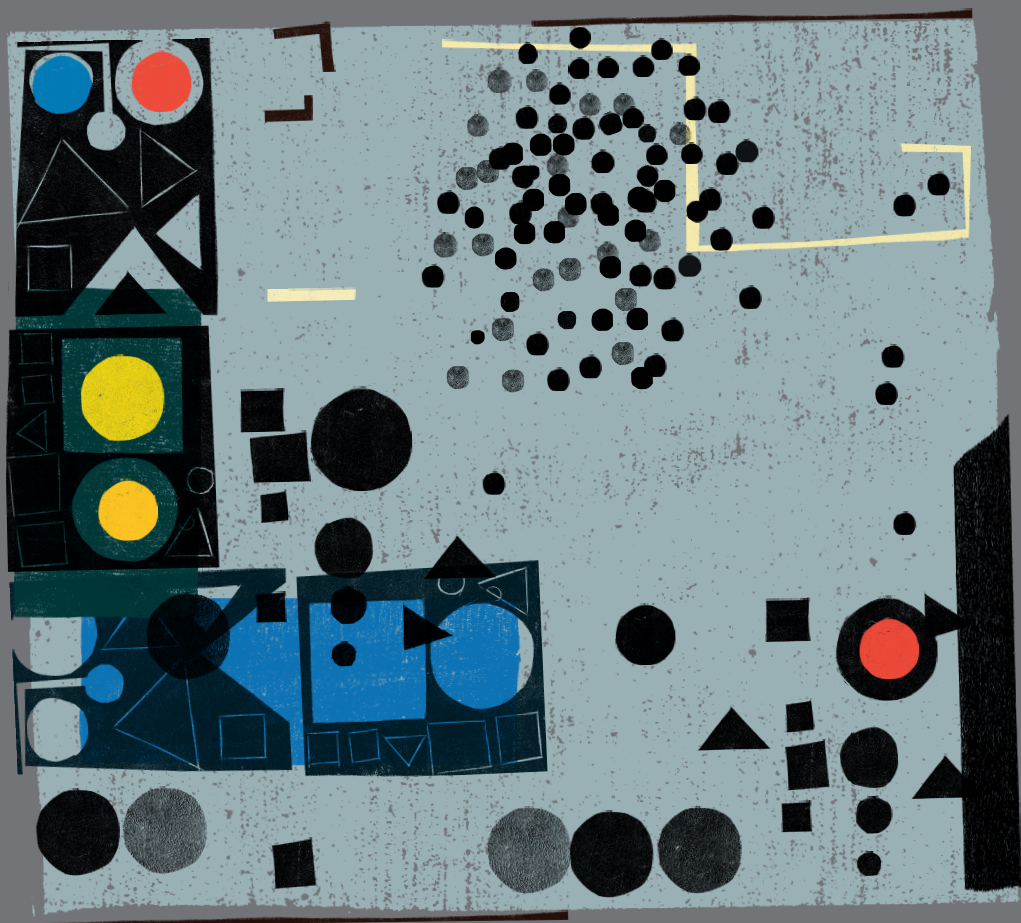

MONIALAINEN VERKOSTOTYÖ JA KOULUKIUSAAMINEN

NOORA HÄSTBACKA

MONIALAINEN VERKOSTOTYÖ JA KOULUKIUSAAMINEN

Tapaustutkimus Aseman Lapset ry:n K-0 -hankkeesta

NOORA HÄSTBACKA

Nuorisotutkimusverkosto/
Nuorisotutkimusseura
Verkojulkaisuja 130

Nuorisotutkimusverkoston julkaisut

Tiede

Teosten sisältö ja tyyli ovat akateemisten kriteerien mukaisia.

Kenttä

Erilaiset raportit ja selvitykset.

Liike

Ajankohtaiset yhteiskunnalliset puheenvuorot.

Kannen kuva: Ilmari Hakala

Kansipohja: Sole Lätti

Kustannustoimitus ja taitto: Hermanni Yli-Tepsa

Tiivistelmän käännökset ruotsiksi ja englanniksi: Käännöstoimisto Bellcrest
Translations Oy

Painopaikka: Unigrafia, Helsinki.

© Nuorisotutkimusseura ja tekijä 2018

Julkaisuja (Nuorisotutkimusseura)

ISSN 1799-9219, nro 202, sarja: *Kenttä*

Verkkojulkaisuja (Nuorisotutkimusseura)

ISSN 1799-9227, nro 130, sarja: *Kenttä*

ISBN 978-952-7175-59-0 (nid.)

ISBN 978-952-7175-60-6 (PDF)

Julkaisujen tilaukset:

Nuorisotutkimusverkosto

Asemapäällikönkatu 1

00520 Helsinki

<http://www.nuorisotutkimusseura.fi/catalog>

Sisällysluettelo

ESIPUHE	7
JOHDANTO	10
1 KIUUSAAMINEN KÄSITTEENÄ JA ILMIÖNÄ	13
1.1 Kiusaamisen yleisyys ja siihen puuttuminen	15
1.2 Kiusaamista voidaan ehkäistä ja vähentää	17
1.3 Koulukiusaaminen rikosprosessissa	19
2 K-0 -HANKE TUTKIMUKSEN KOHTEENA	22
2.1 K-0 -hankkeen tavoitteet ja toteutus vuonna 2017	22
2.2 Tutkimuksen toteutus	24
3 KAKSI TAPAUSTA KIUUSAAMISESTA	30
3.1 Millaiset kiusaamistapaukset ohjautuvat K-0 -hankkeeseen	30
3.2 ”TULENARKA VYYHTI” – esimerkki kiusaamistapauksesta alakoulussa	33
3.3 ”KUVA, JOKA SAI KOKO JUTUN RÄJÄHTÄMÄÄN” – esimerkki kiusaamistapauksesta yläkoulussa	37
4 MITÄ KIUUSAAMISTAPAUKSISTA ON OPITTU? HAVAINTOJA TUTKIMUSPROSESSIN VARRELTA	41
4.1 Kiusaamistapausten tunnistaminen: tappeluita, leikkiä vai väkivaltaa?	41
Tekijöiden ja uhrien nimeämisen haasteet	41
Nuorten välisten vertaissuhteiden tunnistaminen	45
Yksilöiden huomiointi ja tukeminen	47

4.2	Kiusaamistilanteisiin puuttumisen keinot	50
	Vanhempien kanssa tehtävä yhteistyö kriisissä	53
	Ammattilaisten välinen yhteistyö – kipupisteinä kokonaisuuden koordinointi ja tiedonsiirto	55
	Nuoren näkökulma – miten voisi toimia?	58
5	K-0 -HANKKEEN TYÖSKENTELY KIUSAAMISTAPAUKSISSA	61
6	JOHTOPÄÄTÖKSET	69
	6.1 Yhteenveto tuloksista ja kehittämiskohteista	69
	6.2 Pohdinta ja jatkotutkimuksen aiheet	74
	LÄHTEET	77
	LIITTEET	81
	TIIVISTELMÄ	85
	SAMMANDRAG	87
	ABSTRACT	89

Esipuhe

Selvittämättömiä konflikteja nolla

Suomessa vakituisesti asuvilla lapsilla on lakiin perustuva oppivelvollisuus, ja suurin osa lapsista suorittaa oppivelvollisuutensa koulussa. Koska aikuiset ovat säätäneet tällaisen velvollisuuden, on aikuisten tehtävä myös taata turvalliset puitteet koulutielle. Erityisen huolestuttavia ovat nuorten kokemukset, etteivät aikuiset ole puuttuneet kiusaamiseen tai ettei sitä ole puuttumisesta huolimatta saatu loppumaan. Keväällä 2016 myös poliisin suunnalta kantautui huolta Aseman Lapset ry:lle aiheen tiimoilta. Poliisin keinot ovat hyvin rajalliset, kun kyseessä on alle 15-vuotias nuori, joka ei ole rikosoikeudellisessa vastuussa teoistaan. Kouluissa helposti kuitenkin ajatellaan, että kun asiasta on tehty rikosilmoitus, sen selvittely etenee.

Aseman Lapsilla on usean vuoden kokemus poliisin kanssa tehtävästä yhteistyöstä erilaisten nuoria koskevien ilmiöiden ja konfliktien selvittelyssä. Pitkään jatkunut yhteistyö oli luonut hyvän pohjan tulevalle hankkeelle. Poliisin lisäksi myös muiden tahojen kanssa tehtävä yhteistyö on järjestön toiminnassa keskiössä. Voisiko eri tahojen osaamisen yhdistämistä hyödyntää nykyistä paremmin kouluympäristössä ja nimenomaan kiusaamiseen puuttumisessa? Järjestön katusovittelutoiminnassa oli jo kokemusta muutaman konfliktin selvittelystä nimenomaan koulussa. Yksi merkittävänä havainto oli, että nuoren ympärillä saattoi olla useita tukitahoja, mutta jostain syystä nuori tai hänen perheensä silti koki, ettei tilanne ratkea.

Tätä taustaa vasten lähdettiin kehittämään kiusaamiseen puuttuvaa toimintamallia, joka sai nimen K-0. Poliisin kanssa sovittiin, että hankkeen kenttätyövaiheessa keskitytään tapauksiin, joista on tehty rikosilmoitus tai muu virka-apupyynnö poliisille. Kun kiusaamistapaus ohjautui poliisilta hankkeelle, jalkauduimme kouluun, kartoitimme tilanteen ja laadimme yhdessä koulun henkilökunnan kanssa toimintasuunnitelman. Kenttätyövaiheessa tärkeä osa työskentelyä on ollut tapausten analysointi. Miksi konfliktit ovat paisuneet sellaisiksi, että vanhemmat kokevat, että tilanteesta on tehtävä rikosilmoitus? Missä vaiheessa palvelurakenne on pettänyt ja miksi? Ydinkysymyksenä työskentelyssä onkin ollut, miten

toimintakulttuuriamme tulisi muuttaa, jottei kasvuikäinen pääse lunastamaan paikkaansa ryhmässä toisen hyvinvoinnin kustannuksella.

Systemaattisen analysoinnin varmistamiseksi työskentelyyn haluttiin liittää heti sen käynnistysvaiheessa myös tutkimuksellinen ote, ja niin käynnistyi yhteistyö Noora Hästbackan ja Nuorisotutkimusverkoston kanssa. Varsinaisen tutkimustyön lisäksi Nooran kanssa on käyty lukuisia keskusteluja aiheesta ja sen vierestä. Hän on myös tarvittaessa rohkeasti haastanut ja saanut meidät pohtimaan toimintatapojamme – lämmin kiitos siitä!

Yksi keskeisimpiä tutkimuksen anteja kehittämistyön kannalta on havainto monialaisen yhteistyön osaamisen tai käytäntöjen puutteesta. Vastuu kiusaamiseen puuttumisesta jakautuu useille ammattilaisille eivätkä yksilölliset tukimuodot ja yhteisölliset toimenpiteet koulun arjessa pelaa yhteen ongelmattomasti. Tutkimustulosten perusteella voidaankin tunnistaa kehittämistarvetta niin kiusaamistilanteiden selvittämisprosessien johtamisessa kuin ammattilaisten välisessä tiedonsiirrossa. Kiusaamistapauksen ympärille kasatulla yhteistyöverkostolla on tärkeä olla koordinoija tai johtaja, jolla on koko ajan kokonaiskuva tilanteesta ja joka huolehtii siitä, että viesti kulkee paitsi yhteistyötahojen myös koulun ja kodin välillä. Näin eri tahojen väliset toimenpiteet eivät jää irrallisiksi eikä vanhemmille synny väärinkäsitystä, ettei koulu tee asialle mitään. Meidän on myös rohkeasti haastettava tarpeetonta salassapito-velvollisuuden taakse menoa.

Tutkimusraportista saatiin myös vahvistusta ulkopuolisen toimijan tarpeelle konfliktien selvittelyssä. Tämä korostuu tilanteissa, joissa oppilas tai vanhemmat kokevat, ettei koulu ole saanut avunpyynnöistä huolimatta kiusaamista loppumaan. Vuonna 2016 käyttöön otetussa opetussuunnitelmassa kouluja on rohkaistu entistä enemmän yhteistyöhön koulun ulkopuolisten tahojen kanssa, ja hankkeen kokemukset puhuvat sen puolesta, että koulut ovat vastaanottavaisia ulkopuoliselle avulle. Koulujen yhteistyöhalun lisäksi on ollut ilo huomata, että niin monilla tahoilla on aito halu lähteä yhdessä rakentamaan entistä turvallisempaa oppimisympäristöä. Kiitos siis kaikille jo tässä vaiheessa mukana olleille ammattilaisille!

Hankkeen seuraavassa vaiheessa kenttätyökokemusten ja käsillä olevan tutkimusraportin pohjalta koulutetaan eri alojen ammattilaisia hyödyntämään hyviksi koettuja toimintatapoja. Tavoitteena on, että

hankkeessa kehitetty työote omaksutaan valituilla pilottialueilla niin, että jatkossa koulujen käytössä on moniammatillinen tiimi, johon kuuluu myös koulun ulkopuolisia tahoja. Kun eri toimijat saadaan ryhtymään yhteistyöhön keskenään, on siitä hyötyä monissa muissakin tilanteissa kuin kiusaamistapausten selvittelyssä.

Kiusaamisen täydellinen kitkeminen tuskin on realistista tai edes tavoiteltavaa. Ennemmin meidän tulisi nähdä kiusaamistilanne tai konflikti hyvänä paikkana pysähtyä ja oppia. Tavoitteenamme onkin juurruttaa koulujen ympärille toimintakulttuuri, jossa selvittämättömiä konflikteja on nolla. Tässä haastamme yksin tekemisen kulttuuria – niin oppilailta, vanhemmilla kuin koulun henkilökunnalla on oikeus saada apua neuvottomuutta ja voimattomuutta herättävissä tilanteissa.

Heikki Turkka & Ville Koikkalainen
K-0 -hanke, Aseman Lapset ry

Johdanto

Koulu on lasten ja nuorten elämän keskeisimpiä instituutioita. Suuressa osassa maailmaa tunnustetaan lapsen oikeus koulutukseen. Suomalainen koulujärjestelmä on saanut maailmalla erityistä tunnustusta. Koulu ei ole vain opetuksen ja sivistyksen kehto, vaan myös keskeinen lasten ja nuorten sosiaalinen toimintaympäristö. Kouluissa kohdataan ja ohitetaan, ystäväystytään ja riidellään, tullaan yhteen ja erotaan. Tämän vuoksi kouluissa tapahtuu myös paljon oppilaiden välisiä konflikteja. Tässä teoksessa käsitellään kouluympäristössä esiintyviä konfliktitilanteita, joissa oppilaiden koulunkäyntiä ovat varjostaneet rajut kiusaamistilanteet ja erilaiset väkivallan muodot.

Suomalaisissa kouluissa tapahtuu päivittäin monenlaista väkivaltaista käyttäytymistä oppilaiden välillä. Anonyymeihin kyselyihin perustuvien uhritutkimusten mukaan noin joka viides nuori kertoi tulleen edellisen vuoden aikana pahoinpidellyksi ikätovereiden toimesta (Kääriäinen 2008; Fagerlund ym. 2013). Kiusaamista pidetään yhtenä väkivallan muotona, jolle on tyypillistä *toistuvuus, voimasuhteiden epätasapaino* ja se, että kiusaaminen tapahtuu *ryhmässä* (Olweus 1992, 14; Salmivalli 1998, 33). Kouluympäristössä kiusaamista kokee viikoittain yläkoululaisista 6 prosenttia ja alakoululaisista 7 prosenttia (Kouluterveyskysely 2017).¹ Kiusaamista pidetään merkittävänä uhkana lasten ja nuorten hyvinvoinnille, ja sillä on todettu olevan pitkäaikaisia vaikutuksia esimerkiksi terveyteen, koulumenestykseen ja vertaissuhteisiin (Salmivalli 2003; Pörhölä 2008).

Vain harvat koulukiusaamistapaukset etenevät poliisille ja rikosoikeudelliseen prosessiin. Kaiken kaikkiaan suurin osa lapsiin kohdistuvasta väkivallasta ei tule viranomaisten tietoon lainkaan (Kääriäinen 2007, 25). Poliisien vaihtelevista kirjaamiskäytännöistä johtuen on mahdollonta saada yksiselitteistä tietoa alaikäisistä rikoksen uhreista ja heidän määrästään (Smolej 2014). Kouluväkivaltaan ja erityisesti kiusaamisen kokemukseen liittyy korkea kynnyks kerton tilanteesta aikuisille ja hakea tukea ulkopuolelta (esim. Karhunen & Pörhölä 2007).

1 Vuoden 2017 Kouluterveyskyselyn tulokset: <https://www.thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/tutkimustuloksia/kasvu ympäristön-turvallisuus>

Kouluihin liittyviä rikosilmoituksia kirjattiin Helsingin poliisilaitoksen alueella vuoden 2016 ensimmäisellä vuosipuoliskolla yhteensä 90 (Aseman Lapset ry:n dokumentaatio). Suurin osa näistä oli oppilaiden välisiä tapauksia, ja pahoinpitely oli ensisijainen rikosnimike puolessa tapauksista. Lisäksi ilmoituksissa oli lieviä pahoinpitelyjä ja kunnianloukkauksia sekä nettikiusaamista.² Nämä luvut kuvaavat, kuinka pieni osa koulussa tapahtuvasta väkivallasta ja lasten kokemasta kiusaamisesta päätyy poliisille tutkittavaksi.

Aseman Lapset ry on käynnistänyt vuonna 2017 kiusaamiseen puuttuvan K-0 -hankkeen. Hanke on saanut alkunsa nuorisotyön ammattilaisten keskusteluista, minkä taustalla on puolestaan poliisin ilmaisema huoli koulussa tapahtuvasta väkivallasta ja kiusaamisesta sekä sen puutteellisesta torjunnasta. K-0 -hankkeessa kiusaamiseen puututaan monimutkaisissa ja pitkittyneissä tilanteissa sekä kehitetään kiusaamisen ehkäisyn työkaluja tapauksissa, joissa rikoksen tunnusmerkit täyttyvät ja poliisin virka-apua pyydetään.³ Helsingin poliisilaitos ja Aseman Lapset ovat jo pitkään tehneet yhteistyötä nuoriin liittyvissä asioissa ja väkivallan ehkäisyssä. Yhteisiä käytäntöjä on kehitetty myös Helsingin Sovittelutoimiston kanssa. Aseman Lasten Katusovittelu-hankkeessa on aiemmin havaittu, että vapaa-ajalla tapahtuvien nuorten välisten väkivaltaisuuksien juuret johtavat monissa tapauksissa kouluun ja siellä syntyneisiin ristiriitoihin. Rikosten ehkäisy ja toimivaksi todettu nuorten sovittelutoiminta sekä poliisiyhteistyö haluttiin ulottaa kaduilta kouluille.

Käytännön tarpeesta ponnistavan K-0 -hankkeen rinnalle viritettiin tutkimusyhteistyö Nuorisotutkimusverkoston kanssa. Tämä tutkimusraportti perustuu Aseman Lapset ry:n tilaamaan ja rahoittamaan tutkimustyöhön, jonka tarkoituksena on ollut edistää hankkeen käytäntöjen kehittämistä. Laadullisia toiminta- ja tapaustutkimuksen menetelmiä soveltavan tutkimuksen ytimessä on kiusaamistapausten monitasoisuuden ymmärtäminen. Tutkimusraportissa esitellään Aseman Lapset ry:n K-0 -hankkeen toimintaa vuonna 2017, joka muodostaa eräänlaisen *tutkimustapauksen*. Kaksi hankkeessa käsiteltyä *kiusaamistapausta* on valittu lisäksi yksityiskohtaisempaan tarkasteluun.

2 Tämä laskelma perustuu rikoskomisario Marko Forssin läpikäymiin ja hakusanoilla etsimiin rikosilmoituksiin.

3 www.asemanlapset.fi/fi/toimintamuotomme/k-0-kiusaamiseen-puuttuva-hanke

Raportin empiirinen osuus koostuu haastatteluiden, työskentelyn havainnoinnin ja hankkeen dokumentoinnin pohjalta kerätyistä kiusaamistarinoista. Niitä analysoimalla selitetään, miksi kiusaamistapaukset ovat kehittyneet juuri tietyllä tavalla, miksi kiusaamiseen puuttuminen on tapauksissa riittämätöntä ja miksi kiusaamista ei saada loppumaan toimenpiteistä huolimatta. Tapauksia on jäsennetty ja peilattu kiusaamiseen liittyvän tutkimuksen ja niitä koskevien käsitteiden kautta, joita käydään läpi ensimmäisessä luvussa. Toisessa ja kolmannessa luvussa esitellään K-0-hankkeen ja tutkimuksen lähtökohtia sekä kuvataan kaksi esimerkkitapausta eri osapuolten kokemuksia ja kertomuksia yhdistellen. Neljäs ja viides luku esittelevät tutkimuksen tuloksia viitaten näihin kahteen tapaukseen ja laajemmin hankkeen työskentelystä kerättyyn aineistoon. Luvuissa kuvataan kiusaamisen tunnistamiseen ja nimeämiseen liittyvää problematiikkaa, koulun toimintajärjestystä kiusaamiseen puuttumisessa ja sen haasteita sekä K-0-hankkeen työskentelyä tapausten selvittämiseksi. Viimeisessä luvussa tuodaan esiin kiusaamistilanteiden tunnistamisen ja selvittämisen ongelmakohtia, joihin puuttumalla kiusaamisen vastaisia käytäntöjä voidaan kouluissa ja ammattilaisten verkostoissa kehittää.

1 Kiusaaminen käsitteenä ja ilmiönä

Kiusaamisella on erilaisia määritelmiä, mutta perinteisesti sillä tarkoitetaan toistuvaa ja tarkoituksellista yhden oppilaan loukkaamista, nöyryyttämistä tai satuttamista, jossa toiminnan kohde ei tunne pystyvänsä puolustautumaan tasavertaisesti (Olweus 1992; Salmivalli 1998; Pörhölä 2008). Tämän määritelmän mukaan kiusaamisella ei siis tarkoiteta yksittäistä tekoa, vaan suhteellisen pysyvää olosuhdetta (Salmivalli 2003, 15). Tutkijoiden välillä ei ole kuitenkaan täyttä yksimielisyyttä määritelmän toimivuudesta. Esimerkiksi Marini ja Volk (2017) ovat ehdottaneet, että kiusaamisen määritelmässä *toistuvuus* tulisi korvata teon *intensiteetillä*. Tutkijapari huomauttaa, että uusissa kiusaamisen muodoissa, kuten nettikiusaamisessa, voi yksittäinen tapaus olla erittäin vahingollinen. He esittävät kiusaamisen olevan muuta kuin toiston tuote. (Marini & Volk 2017, 95, 99–100.) Kiusaamiseen määritelmää on kritisoitu aiemminkin sen kapeudesta ja siitä, että kaikki kiusaamisen muodot eivät lukeudu määritelmään. Esimerkiksi Hamarus on huomauttanut, että jos kiusaaminen määritellään pitkäkestoiseksi ja toistuvaksi, siihen puututaan vain sen jatkuessa pitkään (Hamarus 2006, 6).

Tämän tutkimuksen lähtökohdaksi on otettu perinteinen tapa määritellä kiusaamisilmiötä, koska se kuvaa parhaiten nuorten ja nuorten kanssa toimivien ammattilaisten ymmärrystä kiusaamisesta. Tällöin kiusaamisessa olennaista ei ole tapa, jolla harmia toiselle aiheutetaan, vaan, että yhdelle lapselle aiheutetaan toistuvasti mielipahaa ja häntä alistetaan (Salmivalli 2003, 15). Kiusaaminen rajataan näin erityiseksi väkivallan muodoksi, eikä kaikkea aggressiivista toimintaa pidetä kiusaamisena. Kiusaamiseen voi liittyä hyvin erilaisia tekoja, minkä vuoksi kiusaamista ei voi määritellä tietyn teon perusteella. Kiusaamiseen liittyy ennen kaikkea kiusatun kokemus siitä, ettei itseä vahingoittavaan toimintaan voi vaikuttaa. Kiusatuksi joutuminen on subjektiivinen kokemus, ja kiusaamisen aiheuttama paha mieli on yksi kiusaamisen keskeisistä ominaispiirteistä. (Salmivalli 1998; Hamarus 2006.) Herkaman mukaan jokainen kiusaamisessa osallisena oleva oppilas ymmärtää kiusaamisen omalla tavallaan. Koululuokan sisällä voi olla monta toisistaan poikkeavaa käsitystä siitä, mitä kiusaaminen on. (Herkama 2012, 174.)

Kiusaamisen erilaisia muotoja kuvataan tyypillisesti *suoran* ja *epäsuoran* kiusaamisen termeillä, jossa ensimmäinen tarkoittaa fyysistä tai verbaalista väkivaltaa ja jälkimmäinen syrjimistä ja ulkopuolelle jättämistä (Salmivalli 1998, 37–44). Kiusaaminen on kaikkein yleisimmin sanallista nimittelyä ja pilkantekoa tai epäsuoraa eristämistä, syrjimistä ja toisten kääntämistä kiusattua vastaan (Salmivalli 2003, 15). Tutkimuksissa on esitetty, että fyysinen väkivalta on yleisempää poikien keskuudessa, kun taas tytöillä epäsuorat ja hienovaraiset kiusaamisen muodot ovat tyypillisempiä. Iän myötä kiusaamisen tavat muuttuvat yhä vaikeammin tunnistettaviksi, toisin sanoen suorasta epäsuoraksi kiusaamiseksi. (Ks. esim. Salmivalli 1998; Herkama 2012.)

Yhteistä kaikille kiusaamisen muodoille on se, että ryhmä luo kiusaamiselle olosuhteet. Kiusaaminen on ryhmäilmiö, joka liittyy ryhmämekanismeihin ja vuorovaikutukseen. Kiusaaminen ei tapahdu vain kiusatun ja kiusajaan välillä, vaan olennaisessa roolissa ovat sivusta seuraavat nuoret. (Salmivalli 1998; Hamarus 2006, 6–7.) Kiusaamisilmiötä on kuvattu myös rituaalinomaisena toimintana, jonka tarkoituksena on luoda kiinteyttä ryhmään (Herkama 2012). Keskeisessä roolissa ovat tällöin kiusaamista ylläpitävät epäviralliset normit nuorten koulukulttuurissa. Kiusaamiseen liittyvät rituaalit yhdistävät kiusaamiseen osallistuvia (mt.). Asiat, joista kiusataan, liittyvät oppilaskulttuurissa halveksittuihin seikkoihin, ja kiusaaminen yhtenäistää luokkaa tuottamalla yhteisöön samanlaisia kulttuurisia arvostuksia. Yhteisöllisyyttä luodaan kiusaamisen keinoilla, joita ovat hauskanpito, tarinoiden kertominen ja esimerkiksi kiusaamiseen liittyvät alistamis- ja eristämisrituaalit. (Hamarus 2006.)

Tutkimuksissa on oltu kiinnostuneita siitä, miten kiusatut lapset reagoivat kiusaamiseen ja miten se vaikuttaa kiusaamisen ilmentymiseen. Salmivalli on jaotellut lasten toimintamalleja aggressiolla vastaamiseen, välinpitämättömyyteen ja avuttomuuteen (ks. esim. Salmivalli 1998, 106–107). Monissa tutkimuksissa *provosoivat uhrin* tai *kiusaajauhrin* – jotka ovat samanaikaisesti sekä kiusaajia että kiusattuja ja reagoivat hyökkäävästi ja aggressiivisesti kiusaamiseensa – ovat piirtyneet ryhmäksi, joiden kohdalla kiusaamiseen on haastavinta vaikuttaa (Olweus 1992, 55; Salmivalli 1998; 2003). Haatajan ym. (2016) mukaan vain 24 % pitkäaikaisen kiusaamisen uhreista on koulussa huomioitu, vaikka koulussa on ollut käytössä kiusaamisenvastainen ohjelma. Tutkimuksessa havaittiin, että erityisesti ne oppilaat, jotka käyttäytyvät itse aggressiivisesti

tai kiusaavat toisia jäävät tunnistamatta kiusaamisen uhreiksi. Oppilaan maine kiusaamisen uhrina ja aikuiselle kertominen kiusaamisesta kasvatti todennäköisyyttä kiusaamisen tunnistamisessa. (Haataja ym. 2016.) Lapsen käyttäytymisen lisäksi opettajan omat lapsuudenkokemukset ja esimerkiksi sukupuoli ja etnisuus vaikuttavat siihen, miten opettajat reagoivat kiusaamiseen sitä nähdessään (Yoon ym. 2016). Erilaisista empiirisistä tutkimuksista tiedetään, että koulun opettajat eivät aina tunnista kiusaamisen uhreja.

Maili Pörhölä (2008) on selvittänyt oppilaiden kokemuksia kiusaamisesta kyselyaineistolla ja todennut, että kiusaamisen kokemus heijastuu oppilaiden vertaissuhteisiin. Kiusattuna olleet lapset kärsivät erityyppisistä vertaissuhdeongelmista, joita olivat ystävien vähyys, pelko ystävien menettämisestä, luokkayhteisöön kuulumattomuuden tunne ja luottamuksen puute vertaisiin. Tulokset osoittavat, että kiusatuksi joutuminen vahingoittaa luottamusta itsen ja muihin sekä kykyä solmia uusia ihmissuhteita. Siten kiusatulla on suurempi riski päätyä kiusatuksi myös uudessa yhteisössä. (Pörhölä 2008.) Muissakin tutkimuksissa on todettu, että kiusatuksi joutumisen kokemuksella on taipumusta toistua uuteen ryhmään tai luokka-asteelta toiselle siirtyessä (ks. esim. Lappalainen ym. 2011, 71).

1.1 KIUSAAMISEN YLEISYYS JA SIIHEN PUUTTUMINEN

Lasten ja nuorten kokemuksia kouluympäristössä tapahtuvasta kiusaamisesta ja väkivallasta on systemaattisesti kartoitettu kyselyin, joissa vastaajat ovat arvioineet kokemuksiaan kiusaamisesta. Näistä tunnetuimpia ovat Kouluterveyskysely ja Lapsiuhritutkimus. Kyselytutkimusten tuoreiden tilastojen mukaan koulukiusaamiseen liittyvien kokemusten määrä on kääntynyt laskuun. Tämä tulos seuraa yleistä trendiä, jossa nuorten elinolot ja hyvinvointi ovat kehittyneet pääasiassa myönteisesti 2000-luvun aikana (ks. esim. Luopa ym. 2014; Myllyniemi 2017; Halme ym. 2017). Oppilaiden vaikuttamismahdollisuudet koulussa ovat kehittyneet monelta osin myönteisesti. Oppilaat tulevat aiempaa paremmin kuulluksi ja heillä on paremmat mahdollisuudet oman mielipiteen ilmaisuun luokassa (Luopa ym. 2014, 73). Myös opiskeluhuollon on todettu kehittyneen myönteiseen suuntaan sen osalta, että opiskeluhoitopalvelut ovat tarjolla

aiempaa kattavammin (Wiss ym. 2017). Vaikka kiusaamiskokemusten määrä on viime vuosien aikana vähentynyt ja koulussa tehtyjen toimenpiteiden suunta vaikuttaisi olevan hyvä, voi kiusaamista pitää yhä merkittävänä lasten ja nuorten hyvinvointia uhkaavana ilmiönä. Koulukiusaamista kokee viikoittain yhä yläkoululaisista 6% ja alakoululaisista 7% (Kouluterveyskysely 2017).

Monien myönteisten kehityssuuntien rinnalla on oltu huolissaan siitä, että eri oppilasryhmien välillä on suuria eroja eikä yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon periaate käytännössä toteudu. Hyvinvointi- ja terveyshaasteet kasaantuvat väestöryhmien mukaan ja nuorten väliset terveys- ja hyvinvointierot ovat viime vuosina kasvaneet (Wiss ym. 2017). Myös kiusaamisen uhriksi joutumisen riski vaihtelee eri ryhmien välillä. Väkivaltakokemuksilla on taipumusta kasautua samoille lapsille ja monentyyppisiksi väkivallan kokemuksiksi (Ellonen & Peltonen 2011, 19). Väkivallan kokemusten kasautuminen viittaa rakenteellisiin tekijöihin väkivallan taustalla (Leppälahti & Näre 2011, 1–2). Rakenteellista väkivaltaa kohtaavat aiempien tutkimusten mukaan esimerkiksi maahanmuuttajanuoret (Rastas 2007; Souto 2011), sateenkaarinuoret (Lehtonen 2003; Alanko 2014; Taavetti 2015), toimintarajoitteiset nuoret (Halme ym. 2017) ja muihin vähemmistöihin kuuluvat nuoret (Kankkunen ym. 2010). Uusimmassa Kouluterveyskyselyssä selvisi myös, että kodin ulkopuolelle sijoitetuista lapsista huomattavasti useammat kokivat koulukiusaamista ja väkivaltaa vanhempien kanssa asuviin ikätovereihin verrattuna (Ikonen ym. 2017).

Tutkijoiden havaintojen mukaan koulun aikuiset vaikuttavat olevan melko heikosti perillä koulussa tapahtuvasta kiusaamisesta eivätkä kiusaamisen uhrit saa riittävästi tukea, mitä on pidetty huolestuttavana (Salmivalli 2003, 47; Haataja ym. 2016). Kuten useista kyselyin toteutetuista selvityksistä käy ilmi, nuoret kokevat, ettei koulun henkilökunta ole tietoinen koulussa tapahtuvasta kiusaamisesta ja ettei koulun henkilökunta ole puuttanut kiusaamiseen (Peura ym. 2009; Luopa ym. 2008; Mäntylä ym. 2013). Herkaman tutkimuksessa (2012, 135) nuoret korostivat, että kiusaamisesta on selvittävä yksin ja omin avuin. Näin monet lapset ja nuoret valitsevat selviytymisstrategiaksi kiusaamisesta vaikenemisen. Tämä kuvaa nuorten kulttuuria ja toimintaa ohjaavaa normistoa, jossa itseen kohdistuva pilkka tai läppä tulee kestäväksi (ks. myös Paju 2011). Moni nuori myös kokee, ettei kertomisesta ole hyötyä, tai että siitä voi

olla jopa haittaa (ks. esim. Hamarus 2006, Mäntylä ym. 2013). Sille, että kiusaaminen jää koulussa havaitsematta, on olemassa muitakin syitä kuin nuorten vaikeneminen. Ensinnäkin kiusaaminen tapahtuu useimmiten paikoissa, joita ei valvota (Karhunen & Pörhölä 2007). Toiseksi monet kiusaamisen muodot voivat olla hyvinkin näkymättömiä, vaikka ne tapahtuisivatkin aikuisten silmien alla (mt.; Paju 2011). Kolmantena tekijänä ovat aikuisten ajattelutavat siitä, mitä kiusaaminen on. Tutkimuksissa on todettu, että epäsuoraan kiusaamiseen ei suhtauduta yhtä vakavasti kuin fyysiseen ja verbaaliseen kiusaamiseen (ks. esim. Pörhölä & Kinney 2010, 40). Kiusaamisen tunnistaminen ei ole itsestään selvää.

1.2 KIUSAAMISTA VOIDAAN EHKÄISTÄ JA VÄHENTÄÄ

Koulukiusaamisen ehkäisyyn on kiinnitetty yhä enemmän huomiota niin lainsäädännön tasolla kuin koulujen arjessa. Lapsilla ja nuorilla on oikeus terveelliseen, turvalliseen ja hyvinvoivaan kouluympäristöön ja -yhteisöön. Laki velvoittaa kaikkia opiskeluhoollon toimijoita yhteisölliseen opiskeluhooltotyöhön, ja tekemään kiusaamisen vastaisen suunnitelman koulussa (Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki 1287/2013, Perusopetuslaki 628/1998). Lisäksi uusi opetussuunnitelma velvoittaa kouluja yhteisöllisen toimintakulttuurin luomiseen ja yhteistyöhön. Vuonna 2017 valtaosassa kouluista (89–96%) oli kirjattu kiusaamisen ehkäisyyn, tunnistamiseen ja puuttumisen periaatteet käytännöiksi (Wiss ym. 2017).

Kirjallisuutta kiusaamisilmistä ja siihen liittyvistä työmenetelmistä on julkaistu 2000-luvulla paljon. Tutkimuksista mainittakoon esimerkiksi Christina Salmivallin *Koulukiusaamiseen puuttuminen. Kohti tehokkaita toimintamalleja* (Salmivalli 2003), Päivi Hamaruksen *Haukku haavan tekee. Puututaan yhdessä kiusaamiseen* (Hamarus 2012), Niina Mäntylän, Jonna Kivelän, Seija Ollilan ja Laura Perttolan *Pelastakaa koulukiusattu! – koulun vastuu, puuttumisen muodot ja ongelmat oikeudellisessa tarkastelussa* (Mäntylä ym. 2013) ja Maija Gellinin *Sovittelu koulussa* (Gellin 2011). Myös useat järjestöt, kuten Mannerheimin Lastensuojeluliitto, ovat tehneet aktiivista ja pitkäjänteistä työtä koulukiusaamisen vähentämiseksi tuottamalla käytännönläheisiä materiaaleja kouluille. Opetus- ja kulttuuriministeriön kiusaamisen ehkäisyyn työryhmän väliraportissa

(2017) todetaan, että erilaisista kiusaamisen ehkäisyn ja toimintakulttuurin vaikuttavista menetelmistä on runsaasti tietoa kentällä. Työryhmän mielestä onkin tärkeää löytää selitys sille, miksi menetelmiä ei käytetä ja mikseivät ne aina johda hyvin tuloksiin (Kiusaamisen vastaisen työn lähtökohdat... 2017, 40).

Kiusaamista ehkäiseviä toimenpiteitä voi luokitella sen mukaan, mihin ne kohdistuvat. Kouluyhteisön toimintakulttuuriin ja nuorten osallisuuteen vaikuttavilla rakenteilla, kuten tukioppilastoiminnalla, oppilaskuntatoiminnalla tai koulunuorisotyöllä, voidaan edistää nuorten hyvinvointia ja kuulluksi tulemisen kokemuksia (ks. Kiilakoski 2014). Huomiota on kiinnitetty opettajien ja oppilaiden välisen sosiaalisen ja tunneperäisen etäisyyden vähentämiseen, jotta nuoret eivät jäisi yksin kohtaamiensa vaikeuksien kanssa (Harinen & Halme 2012, 67–68). Koulun toimintakulttuuriin vaikuttamisen rinnalla lapsille ja nuorille voidaan opettaa emootioiden tunnistamista, toisen ihmisen asemaan asettumista ja oman toiminnan seurauksien ennakoimista (ks. Salmivalli 2003). Lisäksi oppilaiden vertaissuhteisiin ja luokkien dynamiikkaan voi vaikuttaa pienryhmätoiminnalla, jossa nuoret oppivat tuntemaan omia ja toisten vahvuuksia, jakamaan kokemuksia sekä tekemään yhteistyötä (Hamarus 2006; Gretschel & Hästbacka 2016).

Aiemmista tutkimuksista tiedetään, että vanhempien kasvatustyyli ja valvonta vaikuttavat koulukiusaamiskokemuksiin (Ketonen & Joronen 2014, 47). Hyvällä vanhempien valvonnalla – jolla tarkoitetaan tietämystä lapsen toiminnasta, olinpaikasta ja ystävyys-suhteista sekä myönteistä tapaa reagoida lapsen kertomiin asioihin – voidaan vähentää lapsen epäsosiaalista käyttäytymistä, ongelmakäyttäytymistä, väkivaltaisuutta ja rikollisuutta. Koulun ja perheiden väliseen yhteistyöhön panostamalla ja valvonnan muutoksella voidaan vaikuttaa suotuisasti ongelmalliseksi muodostuneeseen käyttäytymiseen. (Mt., 55.)

Tutkijoiden ja koulujen yhteistyö on poikunut erilaisia toimintamalleja, joilla pyritään systemaattisesti ehkäisemään kiusaamista. Esimerkki tunnetusta ja paljon käytetystä kiusaamisen vähentämisen menetelmästä on KiVa Koulu -toimintamalli. KiVa Koulu -ohjelma on suomalainen innovaatio, jonka kehittämisessä on hyödynnetty kiusaamista koskevaa tutkimustietoa. KiVa Koulu -ohjelman perusajatuksena on kokonaisvaltaisuus: toimintamalli koskee koko koulua, ei yksittäisiä luokkia tai opettajia. KiVa Kouluun sisältyy kaikille tarkoitettuja kiusaamisilmiöön

liittyviä oppitunteja ja teemapäiviä, joita järjestetään alakoulussa ensimmäisen ja neljännen sekä yläkoulussa seitsemännen luokan oppilaille. Kohdennetut toimenpiteet otetaan käyttöön kiusaamistapauksen tultua ilmi ja ne kohdistetaan tapauksen osapuoliin niin että kiusaaminen loppuisi. Toimintamalliin kuuluu koulukohtainen kiva-tiimi, joka on vähintään kolmen aikuisen muodostama työryhmä. Sen tehtävänä on selvittää kiusaamistapauksia. (Salmivalli ym. 2009.)

Toinen esimerkki kiusaamisen vastaisesta toimintamallista on niin kutsuttu Verso. Verso on vertaissovittelumalli, jonka taustalla on rikos- ja riita-asioiden sovittelutyön kehittäminen koulun arkeen sopivaksi menetelmäksi. Malli pohjautuu restoratiiviseen ajatteluun, jossa erilaiset ristiriitatilanteet ja konfliktit ymmärretään oppimistilanteiksi. Osapuolet ohjataan pohtimaan tapahtunutta, kuulemaan toisten näkemyksiä ja päättämään yhdessä, miten ristiriitoja voidaan välttää. Sovittelussa on tarkoitus aidosti osallistaa lapsia löytämään yhdessä ratkaisuja. Käytännössä vertaissovittelu toimii niin, että konfliktin osapuolia hieman vanhemmat ja koulutetut oppilaat toimivat tilanteen sovittelijoina. (Gellin 2011, 24-25.) Koulusovittelua tehdään myös aikuisjohtoisesti, jos tapausta ei voi antaa vertaissovitteluun. Näin toimitaan esimerkiksi pitkään jatkuneissa kiusaamistilanteissa tai silloin, kun tapauksesta on tehty rikosilmoitus. Tällöin vanhempien ja rehtorin osallisuus on tärkeää. Jos koulun sisäiset sovittelumenetelmät eivät tuota tulosta, voidaan konflikti ohjata sovittelutoimiston käsittelyyn. (Mt., 29, 31.) Versotoiminnan käynnistäneet koulut ovat vahvistaneet yhteistyötä sovittelutoimiston, alueen poliisin ja sosiaalityön kanssa. Näin on kehitetty verkostoa, joka tukee koulun konfliktien hallintaa ja jossa puututaan pahoinpitelyihin, ilkivaltaan, näpistyksiin ja vahingontekoihin eli tilanteisiin, joissa koulusovittelu ei ole riittävä puuttumisen keino. (Mt., 81.)

1.3 KOULUKIUSAAMINEN RIKOSPROSESSISSA

Vaikka koulukiusaaminen voi täyttää rikoksen tunnusmerkit, se ei ole rangaistavaa systemaattisena ja jatkuvana tekokokonaisuutena, jollaisena se uhrille ilmenee (Mäntylä ym. 2013). Lainsäädäntö ei kerro yksiselitteisesti, kenen tulee puuttua kiusaamiseen ja miten. Koulujen käytännöt vaihtelevatkin sen suhteen, milloin kiusaamisesta ilmoitetaan poliisille.

(Mt.) Myöskään tutkijat eivät ole yksimielisiä siitä, kuinka kiusaamistilanteisiin tulisi puuttua koulussa ja miten väkivaltatilannetta olisi käsiteltävä eri osapuolten kanssa. Esimerkiksi Gellin (2011) korostaa osallistamisen merkitystä kiusaamistilanteiden ja konfliktien selvittämisessä, ja hän pitää konflikteja tärkeinä oppimistilanteina. Salmivallin mukaan kiusaamistapaukset eivät sovi sovittelun lähtökohtaan ja puolueettomuuteen, vaan kiusaamista selvittäessä on syytä asettaa selvästi kiusatun puolelle (Salmivalli 2003, 88).

Erään empiirisen kyselytutkimuksen mukaan suurin osa opettajista (83 prosenttia) kertoo, että on yleensä valmis ja hyvin valmistautunut käsittelemään kiusaamistapauksia. Tästä huolimatta opettajat kertovat tarjoavansa tukea kiusaamisen ehkäisyyn ja sosiaalisiin taitoihin suoraa kiusaamiskäyttäytymiseen puuttumista useammin. Toisin sanoen opettajat kokevat helpommaksi antaa yleistä tukea ja ohjeita kiusaamistilanteisiin kuin opastaa kiusaajia ja uhreja suoraan. (Novik & Isaacs 2010, 288.) Tuloksen voi ymmärtää niin, että opettajien on helppoa työskennellä kiusaamisen vastaisen ilmapiirin saavuttamiseksi, mutta yksittäisiin tilanteisiin puuttuminen koetaan vaikeaksi. Kiusaamiseen puuttumisessa opettaja joutuu toimimaan tuomarina tilanteessa ja samalla huolehtimaan kaikkien lasten edun toteutumisesta.

Tutkimusten mukaan opettajat eivät myöskään tunnista riittävästi kiusaamisen uhreja (Salmivalli 2003; Haataja ym. 2016) Tämä on ongelmallista siksi, että usein lapset ja nuoret eivät osaa hakea apua joutuessaan rikoksen uhriksi, eikä heillä ole tietoa heidän oikeuksistaan (Flinck 2013, 126–127). Honkatukia (2011) on tutkinut väkivallan uhriksi joutuneiden lasten oikeuksien toteutumista ja heidän saamaansa tukea, ja todennut ammattilaisten käytännöissä olevan puutteita. Uhrien kohtelu riippuu yksittäisten toimijoiden osaamisesta, koska yhtenäisiä hyviä toimintatapoja ei ole luotu. Viranomaiskäytännöissä ja auttamisjärjestelmissä edellytetään lisäksi uhreilta vahvaa toimintakykyä, ja että nuoret kykenevät hakeutumaan niihin ja toimimaan yhteistyössä viranomaisten kanssa. Kuitenkin tuen tarvetta voi olla erilaisista syistä johtuen vaikea ilmaista. (Honkatukia 2011, 55, 115–114.)

Lapset ja nuoret tarvitsevat aikuisen tukea sekä rikoksesta epäiltyinä että uhreina, koska lasten voi olla vaikea hahmottaa tekojen seurauksia. Lapsilla ei ole välttämättä tietoa siitä, millainen toiminta voi täyttää rikoksen kriteerit (Flinck 2013). Nuorten tekemien rikosten kohdalla

sovittelua pidetään hyvänä vaihtoehtona rikosprosessille, koska siinä on nähty kasvatuksellisia aineksia. Sovittelu on puolueeton ja vapaaehtoinen menettely, jossa rikoksen tai riidan osapuolet kohtaavat toisensa (www.sovittelutoiminta.fi). Rikoksen uhrille ja epäillylle tekijälle tarjotaan mahdollisuus käsitellä tapahtumia vapaaehtoissovittelijan avustuksella ja sopia toimenpiteistä niiden hyvittämiseksi (Sovittelulaki 1015/2005). Rikos- ja riita-asioiden sovitteluun ohjattiin yhteensä 13 117 rikos- ja riita-asiaa vuonna 2016, joista runsas puolet oli väkivaltarikoksia. Tekijöiksi epäillyistä 11 prosenttia oli alle 15-vuotiaita. (Rikos- ja riita-asioiden sovittelu 2016, Tilastoraportti 15/2017.)

Sovittelua pidetään erityisen suositeltavana silloin, kun epäiltyinä ovat nuoret rikosentekijät eli alle 15-vuotiaat lapset. Sovittelun tarkoituksena on uusien rikosten ehkäisy, vastuullisuuteen kasvattaminen ja lapsen sosiaalisen selviytymisen edistäminen. Tavoitteena on kehittää niin nuorten rikosentekijöiden vastuuntuntoa kuin helpottaa uhriksi joutuneen asemaa. (Lastensuojelun käsikirja.)⁴ Tekojen seurausten konkretisoitumista ja vahingoitetun osapuolen kohtaamista pidetään toimivana keinona ennaltaehkäistä tulevia rikoksia ja yhteisön normien rikkomisia. Sovittelupalvelut voivat tukea myös vanhempia lasten kasvatuksessa. (Flinck 2013, 128–129.)

Sovittelu ei kuitenkaan sovellu kaikkiin tilanteisiin. Lapset ja nuoret ovat erityisen haavoittuva ryhmä rikoksen uhriksi joutuessaan (Honkatukia 2011), ja siksi on tärkeä arvioida sovittelun hyötyjä ja haittoja kaikkien osapuolten kannalta. Sovittelutoimiston vastuulla on selvittää uhrin tarpeet ja rikostapahtumaan johtaneet syyt huolellisesti, jotta sovittelun edellytyksiä voidaan arvioida (Flinck 2013, 128–129). Kiusaamisilmioon liittyy olennaisesti valtasuhteiden epätasapaino ja kiusatun alisteinen asema, jolloin tilanteen osapuolilta ei voi edellyttää tasavertaista mahdollisuutta purkaa tapahtumia. Lasten väkivalta- tai kiusaamistilanteiden sovittelu vaatii siis erityistä osaamista ja tilannearviota.

4 Rikoksen ja riidan sovittelumenettely. Lastensuojelun käsikirja. Terveys- ja hyvinvoinnin laitos. <https://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/erityiskysymykset/rikoksen-ja-riidan-sovittelumenettely>

2 K-0 -hanke tutkimuksen kohteena

2.1 K-0 -HANKKEEN TAVOITTEET JA TOTEUTUS VUONNA 2017

Aseman Lapset ry toteuttaa vuosina 2017–2018 koulukiusaamiseen puuttuvan K-0 -hankkeen. Hanke on ME-säätiön, opetus- ja kulttuuriministeriön sekä Aseman Lapset ry:n yhdessä rahoittama. Hankkeessa kehitetään toimivia työvälineitä kiusaamisen ehkäisyyn ja selvittämiseen sekä jalkautetaan niitä käytäntöön. Työn tarkoituksena on avata uusia näkökulmia kiusaamistilanteiden selvittämiseen, tehostaa eri toimijoiden yhteistyötä ja kehittää ammattilaisten osaamista – ei niinkään korvata olemassa olevia palveluja tai kiusaamisen ehkäisyyn toimintamalleja. Toiminnassa hyödynnetään esimerkiksi hyviä käytäntöjä nuorten välisten konfliktien selvittämisessä ja väkivallan ehkäisyssä, joita on kehitetty Aseman Lasten muissa toimintamuodoissa.⁵

Hankkeessa valikoidaan käsiteltäväksi kiusaamistilanteita, joiden yhteydessä on tehty rikosilmoitus tai muu virka-apupyynnö poliisille. Hankkeen työntekijät jalkautuvat peruskouluihin joko yhdessä poliisin kanssa tai poliisin intervention jälkeen. Tavoitteena on kohdata koulukiusaamisesta kärsiviä nuoria – sekä kiusattuja että kiusaajia ja heidän perheitään – ja vastata heidän tuentarpeisiinsa. Hankkeen toinen keskeinen tavoite on saada nuorten ympärillä toimivat tahot ja ammattilaiset työskentelemään tehokkaammin koulukiusaamisen vähentämiseksi. Näin pyritään parantamaan nuorten oppimisympäristöjen turvallisuutta ja ehkäisemään kiusaamistilanteiden kärjistymistä. Pyrkimyksenä on keskittyä nuorten elämän kannalta keskeisten verkostojen ja aihealueiden kanssa työskentelyyn. Hankkeen keskeisiä yhteistyötahoja ovat Helsingin poliisi, Opetusvirasto, Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus, Nuorisopalvelut ja Sovittelutoimisto.

5 *Katusovittelu* on Aseman Lapset ry:n kehittämä työmuoto, jolla puututaan nuorten rikokomuksiin, rikollisuuteen ja häiriökäyttäytymiseen. Katusovittelu on nuorisoesityinen menetelmä, jonka avulla hoidetaan lakisääteistä rikos- ja riita-asioiden sovittelutoimintaa alaikäisten kohdalla nopeasti ja niin että mukana on aina ammattikasvattaja arvioimassa tilannetta. Muita hankkeeseen liittyviä toimintamuotoja ovat Friends, Löytävä nuorisotyö ja Katuväkivaltaa ehkäisevä työ. <http://www.asemanlapset.fi/fi/toimintamuotomme>

Hankkeessa pyritään saattamaan yhteen nuorten, perheiden, koulun työntekijöiden ja koulun ulkopuolisten ammattilaisten näkökulmat yksittäistä kiusaamistilannetta selvittäessä. Tilanteiden edellyttämä tuki räätälöidään yksilöllisesti kaikille osapuolille sopivaksi. Nuoriso-, sosiaali- tai terveystoimeen sekä muihin nuorten ja perheiden kannalta relevantteihin tahoihin ollaan yhteydessä tapauskohtaisesti. Monialaisen verkostotyön lisäksi työskentelyssä painottuu rikos- ja riita-asian sovittelu, jota käytetään menetelmänä ratkoa kriisiytyneitä tilanteita. Tarvittaessa hankkeen työntekijät järjestävät kiusaamistapaukseen liittyvän sovittelutilaisuuden konfliktin osapuolten välille.⁶ Sovittelun ja akuutin kriisin selvittämisen jälkeen työskentelyssä seurataan ja arvioidaan tilanteen kehittymistä ja tehdään tarvittaessa koko kouluyhteisöön tai yksittäisiin luokkiin kohdistettuja interventioita. Toimintaan kuuluu esimerkiksi ryhmäyttämispäivien tai luentotilaisuuksien järjestäminen yhteistyötahtojen kanssa.

K-0 -hankkeen ensimmäisen vuoden (2017) tavoitteena oli tutustua Helsingin alueen koulukiusaamistapauksiin ja selvittää niitä moniammatillisesti. Ensimmäisen vuoden aikana K-0 -hankkeessa työskenneltiin yhteensä 17 kiusaamistapauksen parissa Helsingin alueen kouluissa. Näistä tapauksista yhdeksän koski alakoulun oppilaita ja seitsemän yläkoulua. Yksi kiusaamistilanne ei asettunut alakoulu-yläkoulu jakoon. Yksilö- ja perhetyöhön sisältyi lukuisia keskusteluja ja neuvotteluja yhdessä muiden ammattilaisten kanssa. Yhdeksässä näistä tapauksista edettiin sovitteluun, joista kuusi oli lasten välisten rikosasioiden sovitteluja ja kolme oli vanhempien ja koulun välisiä sovitteluja. Sovittelun lisäksi nuorten kanssa toimivia työntekijöitä tuettiin työssään ja ammattilaisten alueellisia verkostoja vahvistettiin. Työntekijät järjestivät luokille ryhmäyttämistoimintaa ja pitivät luentoja laajemmille nuorten ja vanhempien joukoille. (Hankkeen oma dokumentaatio.)

6 Sovittelulla tarkoitetaan lakisäateistä palvelua, jossa rikoksesta epäillylle ja rikoksen uhrille tarjotaan mahdollisuus käsitellä tapahtumia ja pyrkiä sopimaan toimenpiteistä niiden hyvittämiseksi (Sovittelulaki 1015/2005). Sovittelu on puolueeton ja vapaaehtoinen menettely, jossa rikoksen tai riidan osapuolet kohtaavat toisensa sovittelijoiden läsnäollessa (www.sovittelutoiminta.fi).

2.2 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

Tutkimuskysymykset

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan koulukiusaamista ja erityisesti koulu-kiusaamiseen puuttumista sosiaalisena ja kulttuurisena ilmiönä K-0-hankkeen viitekehyksessä. Tutkimuksessa analysoidaan kiusaamistilanteiden kehittymistä ja seurauksia nuorten kanssa toimivien työntekijöiden, vanhempien ja nuorten itsensä kokemusten kautta. Tutkimuksen avulla huomio kiinnitetään koulun sosiaaliseen elämään, sen toimijoihin ja ympärillä oleviin rakenteisiin. Tutkijan katse on suuntautunut kunkin osapuolen näkökulman ja kokemusten ymmärtämiseen ja esille saamiseen.

Tutkimuskysymykset ovat seuraavat:

1. Mitä kertomukset kiusaamistilanteiden eskaloitumisesta kertovat kiusaamistilanteisiin puuttumisesta koulussa?
 - Miten kiusaamistilanteita tunnistetaan, tulkitaan ja selitetään?
 - Miten konfliktien kehittymiseen on pyritty vaikuttamaan?
 - Miten tilanteiden selvittely on edennyt ja kenen ehdoilla?
2. Mitä tapaukset kertovat nuorten, heidän perheenjäsentensä ja ammattilaisten välisistä suhteista sekä kyvyistä ja mahdollisuuksista selvittää konfliktitilanteita?
3. Millaisia mahdollisia kehittämiskohtia kertomukset kiusaamista-pauksista nostavat esille kiusaamisilmiön tunnistamisesta, siihen puuttumisesta ja sen ehkäisemisestä koulun arjessa?

Tutkimusprosessin ja -menetelmien kuvaus

Hain tutkimukselle mallia suomalaisen koulututkimuksen ja feministisen etnografisen nuorisotutkimuksen perinteistä, jotka avaavat näkökulmia kasvatuksen ja koulutuksen käytäntöihin sekä yhteiskunnallisten eronte-kojen tarkasteluun (Mietola ym. 2016). Etnografista nuorisotutkimusta

on tehty runsaasti kouluympäristössä.⁷ Näissä tutkimuksissa kerrotaan siitä, miten koulut toimivat ja mitä kouluissa tapahtuu. Joissakin tutkimuksissa on kiinnitetty huomioita myös koulukiusaamisen ilmentymiseen arjessa (ks. esim. Souto 2011; Paju 2011). Tutkimuksissa on tuotu esille, kuinka normaalin rajat muotoutuvat nuorten vertaisuhteissa, ja miten eronteot syntyvät arkisen toiminnan tuotteina. Feministisen etnografian tarkoituksena on usein lisätä ymmärrystä siitä, kuinka tilastoissa esitetyt eriarvoisuudet rakentuvat arjessa (Mietola ym. 2016, 7). Vaikka tutkimukseni ei ole etnografinen käsitteen tarkasti määritetyssä merkityksessä, tapani tuottaa ja tulkita aineistoa on virinnyt aiempien kouluetnografioiden kysymyksenasetteluista.

Tutkimuksessa olen soveltanut tapaus- ja toimintatutkimuksen periaatteita. Arja Kuulan (1999, 9–10) määritelmän mukaan toimintatutkimuksessa painotetaan tieteen ja käytännön toimijoiden yhteistyötä, suuntautumista käytäntöihin ja niiden muuttamiseen sekä pyrkimystä ratkaista yhteiskunnallisia ongelmia. Käsillä olevan tutkimuksen tarkoitus oli tukea K-0 -hankkeen toiminnan kehittämistä, jossa pyrittiin vastaamaan koulukiusaamisilmiön tuottamiin haasteisiin. Toimintatutkimuksen keskeinen erityispiirre on tutkittavien osallistuminen tutkimusprosessiin ja tutkijan aktiivinen osallistuminen käytäntöjen kehittämiseen (Kuula 1999, 218–219). Toimintatutkimuksessa ei oteta etäisyyttä tutkittavaan kohteeseen, vaan päinvastoin sekaannutaan siihen (Eskola & Suoranta 1998, 128). Tutkimusprosessia onkin kehystänyt vahva vuoropuhelu kentän toimijoiden kanssa nykytilan analyysistä ja kehittämistyön tavoitteista. Lisäksi keskeistä tutkimustavassa on tutkijan poikkeuksellisen aktiivinen vaikuttaminen tapahtumiin, ei vain ulkopuolinen havainnointi (Eskola & Suoranta 1998, 129). Tämä näkyi esimerkiksi aktiivisena ja toisinaan äänekkäänä osallistumisena hankkeen ohjasryhmän toimintaan ja sidosryhmä- ja yhteistyöpalaveriin.

Tapaustutkimuksen tarkoitus on tutkia tiettyä tapahtumakulkua tai ilmiötä, ja kuvata se mahdollisimman tarkkapiirteisesti ja kokonaisvaltaisesti. Tavoitteena on selvittää ja valaista sellaista asiaa, joka vaatii lisäymmärrystä, kuten käsillä olevassa tutkimuksessa tosielämän monimutkaisia kiusaamistapauksia ja niiden mekanismeja. Tapaustutkimuksessa tarkas-

7 Esimerkiksi Tolonen 2001; Lehtonen 2003; Souto 2011; Paju 2011; Hoikkala & Paju 2013.

tellaan tavallisesti pientä tapausten joukkoa tai vain yhtä tiettyä tapausta. Tämä tehdään käyttämällä erilaisia menetelmiä, yhdistämällä aineistoja ja kuvaamalla tapausten konteksti mahdollisimman huolellisesti. (Laine ym. 2007, 9–10.) Tavanomaisessa tapaustutkimuksessa toiminnan arviointi tehdään sen jälkeen, kun toiminta on päättynyt (Lehtonen 2007, 245). Tästä poiketen tässä tutkimushankkeessa tutkimus ja toiminta ovat kietoutuneet yhteen. Tutkimusasetelmaa on rakennettu sitä mukaa, kun hankkeen toiminta on muotoutunut, ja hankkeen toiminta on kehittynyt tutkimushavaintojen perusteella. Tutkijan ja kentän toimijoiden välinen dialoginen suhde on ollut hankkeelle ominainen piirre.

Valitsin tutkimusmenetelmäksi tapaustutkimuksen, koska sen kautta oli mahdollista lähestyä tutkimusteemaa – kiusaamistapahtumien ja näkökulmien välisiä suhteita – vaikka käytössä oli vain pieni joukko kiusaamistapauksia. Pyrkimyksenäni ei ole hakea yleistettäviä totuuksia siitä, millaisia haasteita koulukiusaamiseen puuttumisessa voi olla, vaan selittää kahden tapausten kautta, millaisia kokemuksia samojen tapausten ympärillä eri toimijoilla voi olla. Analyysin kautta voidaan muodostaa kokonaisnäkemys, joka tarjoaa uusia tarkastelukulmia (Leino 2007, 214) tai tuoda erilaisia näkemyksiä yhteen. Keskeinen tutkimusta ohjaava kysymys on siten, *mitä voimme oppia koulukiusaamisen ehkäisystä ja konfliktitilanteisiin puuttumisen haasteista näiden tapausten perusteella?*

Tutkimusaineisto

Tutkimus sisältää toiminta- ja tapaustutkimukselle tyypilliseen tapaan useita aineistoja, kuten valmiita teksti- ja tilastoaineistoja, haastatteluita ja havainnointia (Laine ym. 2007, 9; Eskola & Suoranta 1998, 85). Tutkimuksen tärkein aineisto koostuu laadullisista haastatteluista, joita tein yhteensä neljätoista (14). Haastatteluaineistoa täydensin kenttähavainnoinnin ja K-0 -hankkeessa tuotetun dokumentaation avulla.

Havainnointi ja hankkeen työntekijöiden tekemä dokumentointi on kerätty koko vuoden 2017 aikana. Osallistuvalla havainnoinnilla tarkoitetaan yleisesti tutkijan osallistumista tutkimansa yhteisön toimintaan ja keskittymistä pääosin tarkkailuun (Eskola & Suoranta 1998, 99–100). Omalla kohdallani havainnointi tarkoitti jalkautumista kentälle hankkeen työntekijöiden pariin. Tein havainnointia kouluissa kiusaamistapausten

ympärillä ja ammattilaisille järjestetyissä keskustelutilaisuuksissa sekä osallistuin K-0 -hanketta koskeviin sidosryhmätapaamisiin ja ohjausryhmän kokoontumisiin. Vuoden aikana tällaisia havainnointitilaisuuksia on kertynyt yhteensä 15 ja hankkeen työryhmän tapaamisia 9. Lisäksi käytin tutkimusaineistona valmiita dokumentteja, joita hankkeen työntekijät tuottivat omaa raportointiaan ja arviointiaan varten. Tätä materiaalia tuotettiin tutkimuksesta riippumatta.

Haastattelut toteutin pääosin elo- ja syyskuussa 2017. Tavoitin haastateltavat hankkeen työntekijöiden avustuksella ja haastateltavien valikoitumisessa korostui osapuolten halukkuus osallistua tutkimukseen.⁸ Kasvokkain tehtyjä, nauhoitettuja ja litteroituja haastatteluja on tehty tutkimusjakson aikana yhteensä kolmetoista (13).⁹ Tämän lisäksi yksi haastattelu tehtiin puhelimitse. Haastatteluihin osallistui neljä koulun edustajaa, kolme nuorisotyön edustajaa, kaksi poliisia, kaksi hankkeen työntekijää, kaksi vanhempaa ja yksi nuori. Jätän tarkemmat haastateltavien taustatiedot, kuten ammattinimikkeet ja työtehtävät tutkimuseettisistä syistä kertomatta. Nämä haastateltavat on pääosin valittu kahden kiusaamistapauksen ympäriltä. Kaikkia tärkeitä toimijoita ja tapausten osapuolia ei ollut kuitenkaan mahdollista haastatella.¹⁰

Laadullisen haastatteluaineiston avulla eri toimijoiden näkökulmia saatiin esille kiusaamiseen liittyvistä teemoista. Haastatteluissa käytiin vapaamuotoista keskustelua valituista teemoista tutkijan johdattelmana. Siten niissä oli sekä *teemahaastattelun* ja *avoimen haastattelun* (Eskola & Suoranta 1998, 86–87) piirteitä. Haastattelun tavoite oli selvittää ensiksikin haastateltavan näkemys koulussa tapahtuvasta kiusaamisesta, sen tunnistamisesta ja siihen puuttumisesta, ja toiseksi hänen kokemukseensa valitun esimerkkitapauksen etenemisestä ja sen selvittämisestä. Lähtökohtaisesti kaikkien haastateltavien kanssa käytiin valitut teemat läpi, mutta haastateltavien erilaisista rooleista johtuen eri teemat painot-

8 Haastattelut järjestettiin erikseen sovittuna ajankohtana haastateltavan toivomassa paikassa tutkijan yhteydenoton jälkeen. Haastatteluja tehtiin haastateltavien työpaikoilla, kahviloissa ja Nuorisotutkimusverkoston sekä Aseman Lasten tiloissa.

9 Haastattelujen kesto vaihteli 19 ja 142 minuutin välillä. Keskimäärin haastattelut kestivät noin 80 minuuttia.

10 Osa tapauksen osapuolista lähestyin puhelimitse tai sähköpostitse haastattelukutsulla, mutta he kieltäytyivät osallistumasta tutkimukseen. Osa ei ollut lainkaan tavoitettavissa enää alkusyksystä, jolloin tein haastatteluja.

tuivat haastateltavasta riippuen. Esimerkiksi poliisin kanssa keskusteltiin rikosprosessin etenemisestä, nuoren kanssa käsiteltiin kiusaamiseen liittyviä kokemuksia ja opettajan kanssa painotettiin koulun toimintatapoja kiusaamiseen puuttumisessa.

Aineiston luonne teemaltaan arkaluonteisena ja näkökulmaltaan yksityiskohtia tarkastelevana nostaa esille monia eettisiä kysymyksiä, joita tutkimusprosessin aikana mahdollisimman tarkasti pohdin. Noudatin tutkimuseettisen neuvottelukunnan antamia ohjeita humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja käyttäytymistieteellisen tutkimuksen eettisistä periaatteista (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2009). Työntekijöiden haastatteluita varten tutkimusluvat on haettu Helsingin kaupungin Opetusvirastolta ja Nuorisopalveluilta sekä poliisilta. Aineiston keruussa, käsitelyssä ja raportoinnissa on kiinnitetty erityisesti huomiota tutkittavien yksityisyyden suojaamiseen ja tietosuojan turvaamiseen. Yksityiskohtia on häivytetty ja muokattu siten, että asianosaisten tunnistettavuus on mahdollisimman pieni.

Kahden kiusaamistapauksen analyysi

Valitsin tutkimuksen analyysiin kaksi tapausta. Tähän ratkaisuun päädyin sekä käytännöllisistä että tutkimuksellisista syistä. Näiden kiusaamistapausten kanssa K-0 -työntekijät olivat työskennelleet kevään 2017 aikana eniten, ja työ oli siten tullut päätökseen. Tämä mahdollisti prosessien tutkimisen. Molempien tapausten piiristä löytyi vapaaehtoisia haastateltavia, jotka olivat valmiita osallistumaan tutkimukseen ja kertomaan omista kokemuksistaan. Käytännön syiden lisäksi nämä kaksi tapausta edustavat tyypillisiä K-0 -hankkeen kiusaamistapauksia. Tapaukset ovat kiinnostavalla tavalla keskenään erilaisia. Toinen tapaus koskee alakoulua ja toinen yläkoulua.

Haastatteluaineisto ei laatunsa ja systemaattisuutensa puolesta anna mahdollisuutta yleistetyille tutkimustuloksille. Se kuitenkin avaa näkökulmia aihealuetta koskeviin kysymyksiin. Siinä äänen saavat ihmiset, jotka ovat olleet tavalla tai toisella mukana koulukiusaamistapauksessa – osallisena tai osapuolena, ulkopuolisena seuraajana tai siihen puuttavana tahona. Haastateltujen toimijoiden joukko on heterogeeninen, sillä heissä on rehtoreita, poliiseja, vanhempia ja nuorisotyöntekijöitä. Heillä

jokaisella on erilainen suhde kiusaamisen ilmiöön – osalle se on tuttu ammatin, osalle taas henkilökohtaisen kokemuksen kautta. Suhtaudun tässä tutkimuksessa kaikkiin haastateltuihin toimijoihin asiantuntijoina, joiden näkemykset ovat käsiteltyjen tapausten kannalta relevantteja.

Haastatteluiden ja käytössä olevan materiaalin pohjalta kahdesta tapauksesta on rakennettu esimerkkitarinat (ks. alaluvut 3.2 ja 3.3). Näissä tarinoissa tuodaan esille eri osapuolten kokemuksia ja kertomuksia tapahtumista. Esimerkkitarinat on koottu niin, että ne etenevät kronologisesti ja loogisesti eri haastatteluista poimittuja otteita yhdistelemällä.¹¹ Olen sitonut tapahtumat yhteen niin, että niiden välille muodostuu ymmärrettävä suhde ja jonkinlainen seurattava juoni. Kiusaamistarinat ovat toisin sanoen tutkijan muodostamia rekonstruktioita useamman haastateltavan kertomuksista. Tutkija ei – niin kuin eivät tarinassa esiintyvät muutkaan toimijat – ole ollut paikalla kaikissa tapahtumissa.

Esimerkkitarinoiden kuvauksen jälkeen analysoin ja erittelen tapauksia yhdistäviä tekijöitä, joita haastateltavat ovat tuoneet esille omassa tulkinnassaan tapauksista ja laajemmin kiusaamisilmiöstä (ks. luku 4). Haastateltavat ovat osallistuneet tutkimuksen analysointiin esittämällä näkemyksiään siitä, millaista koulukiusaaminen heidän mielestään yleensä on, ja miten käsitelty esimerkkitapaus suhteutuu siihen. Näin olen pyrkinyt suhteuttamaan tapauksia laajemmin kiusaamisilmiöön ja erittelemään niitä tekijöitä, jotka ovat johtaneet tapausten kärjistymiseen ja ratkaisujen puutteeseen. Analyysissä nostan esille kaksi kysymystä: miksi kiusaamisen tunnistaminen ja siihen puuttuminen on näissä tapauksissa ollut vaikeaa ja miksei kiusaamista ole saatu loppumaan? Tämän jälkeen (luku 5) esittelen K-0 -hankkeen toimintaa kiusaamistapauksissa ja pohdin kiusaamistilanteiden selvittämisen kehittämiskohteita (ks. luku 6).

11 Tarinoita on muokattu häivyttämällä yksityiskohtia ja joitakin tapahtumia niin, ettei kiusaamistilanteiden osapuolia voida tunnistaa ja ettei tutkimuksessa esitetyistä kertomuksista koidu haittaa tapausten osapuolille.

3 Kaksi tapausta kiusaamisesta

3.1 MILLAISET KIUUSAAMISTAPAUKSET OHJAUTUVAT K-0 -HANKKEESEEN

Tätä raporttia lukiessa on hyvä muistaa, että tutkimustehtävä pohjautuu Aseman Lasten K-0 -hankkeeseen. Tutkimuksen tehtävä – vaativien kiusaamistilanteiden kuvaaminen ja niiden kehittämistarpeiden identifioiminen – on kehystänyt niin tutkimusasetelmaa kuin kerätystä aineistosta tehtyjä tulkintoja. Tässä alaluvussa erittelen, millaisia *kiusaamistapauksia* K-0 -hankkeessa kohdataan.

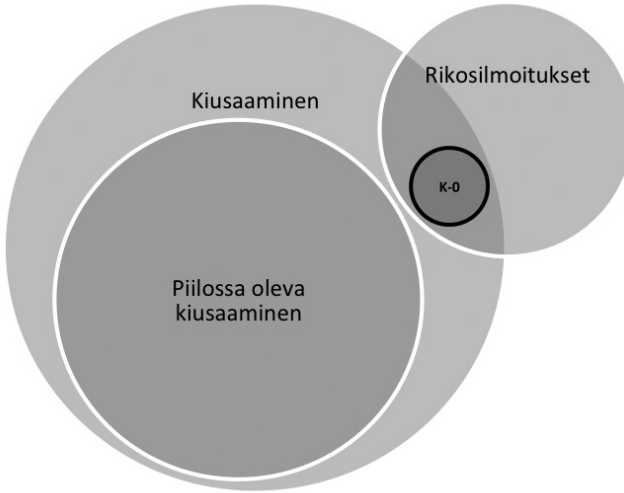
Kiusaamistilanteet kouluissa ovat hyvin erilaisia. Vaikka näillä tilanteilla onkin monia yhteisiä piirteitä, niille ei ole löydettävissä mitään yhteistä sääntöä tai kaavaa. Kaikista kiusaamistapauksista ei kerrota lainkaan aikuisille ja iso osa kiusaamisesta jää kokonaan havaitsematta (ks. Karhunen & Pörhölä 2007). Lisäksi monet koulun aikuisten tietoon tulevat kiusaamistapaukset selvitetään koulun sisällä. Kuten koulussa työskentelevä haastateltava toteaa, alakoulun arjessa selvitetään kiusaamiseen liittyviä tilanteita niin paljon, ettei niitä aina edes mielletä varsinaisiksi kiusaamistapauksiksi.

Onhan niitä [kiusaamisselvittelyjä] paljon, ne on vaan hoidettu kerralla, niin se ei tunnu että tässä oli iso kiusaamisselvittely. Mutta niitä on ollu tosi paljon, jotka on hoidettu nopeasti ja kivuttomasti. Mutta ne myös unohtuu, kun ne on mennyt niin sujuvasti.

Pääosin koulukiusaamisesta ei tehdä rikosilmoitusta, vaan tilanne selvitetään koulussa koulun käytäntöjen mukaisesti. Kuten todettua, suuri osa tapauksista jää kokonaan piiloon ja selvittämättä. K-0 -hankkeen työskentelyn kohteena olevia tapauksia yhdistää se, että ne ovat viranomaisten tiedossa eikä koulu ole yksin ratkaisemassa tilannetta. Tapaukset ohjautuvat K-0 -hankkeelle poliisin kautta: kiusaamistilanteiden seurauksena on tehty rikosilmoitus tai muu virka-apupyynnö poliisille (asemanlapset.fi/k-0-kiusaamiseen-puuttuva-hanke). Kaikissa hankkeeseen kuuluvissa tapauksissa poliisi on siis mukana. K-0 -hanke, kuten

myös tämä tutkimus, tuo siten esiin yhden puolen kiusaamisilmiöstä. KUVIOSSA 1 näiden eri tilanteiden välisiä suhteita havainnollistetaan ja paikannetaan K-0 -hankkeen kohderyhmä kontekstissaan.

KUVIO 1. K-0 -hankkeen paikantuminen kiusaamisen konteksteissa (ei mittakaavassa)

Millaisista kiusaamistapauksista rikosilmoitus tai yhteydenotto poliisiin sitten tehdään? Rikosilmoitus on kouluissa usein viimeinen keino puuttua kiusaamiseen. Poliisi pyydetään selvittämiseen mukaan esimerkiksi siksi, että koulun omista käytännöistä ja ratkaisuyrityksistä huolimatta tilanne ei ole ratkennut. Poliisi puuttuu kuitenkin vain rikoslaissa rangaistavaan toimintaan. Kiusaaminen ei suinkaan aina täytä rikoksen tunnusmerkkejä. Monet hienovaraiset teot, kuten pilkkaaminen ja ryhmästä ulossulkeminen, jäävät poliisin kriteerien ulkopuolelle.

Me voidaan poliisina puuttua vaan siihen mikä on rikollista. Toisen porukasta pois jättäminen ei ole rikollista, se on vaan huonoa käytöstä. Se vaatii sit kasvatusta.

Rikosilmoituksia tehdään useimmiten tapauksista, joissa on selvästi ja todistettavasti tapahtunut rikoksen tunnusmerkit täyttävä teko. Yksi haastateltavista ammattilaisista arvioi, että rikosilmoituksista *karkeasti puolet*

koskee sosiaalisessa mediassa tapahtuneita tekoja, jolloin rikosilmoituksen tekijän on helppo osoittaa rikos todeksi. Toinen haastateltava totesi, että rikosilmoituksissa näkyy erityisesti kouluissa tapahtuva fyysinen väkivalta ja vahingonteat.

Ehdottomasti suurin osa on pahoinpitelyjä ja lieviä vahingontekoja, esimerkiksi kengät on sotkettu. Tai jos ne on varastettu, niin näpistys. Kyllä suurin osa on sitä mitä meille tehdään. Kunnianloukkaus on se toinen rikosnimike, jos on haukkumiset ja levitetään netissä perättömiä. Sitten on laittomia uhkauksia. [-] Ihan selkeästi sitten kun tulee vammoja, niin vanhemmat tekee helpommin.

Yksi hankkeen kiusaamistapauksia yhdistävä piirre on vanhempien osuus tapahtumissa. Erään haastateltavan mukaan poliisille päätyviin kiusaamistapauksiin liittyy yleensä vanhempien turhautuminen vaikeaan tilanteeseen. Poliisille ohjautuviin tapauksiin liittyy usein myös vanhempien epäluottamus koulun ammattilaisia ja heidän ratkaisukykyään kohtaan.

K-0 -hankkeen tapauksille on myös tyypillistä, että poliisit arvioivat tilanteen vakavuuden. Arviointi perustuu käytännössä rikosilmoituksen tai ensimmäisen yhteydenoton tietoihin. Rikosilmoitukset päätyvät ensin tutkijan käsittelyyn, jonka jälkeen osa tapauksista siirtyy edelleen poliisin ennalta estävän yksikön selvittäväksi. Ennalta estävän yksikön poliisit vielä arvioivat, miten tilanteen kanssa edetään ja K-0 -hankkeen työntekijät pyydetään tapaukseen mukaan tämän arvion perusteella. Yksittäisen rikos-tutkijan tilannearvio vaikuttaa siihen, hoitaako hän asian itse, päättääkö tutkinnan vai siirtääkö tapauksen käsittelyn eteenpäin. Tilannearvioon vaikuttaa poliisin oma määrittely tapausten tärkeysjärjestyksestä. Fyysinen väkivalta on poliisin prioriteettilistan kärjessä.

Siihen keskitytään erityisesti, jos koulussa lyödään turpaan. Se on kaikista vakavin juttu.

Poliisin arvio kiusaamistilanteesta ja sen luonteesta toimii siis kriteerinä, jonka mukaan tapaukset valikoituvat K-0 -hankkeen kohteiksi. K-0 -hankkeen työntekijät jalkautuvat Helsingin peruskouluihin poliisin tarve- ja tilannearvion perusteella. Kyse on tilanteista, joiden selvittämiseen ja ratkaisemiseen poliisi toivoo lisätukea järjestön työntekijöiltä. Erityisesti alle 15-vuotiaiden tekijöiden kohdalla poliisin osallistumista

tapauksen selvittämiseen saatetaan pitää turhana, koska tämän ikäiset eivät ole rikosoikeudellisessa vastuussa teoistaan. Poliisilla ei ole myöskään resurssia ottaa hoidettavaksi kaikkea koulussa tapahtuvaa väkivaltaa, ja tällöin suositellaan muita toimenpiteitä.

Eli sieltä rehtori ottaa yhteyttä: ”Hei, tuutko puhuttaa?” tai ihan konsultoidaan, että mitä tehdään tän kanssa. Mä voin sanoa, että mennään vaan lastensuojelunilmoituksella tai monesti menen myös puhuttamaan. Ihan kaikista ei kyllä ole tehty rikosilmoitusta. Jos on joku 13-vee niin olen kokenut tärkeämpänä, että lastensuojelu tietää, vanhemmat tietää, lapsi puhutetaan.

Kouluilta ja poliiseilta puuttuvat selkeät toimintaohjeet tapauksiin, joissa liikutaan yhteisellä vastuualueella. Tutkimusaineiston perusteella suhtautuminen nuorten välisiin konflikteihin, väkivaltaan ja kiusaamiseen vaihtelee viranomaisten välillä. Joskus puututaan voimallisesti, joskus taas ei ollenkaan. Haastatteluissa kerrottiin, että joskus poliisit ja koulut toimivat ”*pojat on poikia*”-asenteella, jolloin lasten väkivaltainen käyttäytyminen ja tappelut ohitetaan olankohautuksella. Pahoinpitelyt ymmärretään tällöin normaaliksi osaksi lasten ja nuorten elämää ja kanssakäymistä. Joskus vastaavissa tilanteissa lapset voidaan hakea koululta poliisiasemalle puhutteluun.

3.2 ”TULENARKA VYYHTI” – ESIMERKKI KIUSAAMISTAPAUKSESTA ALAKOULUSSA

Ensimmäinen tutkimukseen valitsemani tapaus sijoittuu alakouluun. Kuvaan tapahtuman kulkua pääasiassa koulun ja hankkeen työntekijöiden sekä poliisin kertomusten perusteella. Tarina perustuu ammattilaisten jälkikäteen kuvaamiin tapahtumiin. Tämän lisäksi osallistuin yhteen koululla järjestettyyn tilaisuuteen, joka päätti yhteisen työskentelyn K-0 -työntekijöiden, koulun ja oppilaiden välillä.

Koulun edustajat kertovat jälkikäteen, että tapaukseen liittyvä kiusaaminen ajoittuu kokonaisuudessaan kahden vuoden ajanjaksolle. Koulun henkilökunta kuvaa haastatteluissa, että luokka oli levoton eikä opettajalla ollut riittävästi keinoja hallita luokkaa. Myös K-0 -hankkeen työntekijöiden mukaan koko luokka oli sekaisin. Lapsiryhmässä ilmeni

nimittelyä, poissulkemista ja ulkonäköön liittyvää mollaamista, mikä oli välillä rajuakin.

Kaiken kaikkiaan tosi levoton ryhmä. (--) Eli se oli oikein tulenarka vyyhti kaiken kaikkiaan.

Kiusaamisen selvittelyyn liittyvä tapahtumaketju sai alkunsa erään oppilaan vanhemman yhteydenotosta koulun työntekijään. Vanhempi kertoi mustelmista, jotka olivat syntyneet koulussa muiden oppilaiden pahoinpitelyn seurauksena. Koulusta konsultoitiin poliisia ja tiedusteltiin rikosilmoituksen tarpeellisuutta. Poliisi vetosi lasten nuoreen ikään, joten tilannetta päädyttiin selvittämään koulun käytäntöjen mukaan. Koulussa oli käytössä KiVa Koulu -toimintamalli (ks. tarkemmin luku 1.2), jonka mukaan tilanteessa edettiin. Koulun puolelta painotettiin niin vanhemmalle kuin lapselle, että tärkeintä on kertoa opettajalle aina kun kiusaamista tai väkivaltaa koulussa tapahtuu. Kun kiusaaminen tuli opettajien tietoon, tilanteita käytiin läpi koulupäivän aikana.

Koulun kiusaamisselvittelyistä huolimatta tilanteet jatkuivat ja kärjistyivät entisestään. Lopulta oppilaan vanhempi oli viikoittain yhteydessä kouluun kiusaamisesta. Koulun, lasten ja vanhempien tulkinnat koulupäivän aikana tapahtuvista tilanteista alkoivat myös poiketa toisistaan. Koulun työntekijä kertoi, että toisinaan he tulkitsivat tilanteet sosiaalisten taitojen harjoitteluksi ja käsitykset kiusaamisen määrittelystä poikkesivat vanhemman tulkintoista. Toinen työntekijä kertoi, etteivät lapset myöntäneet väitettyjä tekoja ja kiusaamista, mutta koulun aikuiset olivat todistaneet lasten välisiä riitoja.

Opettajat selvittelivät aika paljon koulupäivän aikana, ja joskus hän oli se joka oli tehnyt jotain, joskus se oli niin että joku oli tehnyt hänelle. Se oppilas oli kyllä tosi taitava kertomaan, että nyt mä mokasin ja pyydän anteeksi. Mut siinä oli haasteena, että [vanhempi] soitti ehkä kaksi päivää jälkeen, kun olivat puhuneet kotona, että koulussa on manipuloitu tätä lasta kertomaan, et hän on tehnyt virheen, vaikka ei ole tehnyt virhettä.

Koulu käynnisti kiusaamistilanteiden jatkuessa toimenpideohjelman, jonka tavoitteena oli vaikuttaa oppilaiden sosiaalsiin taitoihin ja ryhmäsuhteisiin. Toimenpiteet eivät kuitenkaan vaikuttaneet toivotulla tavalla,

vaan kiusaaminen jatkui. Muiden lasten syyttäminen kiusaamisesta sai aikaan sen, etteivät luokkatoverit uskaltaneet enää leikkiä hänen kanssaan. Lapsi jäi luokassa ulkopuoliseksi ja yksinäiseksi.

Tilanteen jatkuessa vanhemman huoli koulupäivän aikana tapahtuvista pahoinpitelyistä lisääntyi. Koulu lisäsi tämän seurauksena ylimääräistä valvontaa, mutta siitä huolimatta koulun aikuiset eivät nähneet pahoinpitelytilanteita. Oikeastaan kävi päinvastoin: he näkivät, kun kiusaamista kokeva lapsi oli toisten kimpussa. Konflikti alkoi laajentua yhä voimakkaammin koko luokkaan. Muilta vanhemmilta alkoi tulla kiusaamiseen liittyviä yhteydenottoja, joita opettaja selvitteli arjessa lähes päivittäin. Tilannetta seurannut koulun työntekijä kertoi, että tapahtumat olivat usein epämääräisiä ja monitulkintaisia. Kiusaamista kokeva lapsi oli myös itse ilkeä muita kohtaan, mikä syvensi kiusaamisen kierrettä. Vanhempien yhteydenotot saivat tiukkoja sävyjä.

Aika moni [vanhempi ihmetteli], että miksi tuetaan tätä oppilasta. Että löytyy monta muuta siinä luokassa, jotka tarvitsevat sitä tukea. He kokivat, että se on hän, joka on [--] ollut ilkeä [muuta lapsia] kohtaan.

Tapahtumat aiheuttivat erimielisyyttä ja kitkaa vanhempien ja koulun edustajien välillä. Koulun tulkinta tilanteesta oli, ettei väitettyä väkivaltaa tiettyä oppilasta kohtaan ole todellisuudessa tapahtunut tai ainakaan nähty, ja että kiusattu oppilas on päinvastoin itse toiminut väkivaltaisesti muita kohtaan. Samalla vanhemman näkemys oli, että hänen lapsensa on vain uhri. Vanhemman mukaan hänen lapsensa oli muiden oppilaiden väkivallantekojen kohde ja myöhemmin tämä oli syrjäytetty ja jätetty ryhmän ulkopuolelle. Lopulta vanhempi koki, etteivät koulun aikuiset ottaneet kiusaamista vakavasti, vaan yrittivät vierittää yksittäisiä tapatumia kiusatun lapsen syyksi.

Tilanteen pysäyttäminen oli vaikeaa. Osapuolten väliset ristiriidat kasvoivat sen myötä, kun tilanteisiin liittyvät tulkinnat ja näkökulmat eriytyivät toisistaan. Koulun henkilökunnan turhautumista tilanteeseen lisäsivät vanhempien syytökset siitä, ettei koulu tee mitään. Koulun työntekijät kokivat tekevänsä valtavasti töitä luokan kanssa. Vanhemmat arvostelivat opettajan ammattitaitoa ja oikeudenmukaisuutta. Koulun henkilökunta oli kovan paineen ja syytösten kohteena jatkuvasti. Tilanteen kärjistyminen johtui myös vanhempien keskinäisten välien kiristymisestä.

Vanhemman epätoivo ja epäluottamus koulun toimenpiteisiin heikkeni lopulta niin, että hän alkoi puuttua yhä enemmän itse kiusaamistilanteisiin. Hän ohjeisti lastaan tarvittaessa puolustautumaan kiusaamista vastaan vaikka nyrkein. Koska väkivallan käyttö oli luonnollisesti ehdottoman kiellettyä, joutui lapsi luovimaan ympärillä olevien kasvattajien ristiriitaisten neuvojen ja odotusten aallokossa. Niin ikään koulun henkilökunnalle vanhempi ilmaisi avoimesti, että hänen lapsellaan on oikeus lyödä takaisin. Tilanne kulminoitui lopulta siihen, että vanhempi ilmaantui koululle seuraamaan lasten välistä kanssakäymistä, ja kovisteli yhtä oppilaista lapsensa kiusaamisesta. Tämän jälkeen koulun työntekijät ryhtyivät rajoittamaan vanhemman toimia, mikä katkaisi vanhemman ja koulun välisen yhteistyön lopullisesti.

Lopulta koulun oppilashuoltoryhmän edustajat totesivat koulun tehneen kaikkensa. He olivat suositelleet vanhemmalle rikosilmoituksen tekemistä, koska heidän keinosensa olivat loppuneet. Vanhempi tekikin rikosilmoituksen lapsensa pahoinpitelystä, jossa tekijänä oli luokkatoveri. Tässä vaiheessa poliisi lähti selvittämään tapahtumia koulun ja perheiden kanssa ja otti työskentelyyn mukaan K-0 -hankkeen työntekijät. Koulu otti apua mielellään vastaan, koska tässä kohdassa yhteys oppilaiden vanhempiin oli katkennut.

Koululta tuli selkeä viesti, että kaksi luokkaa oireilee tosi pahasti, ja että tämä tilanne oli vain jäävuoren huippu.

K-0 -hankkeen työntekijät tekivät tiivistä yhteistyötä muutaman perheen parissa. Työskentely keskittyi pääosin kokemusten kuulemiseen ja keskusteluavun tarjoamiseen. Perheillä oli paljon huolia, joiden selvittämisessä työntekijät pyrkivät olemaan tukena ja ohjaamaan lapsia tarvittavien palveluiden piiriin. Kun vanhempiin oli rakennettu riittävä luottamussuhde, heidän välillään järjestettiin neuvottelu. Näistä K-0 -hankkeen toimenpiteistä huolimatta kiusaamisen kohteena ollut lapsi erosi koulusta. Perhe ei saanut riittävästi luottamusta ja uskoa siihen, että kiusaaminen saadaan kokonaan loppumaan ja asiat järjestyvät.

Työskentelyä kuitenkin jatkettiin luokan muiden oppilaiden kanssa. Yhden vanhemman ja opettajan välillä järjestettiin riita-asiansovittelu keskusteluyhteyden katkeamisen selvittämiseksi. Kaikkien oppilaiden tueksi kouluun suunniteltiin ja järjestettiin ryhmäyttämispäivät yhdessä

koulun ja kaupungin nuorisopalveluiden kanssa. Tarkoituksena oli kehittää ryhmän henkeä ja toimintaa paremmaksi sekä luoda turvallista ja väkivallatonta ilmapiiriä luokkaan. Ryhmäytämispäiviä järjestettiin useampia, ja ne pitivät sisällään keskustelua kiusaamisilmiöstä, erilaisia leikkejä ja harjoituksia sekä yhteisten luokkasäntöjen tekemistä. Syksyllä koulun alkaessa oppilaat jaettiin uusiin luokkiin. Tutkimushaastattelujen aikana luokkien toiminnan kerrottiin kehittyneen ja ryhmähengen parantuneen.

3.3 "KUVA, JOKA SAI KOKO JUTUN RÄJÄHTÄMÄÄN" – ESIMERKKI KIUSAAMISTAPAUKSESTA YLÄKOULUSSA

Toinen tutkimukseen valittu esimerkkitapaus sijoittuu yläkouluun. Kuten edellisen esimerkin kohdalla, myös tämä tapaus on kerrottu jälkikäteen kiusaamistilanteen ollessa jo ohi tai ainakin rauhallisessa vaiheessa.

Haastatteluissa kerrottiin, että kiusaaminen oli alkanut nuorten keskinäisten suhteiden mentyä solmuun. Nuori oli seurustellut pitkään yhden rinnakkaisluokkalaisen kanssa ja seurustelu oli päätynyt eroon. Seurustelusuhteen päättymisestä alkoi liikkua huhuja oppilaiden keskuudessa. Joku väitti, että nuorella olisi ollut ”sutinaa” toisen nuoren kanssa. Tämän seurauksena nuori jätettiin oman luokkayhteisön ja kaveripiirin ulkopuolelle. Kiusaaminen oli kouluympäristössä pääasiassa hienovaraista ulossulkemista. Kun nuori ilmestyi paikalle, hänen selkänsä takana kuiskittiin ja naureskeltiin. Tämän lisäksi kiusaamista tapahtui sosiaalisen median välityksellä. Nuoren mainetta lokaavien huhujen levitessä hän jäi koulusta pois ja hakeutui uuteen koulun ulkopuoliseen kaveriporukkaan.

Kun oli kylmä vastaanotto, eikä oikein kavereita kenen kanssa olla, sitten se lähti kesken koulupäivän ja tuli lintsamista. Ei vain henkisesti jaksanut. [Hän on] luonteeltaan sellainen herkkä ihminen, että reagoi tosi voimakkaasti tällaiseen.

Haastatteluissa ilmeni, että nuorella oli ennenkin ollut luvattomia pois-saoloja koulusta. Nuoren elämään vaikuttavia tekijöitä onkin mahdollista puristaa yksinkertaiseksi kaavioksi, josta voisi eritellä, mitkä tekijät johtivat kiusaamiseen ja mitkä taas olivat sen seurausta. Haastatteluissa

kerrottiin, että nuorella oli kiusaamisen kokemuksen rinnalla, ja ehkä sitä ennenkin, henkilökohtaisia vaikeuksia, kuten mielialaan liittyvä alavireisyys. Poissaolot koulusta ja nuoren toiminta uudessa seurassa ruokkivat luokkakavereiden pilkkaavaa suhtautumista nuoreen, mikä nosti ennestään kynnystä mennä kouluun. Viestit sosiaalisessa mediassa kohdistuivat erityisesti nuoren käytökseen. Koulun laiminlyöntiä ja uusia ihmissuhteita kommentoitiin ja halveksittiin.

Kiusaaminen tuli koulun työntekijöille ilmi lähinnä nuoren poissaolosten kautta. Poissaoloja selvitetessä kiusaaminen ja syrjiminen alkoivat paljastua. Nuori kävi koulukuraattorin luona juttelemassa ja kertomassa kokemuksistaan. Kuraattori järjesti selvittelyn oppilaiden välillä, mutta nuori ei ollut kovin tyytyväinen sen lopputulokseen.

Oli nää kolme tai neljä pääkiusaajaa pistetty [nuoren] kanssa samaan pöytään. [Nuori] yksin heitä vastaan siinä. Nää oli kiistänyt siinä kaiken, ja [nuori] ei oikein ollu uskaltanut sanoa kauheesti.

Tilanne eskaloitui, kun joku oppilaista lähetti nuoresta alentavan kuvan sosiaalisessa mediassa. Kiusaamiseen ei aiemminkaan oltu onnistuttu puuttumaan nuorta tyydyttävällä tavalla, ja hän päätyi ratkaisemaan tilanteen itse parhaimmaksi katsomallaan tavalla. Tapahtumaketju johti pahoinpitelyyn koulun pihalla, kun pilakuvan kohteena ollut nuori haki koulun ulkopuoliset kaverinsa paikalle. He hyökkäsivät pilakuvan lähettäjän kimppuun ja pahoinpitelivät tämän koulun ulkopuolella. Tappelun jälkeen koulun ovia alettiin pitää kiinni ja koulussa kiersi erilaisia huhuja. Vanhemmat olivat ihmeissään koulun tapahtumista.

Tää turvallisuuden tunnehan hävisi siinä. Tuleeko tänne joku ja oppilaiden keskuudessa kiersi tammöinen huhu, että tulevat hakkaamaan. Sithän meillä oli ensimmäisinä päivinä, että liikuttiin koulun ulkopuolella vain opettajan kanssa.

Pilakuvan kohteena ollutta nuorta ei päästetty kouluun muiden joukkoon, vaan hänen koulunkäyntinsä järjestettiin erillisessä rakennuksessa. Tämän seurauksena kynnyks palata vanhaan luokkaan kohosi ylitsepääsemättömäksi.

Siitä tuli tää että tuleeko [nuori] takaisin, miten hän voi olla koulussa. Siinä tuli aika paljon häntä kohtaan, vaikka oli kaikkennäköistä tapahtunut aikaisemminkin porukassa. Ei hän ollut yksin syyllinen.

Tapahtumasarjasta tehtiin kaksi rikosilmoitusta, joista toinen koski pahoinpitelyä ja toinen sosiaalisessa mediassa levitettyä valokuvaa. Tässä kohdassa K-0 -hankkeen työntekijät tulivat kouluun poliisin mukana. Aluksi olennaista oli eri osapuolten ja erityisesti tämän yhden nuoren ja hänen perheen kanssa tehtävä yksilötyö. Kuulluksi tulemisen kokemus ja kokonaistilanteen ymmärrys oli tärkeää.

[K-0 -hankkeen työntekijöiden] duuni on ollu se, mistä [nuori] on saanut päähelputuksen. Huomaa, että on ammattitaitoisia henkilöitä. (--) Tuntui että aidosti, vilpittömästi kysyi, että mitä kuuluu. Tuli itelle sellainen fiilis, että joku on välittänyt tästä tilanteesta.

Kunnianloukkaustapaus soviteltiin nuorten kesken ja heidän vanhempiensa läsnäollessa. Olennaista oli korjata syntyneitä väärinkäsityksiä. Sopuun päästiin onnistuneesti, vaikka eri osapuolet olivat tulkinneet tilanteen vakavuutta vielä tässä vaiheessa eri tavoin. Etenkin vanhempien näkemykset olivat keskenään ristiriitaiset. Jotkut vanhemmat olivat pitäneet rikosilmoituksen tekemistä pilakuvasta ylimitoitettuna reaktiona nuorten väliseen normaaliin kiusantekoon.

[Vanhempi toi esille] että juoksen pienen asian takia rikosilmoitusta tekemään, ei voi sietää tällaista. (--) . Se [vanhempi] ei ymmärtänyt, että [hänen lapsi] on tehnyt mitään väärää. ”Yksi viesti sinne tänne.”

Toisena K-0 -hankkeen järjestämänä interventiona koko luokkaa ryhmytettiin. Yksi mukana olleista nuorisotyöntekijöistä kertoi nuorten kokeneen, etteivät he tunne toisiaan riittävästi. Toinen nuorisotyöntekijä totesi, ettei ihmetelty lainkaan kiusaamistilanteen syntymistä ja konfliktin eskaloitumista tämän luokan kohdalla.

Käytiin tavoitteita ja keskusteltiin häiritsemisestä tunneilla. Ja nyt palaute on ollu sitä, että opittiin tuntemaan toisiamme ja kiva kuunnella ja kuulla toisia.

Toimenpiteistä huolimatta pilakuvan kohteena ollut nuori halusi vaihtaa koulua. Haastatteluhetkellä nuori kertoi, että koulu sujuu nyt uudessa ympäristössä paljon paremmin ja hän oli tyytyväinen päätökseen. Vanhat huhut olivat kuitenkin ehtineet jo kiiriä uuteen kouluun, minkä nuori koki haittaavan uusiin luokkatovereihin tutustumista.

Kyllä mä pystyn puhuu mun luokkalaisten kanssa, mutta tuntuu vaan niin oudolta, kun ne tuntee mut mun maineen perusteella.

4 Mitä kiusaamistapauksista on opittu? Havaintoja tutkimusprosessin varrelta

4.1 KIUSAAMISTAPAUSTEN TUNNISTAMINEN: TAPPELUITA, LEIKKIÄ VAI VÄKIVALTA?

Tutkimusprosessin aikana selvitin, millaisia kiusaamistilanteita haastateltavat ovat arjessaan kohdanneet ja mitä kiusaamiseen puuttuminen on tarkoittanut käytännössä. Se, miten koulujen arjessa ymmärretään kiusaaminen, vaikuttaa tilanteisiin reagoimiseen. Haastattelussa päädyimme usein keskustelemaan siitä, *mitä* kiusaaminen lopulta on. Kiusaamisen erottaminen normaalista kanssakäymisestä tai sosiaalisten taitojen opettelusta, kuten leikistä, kiusoittelusta, riitelystä ja tasapuolisesta tappelusta, ei ole helppoa. Myöskään kaikki aggression muodot, kuten epäsoviva tai loukkaava käytös, eivät ole kiusaamista (Salmivalli 1998; 2003), vaikka ne vaativatkin puuttumista. Seuraavaksi käynkin läpi haastateltavien kokemuksia kiusaamistilanteiden tunnistamisesta.

Tekijöiden ja uhrien nimeämisen haasteet

Haastateltavat toivat esiin tutkimuskirjallisuudessa yleisimmin käytetyn määritelmän, jossa kiusaamisen katsotaan olevan tarkoituksellista, systemaattista ja epäsuhtaiseen vallanjakoon perustuvaa toisen osapuolen vahingoittamista (Olweus 1992; Salmivalli 1998). Tätä määritelmää peilattiin omiin kokemuksiin kiusaamisesta, ja niiden välillä todettiin olevan eroa. Haastateltavien mukaan kiusaaminen ei ole aina sitä, mitä mielikuvamme, oppikirjamääritelmät tai median kuvasto antaa ymmärtää. Kiusaamisen tunnistaminen arjen tilanteissa voi siksi olla vaikeaa.

Mä olen ehkä kasvanut sen määritelmän mukaan, että kiusaamiseen kuuluu tietty hierarkia ja kiusattu on aina se alistettu osapuoli ja se on systemaattista, ja

aina on isompi porukka vastaan yksi oppilas. Kun on koululla, niin näkee, että se ryhmä voi toimia hyvin omalla tavalla, eikä löydy sen määritelmän mukaan.

Vaikeus kiusaamisen tunnistamisessa johtuu ensinnäkin siitä, että kiusaamisessa on viime kädessä kyse osapuolten subjektiivisesta kokemuksesta. Vain uhri tietää, miltä hänestä tuntuu, ja onko toisten toiminta ollut häntä vahingoittavaa. Aikuinen ei voi siten yksin arvioida, mistä tilanteesta on kyse ja mikä sen vakavuusaste on. Yhden koulun edustajan mukaan ”opettajilla on hyvä mututuntuma” arvioida tilannetta. Muut ammattilaiset antoivat kuitenkin varovaisempia arvioita tästä.

Kun jokainen ihminen on erilainen ja jokainen ottaa eri tavalla eri tilanteet. Joku voi ajatella, että tää on kiusaamista, ja toinen on sillee että ”tää on ihan fine”.

Monet haastateltavat kuitenkin ajattelivat, että yhteisiä kriteereitä tarvitaan eikä lapsen kokemus yksin voi määrittellä tilannetta. Kiusaamisen määrittelyssä arkisissa tilanteissa painottuivat todelliset tapahtumat ja tekojen kriteeristöt. Arvioinnissa kerrottiin painotettavan ensinnäkin sitä, onko toista loukkaava tai vahingoittava toiminta jatkuvaa vai yksittäinen tapaus. Toiseksi korostettiin nuorten omaa tulkintaa. Tässä huomioitiin sekä mahdollisen uhrin kokemus loukatuksi tai vahingoitetuksi tulemisesta että tekijöiden toiminnan tarkoituksellisuus. Kolmanneksi haastateltavat arvioivat osapuolten keskinäisiä suhteita ja vallan jakautumista.

Uhrin kokemuksen lisäksi kiusaamisen kriteerinä käytettiin tekijöiden intentiota. Tätä kriteeriä pidettiin kuitenkin ongelmallisena, koska haastateltavien kokemusten mukaan kiusaamisessa ei aina ole kyse tietoisesta toiminnasta. Esimerkiksi toisen henkilön kustannuksella vitsailu on harvoin tarkoituksellista kiusaamista, vaan sen varsinainen tarkoitus on naurattaa ja viihdyttää toisia. Kuten yksi haastateltavista totesi, lasten jättäytyminen ryhmän ulkopuolelle voi johtua myös yksilön arkuudesta ja vetäytyvyydestä eikä niinkään muiden pahoista aikeista. Ajatus kiusaajien ”pahuudesta” toistui muissakin haastatteluissa ja on huomionarvoinen. Kiusaamisen tunnistamiseen kuului itsestään selvästi *kiusaajien* nimeäminen ja joidenkin oppilaiden vastuuttaminen tapahtumista. Kiusaamisen osoittaminen vaatii todisteita, ainakin hyviä perusteluita.

Kaikissa tilanteissa, missä mainitaan kiusaaja, niin mä ainakin kysyn, että ”no, mitä sä tarkoitat tuolla?” Ei ketään voi sanoa murhaajaksikaan, jos ei täyty tietyt kriteerit (naurahtaa).

Ajatus tekijöistä ja uhreista ei vain demonisoi tekijää, vaan asettaa myös uhrin vaikeaan asemaan. Kiusatun oletetaan olevan ”nuhteeton”. Ensimmäisessä kiusaamistapauksessa tilanteen tulkintaa pidettiin hankalana siitä syystä, että kiusaamisen kohde toimi itse väkivaltaisesti muita kohtaan. Kuten yksi haastattelusta ammattilaisista totesi, kiusattu lapsi *osasi olla ilkeä muita kohtaan*, jolloin muiden lasten toiminta tuli ikään kuin ymmärrettäväksi. Niin ikään toisessa tapauksessa nuoren epäsosiaaliselta vaikuttava käytös ja henkilökohtaiset vaikeudet vaikeuttivat kiusaamisilmiön näkymistä koulun aikuisille.

Kiusaamisen tunnistamisen hankaluus tuli tutkimusaineistossa esille erityisesti tilanteiden määrittelyn ja nimeämisen vaikeuden kautta. Koulujen edustajat kokivat yhä haastatteluissa, ettei käsitellyissä tapauksissa ollut ensisijaisesti kyse kiusaamisesta, vaan tilanteet olivat monisyisempiä. Nuorten keskinäisten valtasuhteiden ja hierarkioiden arvioiminen ulkopuolelta käsin onkin haastava tehtävä. Eräs haastateltavista kuvasi osuvasti tilanteiden epämääräisyyttä ja vaikeatulkintaisuutta sekä vertaisryhmän vuorovaikutuksen muutosalttiutta. Tilanne ei alkuun näyttänyt kiusaamiselta tasapuolisuutensa ja suuren osallistujajoukon vuoksi.

Se oli alusta ehkä tasapuolisempi konflikti. Siinä ei ollut ihan kiusaamisen tunnusmerkit siinä alussa vahvasti mukana. Se tuli tän konfliktin seurauksena kaikki yhtä vastaan asetelma.

Kiusaamistilanteissa ehkä tiedostamattakin arvioidaan aina sitä, onko uhri itse osallinen tapahtumankulkuun tai ehkä jopa itse aiheuttanut kiusaamistilanteen. Samalla pohditaan muiden lasten roolia ja syyllisyyttä. Yksittäiset tilanteet ja konfliktit voidaan selittää monella tapaa, ja joskus jopa väkivaltainen käytös tai toisen pilkkaaminen saatetaan oikeuttaa. Haastattelujen perusteella tulkitsemme, että teon tai tekojen *tarkoituksellisuuden* kriteeriä kiusaamisen tunnistamisessa voi olla tarpeen tämentää arkisissa tilanteissa. Sen ei tulisi tarkoittaa, että lasten ja nuorten tavoitteena olisi yksiselitteisesti kiusata tai aiheuttaa toiselle pahaa mieltä. Teoilla voi olla monenlaisia tarkoituksia ja selityksiä, joihin huomion ei

tulisi niinkään kohdistua. Tärkeämpää olisi arvioida tekojen seurauksia ja niiden aiheuttamaa mahdollista mielipahaa.

Et jokuhan aina sanoo, että se on vaan läppää ja leikkiä. Siinähan se on, että ei se ole kaikille.

Lasten ja nuorten roolit vertaisryhmässä eivät ole yksiselitteisiä tai pysyviä. Kiusaamista kokeva lapsi voi syllistyä itse muiden kiusaamiseen. K-0-hankkeen käsittelemissä kiusaamistilanteissa kiusaajien ja kiusattujen lasten kategorisointi ei ole aina mahdollista. Eräs haastateltavista ajatteli, että kiusaamisen kohteeksi joutuminen voi lisätä taipumusta muiden kiusaamiselle.

Se minkä olen huomannu ja mikä on ihan yleisesti tiedossa, että kiusatut on usein itsekin kiusaajia. Se käytös niiku muuttuu, että kun sua on kiusattu, niin sä kiusaat eteenpäin. (--) Ehkä siitä oppinut sen mallin, että näin näitä asioita hoidetaan. Kun mua on kohdeltu näin, niin kohtelen sitten samoin muita. Että se ei tosiaan ole niin mustavalkoista.

Tätä ajatusta kääntäen voi myös pohtia, onko ”kiusaajalla” suurempi riski joutua muiden kiusaamisen kohteeksi. Kiusaamisilmiöön kietoutuu lopulta moraalinen kysymys siitä, saako kiusaajaa kiusata ja jättää ryhmän ulkopuolelle. Tilanteen ratkaisujen kannalta ilmassa leijuu avoin kysymys siitä, miten kiusaajiin tulee suhtautua.

Haastatteluissa ehdotettiin, että syllisten etsimisen ja rankaisun sijaan lapsia ja nuoria pitäisi opettaa tunnistamaan paremmin sellaisia toimia, jotka loukkaavat ja vahingoittavat toisia. Oppilaita tulisi opettaa kertomaan heidän omista kokemuksistaan ja toiveistaan sekä pyytämään toisilta tarvittaessa anteeksi. Erimielisyydet ja riidat sekä toisen loukkaaminen kuuluvat elämään, ja niiden kautta tulee opetella selvittämään tilanteita. Huomio tulisi viedä toisen kokemuksen ymmärtämiseen, oman käytöksen korjaamiseen ja yhteisiin ratkaisuihin. Lapsille ja nuorille olisi annettava mahdollisuus muuttaa omaa käyttäytymistä ilman leimatuksi tulemistä.

Enemmän pitäisi viedä huomiota siihen suuntaan, että miten sä korjaat tilanteen. Sä saatat tehdä virheitä, mutta sä selviät siitä. Ettei sitä pelätä, koska silloin juuri tulee se kieltäminen; ”en mä ainakaan kiusannut”. Miten saisi madallettua kynnystä, että tunnistaisi, nyt tein tosi tyhmästi, mutta voin korjata mun käyttäytymistä.

Toisaalta haastatteluissa mainittiin myös kurinpitotoimet nuorten toiminnan ymmärtämisen ja ”pehmeämmän” ohjaamisen rinnalla. Rangaistukset edustavat toisenlaista suhtautumistapaa kiusaamisilmiöön. Monissa puheenvuoroissa painotettiin, että lapsille ja nuorille on opetettava, että esimerkiksi väkivalta, vihapuhe tai väärän tiedon levittäminen toisista on rangaistavaa, ei vain koulun säännöissä, vaan yleisesti rikoslaissa ja yhteiskunnassa.

Koska ne on alle 15-vuotiaita, niin antakaa [koulussa] niitä sanktioita. Jos oppilas on pahoinpidellyt tai kiusaa, niin erottakaa se väliaikaisesti koulusta vaikka. Teillä on mahdollisuus tehdä se, ja väkivalta on ihan riittävä peruste. Tai antakaa kirjallinen varoitus, antakaa jotain sanktioita sille oppilaalle, koska koulu pystyy tekemään sen.

Itse ajattelen, että nämä kaksi näkökulmaa on yhdistettävissä, ja että niiden väliltä voidaan löytää sopiva suhtautumistapa kiusaamiseen. Kiusaamiseen tulee aina suhtautua vakavasti, vähättelemättä uhrin kokemuksia. On lisättävä lasten tietoisuutta niin tekojen seurauksista uhrille kuin myös niiden yhteydestä rikoslakiin. Samalla kiusaamiseen syyllistyneisiin lapsiin ja nuoriin tulee suhtautua heitä kunnioittaen. Tämä voi tarkoittaa esimerkiksi luottamusta heidän kykyynsä ottaa opiksi ja muuttaa käytöstään. Peruseriaate siis on, että virheistä on otettava opiksi, mutta ne voidaan antaa anteeksi leimaamatta lasta kiusaajaksi.

Nuorten välisten vertaissuhteiden tunnistaminen

Haastatteluissa kiusaamistapauksiin liittyen kerrottiin luokan hengestä ja oppilaiden välisistä suhteista, joiden ajateltiin vaikuttavan tilanteen kehittymiseen ja kärjistymiseen. Luokan ryhmähengen kerrottiin olevan huono, koska siihen ei oltu panostettu koulun aikuisten toimesta. Nuoret eivät olleet oppineet tuntemaan toisiaan riittävästi, eikä heidän välille ollut muodostunut positiivisia suhteita. Nuorten kulttuurin kerrottiin olevan ”kova” ja ilmaisultaan ilkeä.

Siellä oli aika levotonta ja kaikki oli ottaneet jonkun roolin siellä luokassa. Kennelläkään ei ollut tällaista good guy -roolia. (-) Jos ympäristö on kova ja kokee

että niillä on vaihtoehdot, että tulee kiusaaja tai kiusattu, hyökkäys on paras puolustus. Ryhmissä myös valitettavasti tyhmyys tiivistyy.

Kiusaamista voi olla vaikea erottaa oppilaiden välisistä tavanomaisista vuorovaikutusprosesseista. Aiemmissä tutkimuksissa on todettu, että kiusaamisen tunnistaminen ryhmän ulkopuolelta on vaikeaa tai jopa mahdotonta (ks. esim. Paju 2011, 181; Hamarus 2006). Päivi Hamaruksen (2006) mukaan esimerkiksi tervehtimiseen liitetty äänensävy voi tehdä tervehdyksestä kiusaamista, vaikka opettaja tulkitsee toiminnan ystävyydeksi. Kuten Petri Paju (2011) on osuvasti muotoillut, kommenttien loukkaavuutta määrittää se, kuka sanoo, kenelle ja keiden läsnä ollessa, eikä niinkään se, mitä sanotaan. Ulkopuolisen on vaikea osoittaa tällaista kommenttia ilkeäksi ja ”läppään” on vaikea puuttua. (Paju 2011, 181, 184).

Olennaista on huomata, että kiusaaminen kytkeytyy nuorisokulttuuriin ja vertaisyhteisön lainalaisuuteen, ei koulun viralliseen normistoon. Hamaruksen mukaan kiusaaminen alkaa jonkun oppilaan erilaisuuden osoittamisesta. Tästä piirteestä luodaan nimityksiä ja kiusatulle rakennetaan maine, joka tarttuu ja leviää yhteisössä tarinoiden kertomisen välityksellä. Tarinoiden kertominen, hauskat jutut ja kiusaamiseen liittyvät rituaalit yhdistävät kiusaamiseen osallistuvia ja vahvistavat heidän asemaa yhteisössä. (Hamarus 2006.) Kaikki nuorten välinen kiusaaminen ei ilmene luokkahuoneessa eikä ole koulun aikuisille näkyvissä. Esimerkiksi nettikiusaaminen ja tilanteiden kehittymisen kannalta merkitykselliset vapaa-ajan tapahtumat eivät tule esille koulun arjessa.

Aika paljon paskaa tapahtuu siellä netissä, ja varsinkin siellä ryhmächateissa. Se on paikka tai foorumi missä halutaan, että joku joutuu nolatuksi. Se on tavallista, että näillä luokilla on oma ryhmä.

Nuorten väliset suhteet rakentuvat yhtäaikaisesti kasvokkain ja digitaalisessa ympäristössä. Suhteissa tapahtuvia muutoksia ja nuorten keskinäisen vuorovaikutuksen toimivuutta voi olla vaikea seurata ulkopuolelta. Seuraavassa lainauksessa nuori kertoo tilanteesta, jonka koki merkittävänä käännekohtana ja kiusaamisen kärjistymisenä. Tilanteessa luokkatoverit olivat pienin elein osoittaneet nuorelle, ettei hän kuulu enää porukkaan. Kuvauksen perusteella voi kysyä, olisiko tapahtumaa ollut mahdollista tunnistaa kiusaamiseksi, vaikka tilannetta olisi seurannut vierestä.

Mä istuin normaalisti käytävällä, sit sieltä tuli ne keiden kanssa olin puhunut edellisenä päivänä. Mä huusin niille et ”moi, tulkaa tänne näin”. Sit ne vaan nauroi ja käveli mun ohi, ja kattoi tälleen. Mä olin sillee et mitä!? (--) Ja sitten siellä oli ne pilakuvat mitkä musta oli tehty. Se oli ehkä se suurin käänne kaikkeen. (--) Menetin sen parhaan kaverin, joka mulla oli ollut kahdeksan vuotta ala-asteelta kasille. Menetin sen vaan, kun se meni niiden muiden puolelle. Melkein kaikki käänsi mulle selän kasiluokkalaisista.

Kuvatussa tapauksessa pilakuvan leviäminen ei itsessään selitä kokemusta kiusaamisesta, vaan olennaista on kuvan merkitys osana nuorten sosiaalisia suhteita ja asemaa. Nuoresta kerrottu ”tarina” on pilannut hänen mainettaan ja saanut ystävät kääntämään hänelle selkensä. Kiusaamista ei ole mahdollista tunnistaa ilman, että tarkastelee tapahtumia osana nuorten vertaissuhteiden ja vuorovaikutuksen verkostoja sekä tutustuu nuorten kulttuurin merkityksiin.

Yksilöiden huomiointi ja tukeminen

Vaikeista kiusaamistapauksista puhuttaessa haastateltavat toivat esille oppilaiden yksilöllisiä haasteita, joilla he selittivät tilanteiden kärjisty- mistä. Kiusaamistapauksia ja niiden tunnistamisen vaikeutta saatettiin selittää kiusattujen lasten runsailla poissaoloilla ja ryhmän ulkopuoliseksi jäämisenä. Joidenkin haastateltavien mukaan kiusaaminen näkyikin juuri kiusattujen oppilaiden oireiluna ja poissaoloina. Aiemmat kokemukset kiusaamisesta ja niiden merkitys itsetunnon kehittymiselle ja mielenterveydelle nousivat keskusteluissa esiin.

Yleensä kun ne [kiusaamiseen puuttumisen toimenpiteet] ei toimi, niin silloin on jotain muuta myöskin. Että perheessä on jotain haasteita esimerkiksi, koti-tilanteessa on haasteita. Ja meillä oli yksi oppilas, jossa oli kiusaamista tai koki olevansa kiusattu, hänellä oli aika vakavia mielenterveysongelmia itsellä, kun häntä oli kiusattu aiemmassa koulussa. (--) Se voi olla vaikeaa tasapainottelua, että ehkä me nähdään, että siinä [kiusaamisen kokemuksessa] on muuta taustalla.

Ammattilaisten käsitys oli, että joidenkin lasten ja nuorten kohdalla kiusatun tai kiusaajan rooli tuntuu olevan pysyvämpi kuin toisilla. Myös aiemmissa tutkimuksissa on todettu, että kiusaamisen kokemus siirtyy

usein kouluasteelta toiselle (Lappalainen ym. 2011). Haastateltavat jakoiivat käsityksen, että näissä tapauksissa on kyse monella tavalla oirehtivista nuorista ja ongelmien kasautumisesta. Oppilaille voi olla esimerkiksi vaikeuksia koulunkäynnissä, häiriökäyttäytymistä tai sosiaalisia vaikeuksia.

Voi olla oppilas jolla on oppimishäiriöitä, jonkinlaista impulsiivisuutta, adhd, tämmöistä, ja sitä sitten hännätään. Sitten se pahoinpitelee. Eli se kiusattu on sit se joka käyttää väkivaltaa siinä, koska se ei pysty hallitsemaan ja sitä on kiva hännätä.

Yksi haastatteluissa esille nostettu olennainen kysymys liittyy juuri mahdollisuuteen huomioida lasten ja nuorten yksilöllisiä ominaisuuksia ja elämäntilanteita. Haastatteluissa kuvattiin, kuinka jotkut lapsista ovat impulsiivisempia tai herkempiä reagoimaan ympäristön ärsykkeisiin ja siten alttiimpia toisten hännäämiseen ja myös aggressiiviseen käyttäytymiseen muita kohtaan. Tämä johtaa tasapainotteluun yleisten normien ja yksilöllisten tarpeiden, tunteiden ja kokemusten huomioinnin välillä.

Lapset on tosi herkkiä epäoikeudenmukaisuudelle. Jos lapsi ei oo jotain tehnyt ja sitä syytetään siitä, niin se koetaan tosi epäoikeudenmukaiseksi tietysti.

Kysymys yksilöllisten erojen huomioinnista nostettiin esiin myös silloin, kun oli puhe vaikeiden elämäntilanteiden ymmärtämisestä. Tällä tarkoitettiin lapsen tai nuoren poikkeuksellisen tilanteen huomioimista vahvistamalla lasta tai nuorta tukevaa ja hyväksyvää ilmapiiriä. Salassapitovelvollisuus estää ammattilaisia tiedottamasta oppilaiden henkilökohtaisista asioista ja vaikeasta tilanteesta muille, ja tämän koettiin aiheuttavan joskus haasteita. Ammattilaiset epäilivät tämän vaikuttavan siihen, kuinka oppilaat ja heidän perheet ymmärtävät toisiaan ja kuinka he suhtautuvat koulun kykyyn hoitaa kiusaamistilanteita.

Jos joku sanoo hyvin tlysty asiat, niin ei voi kertoa, että perheessä on vaikea kotitilanne tällä hetkellä. Meille se näyttäytyy ihan luonnollisena, että tähän asiaan ei tarvitse nyt laittaa resursseja, se on ymmärrettävä tilanne. Nyt tuetaan tätä oppilasta jaksamaan käydä koulua. Ja toinen voi ymmärtää sen niin, että miksi me paapotaan sitä oppilasta.

Koska kiusaamisen kokemus on luonteeltaan yksilöllinen ja tilannesidonnainen, on myös selvää, että siihen vaikuttaa elämäntilanne kokonai-

suudessaan. Hyvinvoivalla nuorella, jolla on perhe tukenaan, kavereita ja mukavaa tekemistä vapaa-ajalla ja jonka koulunkäynti sujuu, on enemmän voimavaroja suojautua negatiiviselta vuorovaikutukselta tai olla välittämättä siitä. Haastattelussa pohdittiinkin sitä, että kiusatun itsetunnon ja voimavarojen vahvistaminen sekä osallisuuden tukeminen olisi tärkeää. Myös vertaistuen tarjoamista ja ryhmätoimintaa pidettiin toimivina vaihtoehtoina erityisesti silloin, kun nuori kokee olevansa erilainen. Nuorisotyön pienryhmätoiminta on todettu aiemmissa tutkimuksissa toimivaksi vaihtoehdoksi tukea itsetuntoa ja luottamuksen kehittymistä vertaisiin (Gretschel & Hästbacka 2016).

Ne, joilla ei ole omia voimavaroja suhtautua tai jotka kokevat olevansa erilaisia. Sitä mä ainakin olen paljon keskustellut sateenkaarinuorten kanssa, että miten ne on miettinyt että miksi olen ainut erilainen tai ulkopuolinen. Sitten kun ne on saaneet yhteisön ja turvallisen paikan missä ne voi puhua omista ajatuksistaan, niin sitten helpottaa.

Haastateltujen ammattilaisten tulkintojen perusteella voidaan todeta, että perheiden ja yksilöiden elämänhaasteet liittyvät läheisesti kiusaamiseen. Nämä tekijät ovat puolestaan yhteydessä yhteiskunnalliseen eriarvoisuuteen. Kokemus erilaisuudesta on aina yhteydessä sosiaaliseen ympäristöön ja sen määrittelemisiin normeihin. Yhteiskunnallisella asemalla on merkitystä kiusaamisen kokemuksen kannalta. Myös kyselyihin perustuvissa tutkimuksissa on todettu, että kiusaamisen kokemus vaihtelee eri ryhmien välillä, ja esimerkiksi maahanmuuttajatausta, terveydelliset pulmat ja vähemmistöön kuuluminen ovat yhteydessä suurempaan alttiuteen tulla kiusatuksi tai syrjityksi (Kankkunen ym. 2010; Alanko 2014; Ikonen ym. 2017; Halme ym. 2017). Samalla syrjintään ja esimerkiksi rasismiin liittyvät arjen kokemukset jäävät helposti tunnistamatta koulun arjessa (Kankkunen ym. 2010; Souto 2011). Onkin tärkeää tunnistaa yhteys yhteiskunnallisten rakenteiden – tai yhteiskunnallisten ongelmien – ja yksilöllisten ongelmien välillä. Nuoren yhteiskunnallinen asema voi vaikuttaa siihen, että hänen omakohtainen kokemuksensa tulee sivuutetuksi. Tällöin lapsen tai nuoren kokemus hyväksytyksi ja arvostetuksi tulemisesta voi olla muita ohuempi, minäkuva negatiivisempi ja luottamus muihin huonompi (ks. esim. Pörhölä 2008). Kaikki nämä tekijät vaikuttavat mahdollisuuteen pyytää ja saada apua.

4.2 KUSAAMISTILANTEISIIN PUUTTUMISEN KEINOT

Edellisessä luvussa käsiteltiin kiusaamisen tunnistamiseen liittyviä kysymyksiä. Tässä luvussa käsitellään sitä, miten kiusaamistilanteita selvitetään niiden paljastumisen jälkeen. K-0 -hankkeen kohtaamisissa tapauksissa tilanteet eivät ratkenneet koulussa, vaikka kiusaaminen tuli tietoon. Pelkkä tunnistaminen ei riitä, vaan kiusaaminen on saatava loppumaan.

Kouluissa on kehitetty lukemattomia erilaisia keinoja vähentää kiusaamista (ks. tarkemmin luku 1.2). Niitä käytetään sekä osana koulun perustoimintoja että projektiluontoisina kokeiluina tai menetelminä. Usein koulukiusaamiseen kohdistuvat toimenpiteet jaetaan kaikkiin nuoriin kohdistuviin *ehkäiseviin* toimenpiteisiin sekä yksittäisiin oppilaisiin tai tapauksiin suunnattuihin *väkivaltaan, häirintään ja kiusaamiseen puuttuviin* toimiin (ks. esim. Salmivalli 2009).

Suurin osa kiusaamistilanteiden kehittymistä ehkäisevistä toimista ei ole näkyvillä tai nämä toimet eivät ole ilmeisiä, sillä ne ovat osa koulun toimintakulttuurin itsestään selviä rakenteita. Tutkimusaineistossa esimerkiksi tukioppilastoiminta, luokkaretket ja luokanvalvojien tiimityöskentely mainittiin rakenteina, jotka edistävät oppilaiden osallisuutta, ryhmähenkeä ja turvallista oppimisympäristöä. Näitä harvoin mielletään suoraan koulukiusaamista vähentäviksi asioiksi, vaikka niiden välillä olisikin yhteys.

Kiusaamiseen puuttuminen tarkoittaa puolestaan reagoimista koulussa ilmenneisiin ongelmiin tai konflikteihin. Tällaisiksi toimiksi haastattelussa mainittiin osapuolten kuuleminen ja puhuttaminen, yhteinen keskustelu osapuolten välillä, rangaistusten antaminen, oppilaiden tukeminen yksilöllisen oppilashuollon toimilla, ryhmään vaikuttaminen yhteisöllisen oppilashuollon keinoin sekä vanhempien kanssa puhuminen ja tiedottaminen.

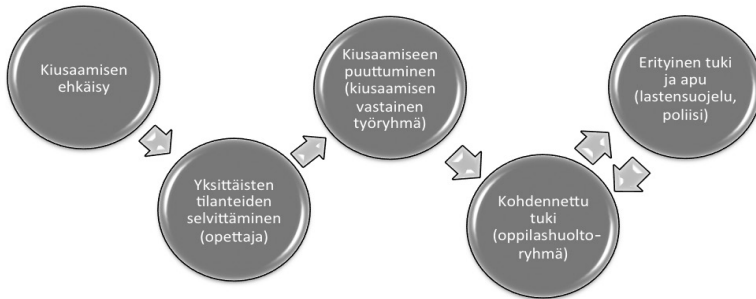
Tutkimuksen kohteena olleissa kouluissa kiusaamistilanteissa edettiin KiVa-ohjelman mukaisesti (ks. tarkemmin luku 1.2). KiVa-ohjelman lähtökohta on, että tilanteet selvitetään heti joko paikalla olevan tai tilanteesta ensimmäisenä tiedon saavan aikuisen johdolla. Tämä aikuisen vastuulla on selvittää tilanne ja ottaa tarvittaessa yhteys koulun KiVa-tiimiin, joka muodostuu vähintään kolmen aikuisen työryhmästä. KiVa-prosessissa ensin jututetaan kiusatuksi nimettyä oppilasta. Tämän jälkeen kuullaan kiusaajiksi nimettyjä oppilaita. Kolmanneksi käydään kaikkien osapuolten

välillä yhteinen keskustelu ja sovitaan, miten tilanteesta päästään eteenpäin. Kahden viikon jälkeen sama joukko kokoontuu uudestaan, jolloin todetaan onko kiusaaminen jatkunut vai ei. Vasta tämän jälkeen ollaan yhteydessä vanhempiin. (Salmivalli ym. 2009, 22.)

Lähtökohta on se, että lapset itse pyrkisivät löytämään sen ratkaisun siihen tilanteeseen. Jos se toistuu se kiusaaminen tai kiusaamiskokemus, niin sen jälkeen se siirtyy automaattisesti meille oppilashuoltoryhmälle sen asian käsittely.

Kaikkia koulussa tapahtuvia kahinoita tai oppilaiden välisiä riitoja ei ole tarkoitus viedä varsinaiseen KiVa-prosessiin. KiVa-toiminnan piiriin kuuluvat ainoastaan kiusaamiseksi tunnistetut tilanteet. Jos KiVa-tiimin työskentely ei tuota toivottuja tuloksia ja kiusaaminen jatkuu vielä tämänkin jälkeen, koulun oppilashuoltoryhmässä otetaan asia käsittelyyn ja pohditaan tarvittavia toimenpiteitä. Oppilashuoltoryhmän arvioinnin kautta saatetaan tapauksen käsittelyyn pyytää mukaan koulun ulkopuolisia toimijoita. Tässä raportissa onkin keskitytty juuri tämän tyyppisiin tapauksiin.

KUVIO 2. Esimerkki koulun toimintajärjestyksestä kiusaamiseen puuttumisessa

Haastatteluissa kerrottiin, että tätä koulujen toimintajärjestystä sovelletaan tapauskohtaisesti oppilaiden yksilöllisten tarpeiden ja ryhmän kokonaistilanteen mukaan. Valittavat käytännöt ja tapa jolla eri osapuolia puhutellaan vaihtelevat epäilemättä myös työntekijäkohtaisesti, koska

opettajien työote on luonteeltaan autonominen ja perustuu jokaisen omaan persoonaan (ks. Hoikkala & Laine 2017, 21). Haastateltujen koulun ammattilaisten mukaan etenkin hienovaraisemmat ja epäsuorat kiusaamisen muodot vaativat suunnitelmallisia strategioita. Näissä tapauksissa ei aina sovelleta puhuttamiskäytäntöjä ja selvittelyprosessia, vaan saatetaan pyrkiä vaikuttamaan ryhmän dynamiikkaan ja vertaissuhteiden vahvistamiseen muilla keinoin.

Vähän pätkäillään ensin mikä olisi hyvä strategia... (--) Siinä on tietynlainen kynnys, ja pitää miettiä menetelmät tarkkaan, ettei mene väärään suuntaan.

Tilanteiden monimutkaisuus voi aiheuttaa ammatillisessa epävarmuutta siitä, onko hän tunnistanut tilanteen luonteen oikein, mikä vaikeuttaa reagoimista tilanteeseen. Haastatteluissa tuli ilmi, että ajoittain nuoret, vanhemmat ja myös ammatillaiset pelkäävät puuttumisen pahentavan kiusaamista. Muiden lasten *syylittäminen* ja sen ongelmallisuus nostettiin usein esiin. Kiusaamisesta syyttämisen kerrottiin mutkistavan tilanteiden selvittämistä ja ratkaisujen löytämistä. Eräs haastateltava kertoi, kuinka kiusaamisen lopettamiseen tähtäävä interventio tuli eristäneeksi kiusattua oppilasta muusta luokasta. Tästä syystä kiusaamistilanteista ei haluta tehdä isoa numeroa. Näiden kokemusten pohjalta voi tulkita, ettei mikä tahansa puuttuminen ole toimivaa. Väliintulo, joka johtaa toivottaviin tuloksiin, vaatii osaamista ja tilanteiden lukutaitoa.

Sitä tasapainottelua missä vaiheessa mennään siihen ja milloin annetaan olla ja rauhoitellaan tilannetta. Se oli tosi vaikeaa.

Ennaltaehkäisyn ja kiusaamiseen puuttumisen voi myös nähdä toisiinsa yhteen kietoutuneina prosesseina. Kiusaamiseen puuttuminen voidaan sisällyttää osaksi ennaltaehkäiseviä toimia, jolloin kenenkään yksittäisen oppilaan vastuulle ei jää selvittelyprosessien käynnistäminen. Aikuiset kantavat yleisestä ilmapiiristä vastuun ja huolehtivat, että asiallisista rajoista pidetään kiinni. Erään haastateltavan mukaan aikuisten vastuulla on kasvattaa nuoria tunnistamaan, missä menee raja sopivan läpäisemisen ja loukkaavan toiminnan välillä. Tässä näkemyksessä puuttumisella tarkoitettiin erityisesti sellaista ohjaamista ja ojentamista, jossa ei erikseen nimetä tilannetta kiusaamiseksi.

Totta kai ne heittää läppää niin kuin ne ite sanoo. ”Höhö. Relaa nyt. Mä tunnen ton. Tää oli vaan läppä.” (--)) Sitä me paljon juteltiin. Ja niin oli käyny, että joku oli loukkaantunut, vaikka ei oltu tarkoitettu sitä.

Ammattilaisten osaamisessa on keskeistä löytää tasapaino nuorten omaehtoisen toiminnan sallimisen ja siihen puuttumisen välillä. Nuorten tulee saada toimia keskenään vapaasti, mutta juuri tämä vaatii ”niskassa kiinni olemista” tarpeen vaatiessa. Aikuisen tehtävä on kantaa vastuuta siitä, että nuorten keskinäinen vuorovaikutus ei muutu toisia loukkaavaksi tai syrjiväksi.

Vanhempien kanssa tehtävä yhteistyö kriisissä

Vanhempien rooli kiusaamistilanteissa on tutkimusaineiston perusteella hyvin ristiriitainen. Haastateltujen ammattilaisten mukaan vanhemmilla on merkittävä vaikutus kiusaamistapauksiin ja lasten käyttäytymiseen niissä. Vanhemmat voivat olla tukena tilanteen ratkaisemisessa ja avainmuutokseen. Haastateltavat mainitsevat kuitenkin myös, että vanhemmat voivat olla yksi suurimmista muutoksen esteistä ja heidän käyttäytymisensä voi jopa kärjistää tilannetta.

Haastateltujen mukaan tilanteet sujuvat hyvin ja kiusaamiseen löytyy ratkaisu, jos vanhemmat tekevät keskenään ja koulun kanssa yhteistyötä. Parhaimmillaan kaikilla aikuisilla on yhtenevä käsitys tilanteesta, kasvatuslinjasta ja ratkaisusta. Tällöin tiiviillä tiedonvaihdolla ja avoimella keskusteluyhteydellä saadaan onnistuneita lopputuloksia hankaliinkin tilanteisiin. Kun vanhemmat ja koulun ammattilaiset eivät löydä yhteistä näkemystä tai keskinäinen luottamus on heikko, voi tilanne mennä entistä enemmän solmuun. Vanhempien asenteen koettiin heijastuvan myös lasten keskinäisiin suhteisiin.

Lasten ja nuorten kanssa ollaan saatu aika nopeasti asiat järjestykseen, mutta ei koulun ja kodin eli se loukkaantuminen on jatkunu tosi pitkälle. (--)) Me ollaan jouduttu tosi pitkään sovitelemaan ja tekemään töitä huoltajien ja koulun kanssa. Loukkaantuminen on ollu niin järjettömän suurta.

Haastatteluista piirtyi esille kiinnostavia näkemyseroja, jotka voivat osittain selittää ristiriitojen syntymistä koulun ja kodin välillä. Vanhemmat puhuivat haastatteluissa koulun *välinpitämättömyydestä* ja yhteydenpidon vähäisyydestä kodin suuntaan. Kahdessa esimerkkitapauksessa vanhemmat olivat myös pettyneitä toisten vanhempien asenteeseen kiusaamistilanteissa. Kiusattujen lasten vanhemmat kokivat, että kiusaamisen kokemusta vähäteltiin ja tilanteen annettiin jatkua. Vanhemmat ihmettelivät, miten opettajat tai rehtorit saattoivat olla reagoimatta vanhempien yhteydenottoihin ja huoleen kiusaamisesta. Vanhemmat kokivat, ettei kiusaamiseen suhtauduta riittäväällä tarmolla ja totesivat, ettei koulu tee asialle mitään. Toisaalta jotkut vanhemmat saattoivat myös kokea, että heidän lastaan syytetään kiusaamisesta perusteetta. Oman lapsen puolustaminen on luonnollinen reaktio tilanteessa, jossa lapsen asema koulussa on vaikea. Vanhempien nähtiin puolustavan omia lapsiaan silloinkin, kun he olivat toimineet väärin. Tämä oli ammattilaisten mukaan ongelmallista, koska silloin lapsen käytökseen ei saatu muutosta.

On myös tilanteita, missä vanhemmat kieltävät, että en tule tapaamaan sitä toisen lapsen vanhempaa. Ja silloin se on tosi hankalaa edetä siinä tilanteessa, jos vanhemmat ei suostu tekemään yhteistyötä, niin miten voidaan vaatia, että lapset suostuu tekemään yhteistyötä koulussa.

Keskeinen haaste kodin ja koulun yhteistyössä on, etteivät vanhemmat tiedä kaikista koulun toimenpiteistä ja puuttumisen keinoista. Tämä synnyttää väärinkäsityksiä ja epäluottamusta. Hankkeen työntekijöiden mukaan väärinymmärrysten syntymistä aiheuttavat ajan puute, vähäinen tutustuneisuus ja kasvokkain keskustelemisen korvautuminen Wilma-viestittelyllä. Tämän lisäksi salassapitovelvollisuus estää ammattilaisia kertomasta lapsen ja perheen asioita muille vanhemmille. Monet oppilashuollon toimenpiteet kiusaamistilanteissa kohdistuvat yksilöihin, jolloin kaikesta työskentelystä ei voida informoida muita vanhempia. Kun tieto ei kulje riittävän jouhevasti koulun ja kodin välillä, tulkinnat tilanteista erkaantuvat toisistaan.

Kun työskenneltiin koko ajan niin kuin kulissien takaa näitten vanhempien ja tiettyjen oppilaitten kanssa, niin sitä työtä ei nähty ollenkaan ja sitä ei voitu tehdä [näkyväksi].

Ammattilaiset puhuivat haastattelussa myös vanhempien ”viranomaisvastaisuudesta” tai ”koulun vastaisesta asenteesta”. Tärkeä kysymys tilanteessa olisi, mistä tällainen viranomaisvastaisuus kumpuaa. Pystytäänkö tilanteissa huomioimaan vanhempien aiempia kokemuksia ja suhtautumaan rauhallisesti ja sensitiivisesti? Haastatteluissa vanhempia kohtaan osoitettiin kuitenkin jyrkkiäkin asenteita.

Jos vanhemmat on fiksuja ja ymmärtää tilanteen ja ei usko lapsen satuja, niin tilanne on hyvä ja tulokset on parhaita silloin. Ja huonoimpia silloin kun vanhempi puolustelee omaa lastaan. Se on mun kokemus.

Usein vanhempien on vaikeaa luottaa koulun kykyyn ratkaista kiusaamistilanteita. Tämä luottamuksen puute hankaloittaa ammattilaisten ja vanhempien välistä yhteistyötä ja mahdollisuuksia tehdä työtä kiusaamisen ehkäisemiseksi. Haastattelujen perusteella luottamusta viranomaisiin ja heidän toimiinsa pidettiin välttämättömänä, ja luottamuksen puuttuessa tilanne koettiin haastavaksi. Vanhempien ja koulun välisen luottamuksen kehittäminen onkin olennaista, jotta kaikki osapuolet saadaan tekemään työtä yhdessä. Eri osapuolten on päästävä kartalle siitä, mitä on tapahtunut ja millaisia seurauksia sillä on ollut. Luottamusta on kärsivällisesti rakennettava, ja kriisitilanteessa on luonnollista, ettei sitä ole valmiina. Lisäksi on tarpeen vahvistaa kaikkien osapuolten kuulluksi tulemisen kokemusta. Väärinkäsitysten ehkäisemiseksi tiedon jakamisen on oltava avoimempaa ja keskustelulle on oltava enemmän aikaa.

Ammattilaisten välinen yhteistyö – kipupisteinä kokonaisuuden koordinointi ja tiedonsiirto

Kiusaamistilanteissa tarvitaan toimenpiteitä sekä yksilöiden että ryhmien ja joskus koko kouluyhteisön tasolla. Lisäksi vanhempien kanssa tehtävä yhteistyö on merkittävä osa tilanteiden selvittelyä. Tämän kokonaisuuden hallinta ja vastuunkanto on hajautunut monille toimijoille, mikä osaltaan vaikeuttaa tilanteiden hoitamista. Mäntylä (2013) on koulukiusaamista koskevassa selvityksessään todennut, ettei lainsäädäntö ohjaa riittävän selkeästi, kenen vastuulla puuttuminen on ja miten se tulee tehdä. Tutkimusaineiston perusteella voi tunnistaa kehittämistarpeita niin kiusaa-

mistilanteiden selvittämisprosessien johtamisessa kuin ammattilaisten välisessä tiedonsiirrossa.

Opettaja vie sen oppilashuoltoryhmään, niin siellä rupee tekemään terveydenhuolto ja kuraattori tai vaikka kuraattori ja rehtori sen perheen kanssa töitä, niin sitä ei johda kukaan sitä työtä, sitä yhteistyötä.

K-0 -hankkeessa kohdatuissa kiusaamistapauksissa vastuun ja käytäntöjen pirstaleisuus on aiheuttanut katkoksia tiedonkulussa, mikä on vaikeuttanut tilanteen selvittämistä. Toisessa esimerkkitapauksessa tieto tulehtuneesta tilanteesta oppilaiden välillä ei ollut välittynyt asiaankuuluville aikuisille koulussa. Nuori oli ollut tiiviissä suhteessa oppilashuollon työntekijään ja saanut keskustelutukea. Tämä yksilöllinen tuki oli jäänyt muusta koulun arjesta irralleen, minkä vuoksi kiusaamiskokemusta ei osattu huomioida luokkatilanteissa. Oletettavasti tietoa kiusaamisesta ei jaettu opettajille siitä syystä, että työntekijän ja oppilaan väliset keskustelut olivat luottamuksellisia. Toisaalta oppilashuollon edustajalla ei ollut omakohtaista kokemusta tai tietoa siitä, mitä oppilaiden välillä luokkahuoneessa tapahtui. Kenelläkään koulun ammattilaisella ei ollut kokonaiskuvaa tilanteen vakavuudesta. Jos kiusaamiskokemuksesta tienneellä työntekijällä olisi ollut aikaa tutustua tilanteeseen luokan dynamiikkaa seuraamalla, olisi lopputulos tilanteessa voinut olla toinen. Haastatteluissa kuitenkin kerrottiin, etteivät esimerkiksi koulukuraattoreille jaetut resurssit riitä mitenkään luokkatyöskentelyyn. Oppilashuoltoryhmään kuuluvien ammattilaisten työtä ohjaa selvä tärkeysjärjestys, jossa yksilötyö nähdään ensisijaisena suhteessa yhteisölliseen oppilashuoltoon. Yhteisöllistä työtä tehdään silloin kun on aikaa, ja juuri siitä on usein pulaa.

Yksilökohtaiset menee kyllä yhteisöllisen edelle. Mä ajattelen, että silloin on jotain tiettyä mihin tarvitaan just mun osaamista siihen. Pitää olla [mun] näkökulma ja kukaan muu ei voi hoitaa sitä. Jos ajattelee luokkatyöskentelyä, niin yhtä hyvin opettaja tai erityisopettaja voi tehdä sen.

Myöskään koulun sisäisten (rehtori, opettajakunta, oppilashuolto) ja ulko-
puolisten viranomaisten (esim. poliisi ja lastensuojelu) yhteistyöstä ei ole olemassa tarkkoja toimintamalleja kiusaamistilanteiden osalta. Rikosilmoitusten tekeminen kiusaamistapauksissa on tutkimusaineiston perusteella sattumanvaraista (ks. myös Mäntylä 2013). Poliisin ja koulun yhteistyön epäselvyydet näkyvät lisäksi rikosilmoituksen jälkeisessä työskentelyssä.

Ongelmia aiheuttaa se, ettei toisen viranomaisen työkäytäntöjä tunneta riittävästi. Ammatilaiset kertoivat, kuinka pahimmillaan voi käydä niin, ettei asiaa edistetä missään instituutiossa. Kiusaamiseen puuttuva toiminta saattaa päättyä koulussa rikosilmoitukseen, kun tilanteen odotetaan siirtyvän poliisiin hoidettavaksi. Poliisiin mukaan rikosilmoitus ei kuitenkaan välttämättä johda mihinkään toimenpiteisiin alle 15-vuotiaiden kohdalla, koska tekijät eivät ole rikosoikeudellisessa vastuussa teoistaan.

Voi käydä sit niin että vakavimmissakin caseissa ei tuu poliisilta rangaistusta eikä sitten koulultakaan. Ei tuu mitään seurausta. Ja sitten lievemmät caset, mitkä ei mee poliisille, niin tulee kovemmat sanktiot. Se on huono juttu. (--) Poliisin mukaantulo ei välttämättä tarkoita siinä mitään.

Käytäntöihin liittyvät epäselvyydet koskevat lisäksi sellaisia harmaita alueita, jotka eivät kuulu suoraan kenenkään vastuulle. Onko koulun vastuulla puuttua vapaa-ajalla tapahtuviin asioihin, jos tilanne heijastuu kouluun tai tulee siellä esille? Haastateltavien mukaan tällä hetkellä ei ole vakiintuneita käytäntöjä tai selkeitä ohjeita esimerkiksi nettikiusaamistapauksissa toimimiseen.

Yhteisiin toiminta-alueisiin liittyvää työskentelyä tulisi kehittää niin, että joku kantaa vastuun kiusaamistilanteiden selvittämisestä ja hallitsee kokonaisuuden niin kodin kuin eri ammattilaisten välillä. Perusrakenteista, yhteisistä toimintalinjoista ja jatkuvuudesta huolehtiminen tukee opettajia ja muita koulun henkilökunnan jäseniä työssään. Havaintojen perusteella kysynkin, kenen vastuulla koulun yhteisöllisyys ja vertaissuhteiden toimivuus ovat? Eräs haastateltava pohti luokkien ryhmyttämisen merkitystä ja sitä ettei koulun rakenteiden puitteissa oppilaiden ryhmätoiminnasta kyetä huolehtimaan riittävästi.

Ei nähdä sitä tärkeyttä. Sit kun tapahtuu jotain niin.. niin sitten tajutaan. (--) Onhan niillä hirveet paineet kouluissa. Opetussuunnitelmat vaihtuu ja muuta. Mut nää on sellaisia juttuja jotka vaikuttaa niin paljon siihen.(--) Kyllähän siihen aikaa ja energiaa saa käyttää. Mutta kun hoitaa hyvin niin jossain vaiheessa säästät oikeesti aikaa. Ilmapiiri ja tällainen on niin tärkeä. Lopulta se on pieni panos.

Nuoren näkökulma – miten voisi toimia?

NH: Tuleeko mieleen että mitä itse tekisit toisin tai mitä toivoisit että joku muu olisi tehnyt toisin?

NUORI: Varmaan olisin - jos nyt menis taaksepäin - niin *kysyisin [luokkalaaisilta] että mitä mä oon tehnyt tai olisin ite mennyt selvittämään*. Jos mä en olis siihen kyennyt niin rehtorille puhumaan heti, ei kuraattorin kautta. (--)

NH: Mikäköhän sua esti? En usko että olet ainoa jolle kertominen on ollut vaikeaa. Osaatko kuvata mikä sua esti menemästä?

NUORI: Emmä tiiä. *En mä vaan uskaltanut mennä*. Mä en vaan uskaltanut niin mun oli helpompi kertoa kuraattorille. Mä *en tiennyt meneekö kuraattori sitten rehtorille*. (--)

NH: Kuvitellaan vielä. Jos kaikki olisi mennyt hyvin, niin mitä se rehtori olisi tehnyt.

NUORI: En mä tiedä. Ehkä vaan *puuttunut asiaan paremmin*. En mä kyllä usko... ehkä jos olisin mennyt tarpeeksi ajoissa niin *olisi voinut välttää kaiken*. Ainakin niin mä uskon.

NH: Olisiko se ollut sitä että sun kokemus olisi tullut paremmin tietoon kaikille? Vai että sä olisit saanut kuulla mistä se johtuu?

NUORI: Varmaan se että *ne olis saanut tietää miltä musta tuntuu*. (--). Jos en ihan väärin muista niin [kuraattori] kysy multa, että mitä sä haluat tähän tilanteeseen nytte. Niin mä olin vaan, että *niitten vanhemmat ja huoltajat olisivat tietoisia asiasta*. Tai *tyyliin istumaan niitten kaa ja puhumaan*. Se vastas, että ei usko että löydetään kaikille sopivaa päivämäärää. Se olisi ehkä auttanut, ei olisi mennyt niin pitkälle.

Ylläolevassa lainauksessa keskustellaan nuoren kanssa siitä, mitä toiveita nuorella on kiusaamistilanteeseen puuttumisen suhteen. Nuori ajatteli, että parasta olisi ollut, jos hän itse olisi osannut selvittää tilannetta ja korjata syntyneitä väärinkäsityksiä muiden nuorten kanssa. Tämän huomion pohjalta voi kysyä, kuinka koulun arjessa voisi tukea nuorten keskinäistä vuorovaikutusta ja ilmapiiriä. Kuinka tukea sellaista vuorovaikutuksen kulttuuria, jossa omia kokemuksia uskalletaan tuoda esille? Haastatteluissa ehdotettiin esimerkiksi ohjattua pienryhmätoimintaa, huomion kiinnittämistä aikuisten tapaan kohdella lapsia ja lasten kokemusten ottamista vakavasti.

Jos keskustelu muiden nuorten kanssa ei olisi tuottanut tulosta, seuraavana vaihtoehtona nuori toi esille, että hänen olisi pitänyt heti uskaltaa kertoa tilanteesta rehtorille. Rehtorin maininta haastattelussa kertoo siitä, että koulun johtajan uskotaan olevan parhaiten perillä kokonaisuudesta ja hänen uskotaan pitävän parhaiten huolta tiedonkulusta ammattilaisten välillä. Näiden asioiden suhteen nuorella oli toivomisen varaa. Sen lisäksi, että nuori oli kokenut tilanteesta kertomisen vaikeaksi, hänellä oli epätietoisuutta siitä, mitä kertomisen jälkeen tapahtuu. Nuorella ei ollut käsitystä siitä, saavatko muut koulun aikuiset tietää tilanteesta ja mitä kiusaamiseen puuttuminen pitää sisällään. Tältä pohjalta yhdeksi kehittämiskohteeksi nousee nuorten ja aikuisten välisen dialogin vahvistaminen. Toiseksi on tärkeää lisätä tietoisuutta siitä, mitä tapahtuu kertomisen jälkeen ja millaisia keinoja koululla on puuttua kiusaamiseen. Kiinnostavaa on se, että opettajille kertomista nuori piti poissuljettuna vaihtoehtona. Nuorten ja yläkoulun opettajien välit tuntuvat haastattelun perusteella etäisiltä, eikä opettajiin ole luontevaa tukeutua henkilökohtaisissa asioissa.

En mä silloin ajatellu, että mä menen kertomaan kenellekään aineenopettajalle, se olis tuntunut vähän oudolta.

Toivoa herättävä seikka on, että nuori uskoo kiusaamisen mahdollisesti loppuneen, jos koulu yhteisössä oltaisi tiedetty, miltä hänestä *tuntuu*. Nuoren mukaan tilanteessa olisi myös auttanut, jos muiden nuorten vanhemmat olisivat olleet tietoisia asiasta ja heidät olisi kutsuttu kouluun keskustelemaan tilanteesta. Tällaista tilaisuutta ei oltu koulussa kuitenkaan järjestetty. Se ei ole sopinut koulun *toimintajärjestykseen* tai aikaresursseista on ollut puutetta. On myös mahdollista, että ammattilainen on tulkinnut tilannetta toisin kuin nuori eikä ole ymmärtänyt, että kyseessä on kiusaamistilanne.

Kuitenkin esimerkkitapauksissa koulun järjestämiä selvittelytilaisuuksia oli pidetty, kuten aiemmin tässä raportissa on todettu. Koulun toimintamalleihin kuuluu usein selvittelykeskustelujen järjestäminen eli eri osapuolten istuttaminen saman pöydän ääreen selvittelemään pienempiä ja isompia konflikteja. Tästä huolimatta lapsilla ja heidän vanhemmillaan oli tunne, ettei kiusaamistilannetta oteta vakavasti tai ainakaan saada loppumaan koulun työntekijöiden tarjoamilla toimilla.

Kummassakin tapausesimerkissä on viitteitä siitä, ettei kiusaamista kokenut oppilas kyennyt ilmaisemaan itseään kiusaamistapauksen selvittelyä varten järjestetyssä keskustelussa.

Se halusi, että me istutaan alas ja puhutaan asiat. Mutta se ei musta auttanut yhtään, kun niitä oli neljä ja ne pystyi pitämään yhtä. Mä olin yksin. Kun sanoin jotain, niin ne pystyi heti torjumaan sen. (--) En mä siinä vaiheessa uskaltanut kertoa sen enempää [miltä tuntui].

Voidaankin todeta, etteivät oppilaiden puhuttamistilaisuudet onnistuneet, koska nuoret eivät olleet uskaltaneet kertoa omista kokemuksistaan tai kokivat tullessaan väärinymmärretyksi. Tilanteiden selvittely voikin olla haastavaa niille, joiden on vaikea ilmaista ajatuksiaan tai kokemuksiaan ryhmässä tai muiden nuorten kuullen. Aikuisilla voi olla liian vähän aikaa asettua kuuntelemaan ja tulkitsemaan nuorten monitulkintaisia kertomuksia. Tutkimusaineiston perusteella on myös tärkeää pohtia, jääkö selvittelykeskusteluissa joissakin tapauksissa uupumaan kokemus tasapuolisuudesta.

5 K-0 -hankkeen työskentely kiusaamistapauksissa

Tässä luvussa tarkastellaan sitä, miten kiusaamistapauksiin on vaikuttettu K-0 -hankkeen puitteissa sekä miten ja kenen ehdoilla tilanteiden selvittely on edennyt. Hankkeen keskeisimmäksi tehtäväksi on lopulta tullut yhteyksien rakentaminen ristiriitatilanteessa: sillan rakentaminen eri tahojen välille sekä yhteisten ratkaisujen löytäminen.

Puolueettomuus-rooli. Kokonaiskuvan selvittäminen ja sovittelu. Ne on ihan tärkeimmät.

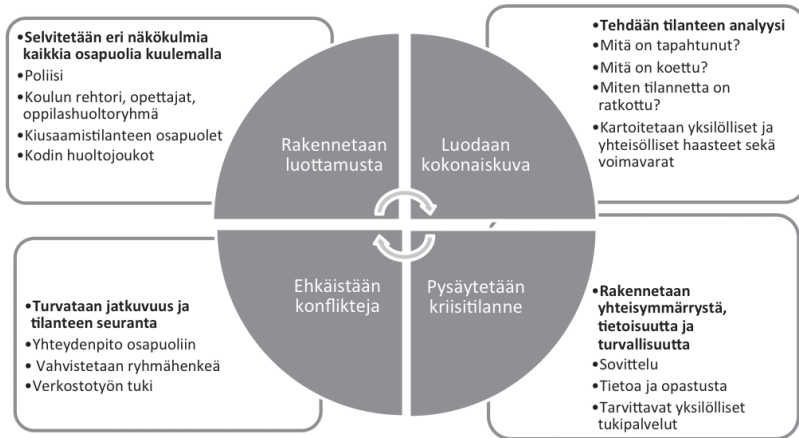
K-0 -hankkeen työskentely kiusaamistapauksissa voidaan tiivistää neljään keskeiseen elementtiin:

1. ulkopuolelta tuleva tuki;
2. kokonaiskuvan rakentaminen tilanteesta;
3. sopivien toimenpiteiden valitseminen;
4. seuranta.

Työskentely suunnataan kolmeen kohteeseen: yksilöiden tukeen (nuoret ja heidän perheensä), ryhmien turvallisen ilmapiirin luomiseen (luokat ja nuorten yhteisöt) ja ammattilaisten verkostojen toimintakyvyn kehittämiseen (oppilashuolto, opettajat ja koulun ulkopuoliset tahot). Konfliktitilanteiden hoitaminen vaatii näiden kolmen tahon huomiointia ja yhteensovittamista niiden välillä. K-0 -työntekijöiden ajatus hankkeen painopisteestä on elänyt vuoden aikana sen mukaan, kun kokemukset tilanteista ja niiden selvittämisestä ovat lisääntyneet. Aluksi työntekijät korostivat erityisesti perheiden tukemista kiusaamistilanteissa. Loppuvuodesta *ammattilaisten verkostojen* kokoaminen ja niiden toimintakyvyn tukeminen nähtiin tärkeimmäksi tehtäväksi. Tämä muutos selittyi toisaalta hankkeen toiseen vuoteen (2018) valmistautumisena, jolloin työn painopiste siirtyi ammattilaisten kouluttamiseen ja verkostojen rakentamiseen.

Seuraavaksi kuvaan nuorten, perheiden ja koulun kanssa tehtävää työtä tutkimusprosessin aikana, jolloin fokuksena oli kiusaamistapausten selvittäminen. K-0 -hankkeen työskentelyä voi kuvata jaotteleamalla työskentelyn toimintajärjestystä ja eri vaiheita sekä niiden tavoitteita (KUVIO 3).

KUVIO 3. K-0 -hankkeen työskentelyn vaiheet

Luottamuksen rakentaminen ja kokemusten selvittäminen

Ensimmäisessä vaiheessa on oleellista keskustella eri tahojen kanssa ja kuulla kaikkien osapuolten näkemyksiä konfliktin kehittymisestä ja kiusaamisen luonteesta. Käytännössä työntekijät ovat yhteydessä perheisiin ja kouluun. Poliisin näkökulma tulee automaattisesti selvitettyä heti alussa, kun poliisi pyytää K-0 -työntekijät tapauksen selvittämiseen mukaan. Tärkeimpänä tehtävänä ja tavoitteena on rakentaa luottamuksellinen suhde eri tahoihin, erityisesti nuoriin ja heidän perheisiinsä. Luottamus rakentuu osapuolia kuuntelemalla ja heidän näkemyksiä kunnioittamalla. Luottamuksen rakentaminen on tärkeää, koska juuri sen avulla eri osapuoliin saadaan keskusteluyhteys ja tilanteen kokonaisuuden ymmärtäminen tulee mahdolliseksi. Tämä voi onnistua varaamalla riittävästi aikaa keskustelulle ja ottamalla kokemukset tilanteesta vakavasti.

Jotenkin nähdä ulkopuolisena koko tilanne, mitä täällä on tapahtunut. (--) On tosi monta eri näkemystä ja kokemusta. Ehkä näitten, luokan ja oppilaiden kannalta, että saisi tarjottua sitä turvaa ja tukea.

Keskustelun käyminen konfliktitilanteessa vaatii ammattitaitoa. K-0 -työntekijän mukaan ammattilaisen on oltava pitkäjänteinen, sinnikäs ja hänen on osattava löytää nuoresta tämän positiiviset puolet. Tämän lisäksi on oltava rehellinen, on kyettävä sanomaan suoraan ja uskallettava nostaa keskusteluun myös ongelmia ja kipeitä asioita. Nuorille ja perheille on tärkeää saada kokemus, että ammattilainen on aidosti samalla puolella ja tahtoo hyvää. Monen haastateltavan mukaan K-0 -työntekijät ovat onnistuneet tässä tehtävässä, kuten yksi vanhempi kuvaa.

Sitten tuli Aseman Lapset ja tuntui että alkoi lokahtelevaan. [Nuori] tuli helpottuneeksi. Vaikka jännitti tätä sovittelumenettelyä, mutta sen jälkeen sillä oli hyvä mieli. (--) [Työntekijät] ottivat [nuoren] niin hyvin vastaan ja sille tuli heti luotto heihin. (--) Oli kuunneltu ja kysytty hänen mielipidettä. Siinä ehkä [nuorella] palautui sellainen luotto aikuisiin ihmisiin.

Kokonaiskuvan luominen ja ratkaisujen etsiminen

Seuraavassa vaiheessa luodaan kokonaiskuva tapahtumista ja niiden kehittymisestä sekä analysoidaan nykytilanteen voimavaroja ja riskitekijöitä. Toisen vaiheen tavoite on osapuolten näkökulmien yhteensovittaminen ja erilaisten tilanteeseen vaikuttavien tekijöiden ymmärtäminen. Hankkeen työntekijän mukaan kokonaistilanteen arviointi ja selvittäminen on keskeinen lähtökohta ratkaisujen pohtimiselle. Käytännössä ensimmäinen ja toinen vaihe kietoutuvat yhteen, eli osapuolia kuulemalla kartoitetaan tilanteeseen vaikuttavia tapahtumia ja tekijöitä sekä luodaan kokonaiskuvaa.

Nyt kun me ollaan tultu poliisin kanssa, me ollaan alettu tekemään kokonaiskuvaa siitä. Riittääkö ryhmä, onko muita kouluja mukana, onko vapaa-aika mukana. Tällaiset kuvaukset on puuttuneet kaikista niistä tapauksista.

Kokonaiskuvan rakentamisen jälkeen pohditaan, mitkä ovat sopivat keinot pysäyttää akuutti tilanne. Kolmannessa vaiheessa rakennetaan

yhteisymmärrystä eri osapuolten välille ja tähdätään sovintoon. Tässä vaiheessa K-0 -hankkeen työntekijät ovat järjestäneet tarvittavaa apua ja tukea perheille. Käytännössä tukea on haettu niin lastensuojelusta kuin terveyspalveluiden piiristä. Lisäksi nuorisotyöntekijöitä ja poliiseja on pyydetty työskentelyyn mukaan niin, että asianosaiset saavat asianmukaista tietoa tilanteeseen. Tarkoituksena on ollut vahvistaa tietoisuutta lasten oikeuksista väkivalta- ja häirintätilanteissa sekä vahvistaa turvallisuuden tunnetta kouluyhteisössä.

Käytännössä yhteisymmärryksen luominen on vaatinut valtavasti keskustelua ja aikaa. Monessa tapauksessa eri osapuolet eivät ole suostuneet kohtaamaan toisiaan yhteisessä neuvottelutilaisuudessa ja keskustelemaan tilanteesta. Hankkeen työntekijät ovat panostaneet tällöin osapuolten kanssa keskusteluun, heidän suostutteluun ja vakuuttamiseen siitä, että asiat on mahdollista saada järjestykseen.

Kriisitilanteen pysäyttäminen

Noin puolessa ensimmäisen vuoden aikana kohdatuista kiusaamistapaüksisista on päädytty lopulta järjestämään sovittelu (ks. tarkemmin luku 1.3). Sovitteluja on järjestetty nuorten välisten rikosasioiden tiimoilta, mutta myös vanhempien ja opettajien välisten riitojen sovittamiseksi. Sovittelussa lähdetään liikkeelle jokaisen osapuolen tosiasioista ja annetaan tilaa puhua omista kokemuksista. Sovittelussa jokaiselle pyritään antamaan mahdollisuus kertoa oma versio tapahtumien kulusta ja myös selittää, miksi on toiminut niin kuin on toiminut. Vaikkei tapahtumista tai niiden vakavuudesta täysin yksimielisiä oltaisikaan, on silti mahdollista päästä sopuun ja jonkinlaiseen päätökseen.

[Sovittelussa] jokainen kertoo faktansa, ja sitten yritetään saada ne niin lähelle ne faktat et kaikki hyväksyy sen jonkunnäköisenä faktana. Sitten pystytään alkaa hoitaa sitä. Mutta jos me ei lähdetä tekemään tällaista, niin siellä on eri faktat ja vaikea viedä, sitä ristiriitaa ei selvitetä.

Hankkeen puitteissa järjestetyt sovittelutilaisuudet ovat toimineet forumina, jossa eri osapuolet pääsevät jakamaan kokemuksiaan ja näkemksiään tilanteesta. Parhaimmillaan turvallisen tilan luominen ja ajan

tarjoaminen keskustelulle voi jo ratkaista tilanteen ja auttaa selvittämään tulehtuneita välejä. Sovittelutilaisuudessa osapuolet voivat käydä läpi menneitä tapahtumia ja tuntemuksiaan yhteisymmärryksessä, ja jopa antaa toisilleen tunnustusta hyvistä teoista.

Kerrottiin pelisäännöt ja kysyttiin, kumpi haluaa aloittaa. Ne puhu 45min ja me oltiin hiljaa. Käytiin läpi, ne itki välillä, kehuivat tosiaan, mitä hyvää ne on tehny. (–) Päätös oli se, että ne molemmat sano, että tää olis pitäny käydä paljon aikaisemmin tää keskustelu. (–) Lähtöasetelma oli kuitenkin se, että molemmat oli suuttuneita toiselleen. Se on mieletön vaikutus siinä.

Se tuntui kivalta kun [yksi osapuolista] tuli halaamaan. Kaikki oli paremmin. Ei hyvin voi sanoa, mutta paremmin.

K-0 -hankkeessa saatiin hyviä tuloksia järjestämällä sovitteluita tai muita kevyempiä neuvottelutilaisuuksia eri osapuolten välillä. Vastaavat koulussa järjestetyt tilaisuudet, joiden tarkoitus oli jakaa kokemuksia, keskustella ja sovitella tapahtumia, eivät toimineet samalla tavalla. Tämän tutkimuksen puitteissa voi esittää vain varovaisia arvioita tilanteeseen vaikuttavista tekijöistä. Onko tilaisuuden vetäjän ulkopuolisuudella erityinen merkitys, ja onko se tärkeää, ettei hänellä ole muuta roolia tapauksen osapuolten elämässä? Ovatko keskustelun vetäjän ammattitaito ja tämän kokemus rikos- ja riita-asioden sovittelussa olennaisia seikkoja? Onko vanhempien kutsuminen tilaisuuksiin mukaan tärkeää? Voidaan myös kysyä, onko kouluilla liian vähän aikaresursseja ja liian vähän mahdollisuuksia käydä pitkiä keskusteluja?

Koulutusta pitäisi olla enemmän dialogiseen työskentelytapaan, ihan vetää näitä neuvotteluita. Monelle se tulee luontevasti, mutta ei välttämättä kaikille.

Pitäishän koulussa olla lisää aikuisia, jotka eivät olisi aina kiinni opetuksessa. Silloin kun on joku case, siihen pitää tarttua heti. Ja kaikki on kiinni opetuksessa. Siinä on aina hirvee järjestäminen, et silloin olisi hyvä jos olisi aikuisia jotka ei ole kiinni.

Haastateltavat tarjosivat joitakin selityksiä sille, miksi *selvittelykeskustelut* eivät aina johda toivottaviin lopputuloksiin. Muutamat haastateltavat

ehdottivat, että kykyä vetää keskusteluja konfliktitilanteissa voitaisiin kehittää ja tukea koulutustilaisuuksia järjestämällä. Haasteena koulun rakenteissa on ajan puute ja ettei henkilökuntaa ole aina vapaana selvittämään tilanteita. Ratkaisuksi tarjottiin useammassa haastattelussa aikuisten määrän lisäämistä kouluun ja erityisesti koulukuraattoriresurssin kasvattamista.

Lisäksi on tärkeää pohtia kriittisesti, liittyykö selvittelyiden onnistuminen tilanteen kehittämiseen. K-0 -hankkeen sovitteluiden kohdalla kyseessä on esimerkiksi rikosilmoituksesta juontuva tilaisuus, johon suhtaudutaan eri tavalla kuin opettajien tai muiden tuttujen koulun aikuisten järjestämiin keskustelutilaisuuksiin. Koulun henkilökunta ei edusta nuorille neutraalia aikuista, koska koulun tehtävänä on arvioida oppilaiden kasvua ja kehitystä ja jakaa sen mukaan nuorille kehuja tai sanktioita. Onkin paikallaan pohtia, millaisena nuoret kokevat koulun aikuisten kyvyn ymmärtää ja selvittää tilannetta sekä kyvyn tehdä oikeudenmukaisia päätöksiä ja valvoa nuoren etua. Konfliktitilanteiden selvittämisen kannalta voi olla oleellista osata tunnistaa, milloin keskustelua voidaan käydä koulun ammattilaisten johdolla ja milloin haetaan tukea koulun ulkopuolelta.

Viimeisenä tulee huomata, että K-0 hankkeen järjestämät sovittelut ovat seurausta pitkään jatkuneista kriisi- ja konfliktitilanteista. Voi siis arvella, että kaikkien osapuolten motivaatio tilanteen selvittämiseen on korkealla tässä vaiheessa. Tämän tutkimusaineiston perusteella ei voi arvioida sitä, olisiko vastaavilla keskustelutilaisuuksilla samanlaisia vaikutuksia, jos niitä järjestettäisiin koulun ammattilaisten toimesta jo aiemmin ja ennaltaehkäisevällä otteella.

Turvataan jatkuvuus ja ehkäistään uusia konflikteja

Neljännessä vaiheessa katse suunnataan tulevaisuuteen ja konfliktien ehkäisyyn akuutin tilanteen purkamisen jälkeen. Tärkeää on seurata toimenpiteiden vaikutuksia ja huolehtia jatkuvuudesta. Eri tahoja kuullaan tässäkin vaiheessa ja selvitetään, ovatko kaikki osapuolet tyytyväisiä tehtyihin ratkaisuihin. Yksi merkittävä piirre K-0 -hankkeen toiminnassa on, että kiusaamistapausten osapuolina olevat nuoret kohdataan uudestaan konfliktien selvittelyn jälkeen myönteisissä merkeissä ja annetaan

nuorille tunnustusta hyvin menneistä asioista. Hankkeen työntekijät jatkavat siten jälkityöskentelyä nuorten kanssa. Tavoitteena on järjestää tapaaminen uudestaan sovitteluun osallistuneiden nuorten kanssa rennommissa merkeissä, käydä esimerkiksi yhdessä syömässä. Tässä vaiheessa, monien puhutteluiden ja mahdollisten muiden sanktioiden jälkeen, on tärkeää kiinnittää huomiota positiivisen käyttäytymisen vahvistamiseen ja nuorten myönteiseen tunnistamiseen. Menettely perustuu ajatukseen, että nuorille syntyisi luottamuksellinen suhde aikuisiin ja heidän kykynsä toimia oikeudenmukaisesti. Samalla on tarkoitus tukea nuoren positiivista kuvaa itsestään ja konfliktitilanteesta ylipääsemistä. Aikuisen tehtävänä on myös vahvistaa nuoren käsitystä itsestään arvokkaana ja kehittymiskykyisenä yksilönä.

Lisäksi K-0-hankkeen työskentelyssä on kiinnitetty huomiota luokan ryhmähengen rakentamiseen, koska usein siinä on havaittu ongelmia. Luokille on järjestetty yhteistyössä kunnan ja järjestöjen nuorisotyön kanssa ryhmäytämispöytätyö- tai kokonaisia ryhmäytämispäiviä. Tämä on pitänyt sisällään esimerkiksi keskusteluiden, toisiin tutustumiseen tähtäävien leikkien ja harjoitusten vetämistä sekä luokan yhteisten pelisääntöjen rakentamista.

Ja sitten tuli tää ryhmäyttäminen. (--). Siitä tuli sit jopa vanhemmilta että kiitos että tää järjestettiin. Se oli kyllä oikein onnistunut. Ne oli koko koulupäivän poissa koululta nuorisotalolla. Meillä on erilaisia ohjelmia kyllä ollu eri luokilla, mutta tää sopi tosi hyvin siihen hetkeen. Se oli tosi hyvä, että saatiin apua muualta, että tulee muualta toimijoita.

Haastatteluissa tuotiin esille huoli siitä, että hankkeen järjestämä työskentely voi jäädä irralliseksi osaksi muusta koulun toiminnasta ja arjesta, joka voi heikentää sen vaikuttavuutta pitkällä tähtäimellä. Eräs haastateltava piti valitettavana sitä, että muuten onnistuneen ryhmäytämispäivän jälkeen ei ollut suunnitelmaa siitä, miten sen jälkeen luokassa edetään ja miten yhdessä tehdyt luokan säännöt otetaan käyttöön. Hän epäili, ettei luokan opettaja ollut halukas sitoutumaan jatkotyöskentelyyn, jolloin lopputulema saattoi jäädä vajaaksi.

Yleisvaikutelma on, että koulut ovat ottaneet ilomielin tukea vastaan kriisitilanteissa. Haastateltavat pitivät hankkeen työntekijöitä ammattitaitoisina nuorten ja perheiden kanssa tehtävässä työssä ja tilanteiden

selvittämisessä. Hankkeen työskentelyssä tulisi jatkossa kiinnittää erityistä huomiota siihen, kuinka yhteistyötä tehdään koulun ammattilaisten kanssa. Koulun työntekijöiden näkökulma koulun arkeen voi olla vieras K-0 -hankkeen työntekijöille, ja sukeltaminen koulun ekosysteemiin konfliktitilanteen kautta voi antaa yksipuolisen kuvan kokonaisuudesta. K-0 -työntekijöille ei muodostu kunnollista kuvaa siitä, missä tilanteissa kouluissa onnistutaan, kuinka niitä selvitetään koulun omilla käytännöillä ja millaisia ovat hyväksi havaitut toimintatavat. Olisikin syytä kysyä paitsi nuorilta ja heidän perheiltään, myös koulun työntekijöiltä, mitkä ovat keskeisiä kehittämistarpeita kouluissa. Yhteistyötä tulisi rakentaa jaettujen tavoitteiden ja toimiviksi koettujen käytäntöjen varaan, jotta työntekijät kokisivat sen mielekkäänä ja sitoutuisivat työnsä kehittämiseen.

6 Johtopäätökset

6.1 YHTEENVETO TULOKSISTA JA KEHITTÄMISKOHTEISTA

Tässä raportissa on käsitelty kouluympäristössä tapahtuneita väkivalta- ja konfliktitilanteita, joihin on liittynyt yhden tai useamman nuoren kokemus kiusaamisesta. Kiusaaminen on erityinen väkivallan muoto, joka voi pitää sisällään fyysistä ja verbaalista väkivaltaa sekä epäsuoraa alistamista ja ryhmästä eristämistä. Kiusaamisilmiölle tyypillistä on sen ilmentyminen ryhmässä ja kietoutuminen ryhmässä toimimisen kulttuuriin ja normistoon (ks. esim. Salmivalli 2003; Herkama 2012). Koska koulu on yksi keskeisimmistä toimintaympäristöistä nuorten elämässä – koulussa ollaan ja toimitaan ryhmässä – monet nuorten kohtaamat konfliktit ja kiusaamistapaukset sijoittuvat kouluympäristöön.

Kiusaamisilmiöön on kiinnitetty paljon huomiota viimeisten vuosikymmenten aikana ja kiusaamiskokemusten määrä onkin ollut laskusuuntainen. Tästä huolimatta kiusaaminen on edelleen merkittävä nuorten turvallisuuden kokemukseen ja hyvinvointiin vaikuttava tekijä. Kiusaaminen jää helposti ympäröiviltä aikuisilta tunnistamatta ja kiusaamisen kokemuksista kertominen on vaikeaa (ks. esim. Haataja ym. 2016). Uhrit eivät myöskään saa riittävästi tukea sitä pyytäessään eikä kiusaamista aina saada loppumaan siihen tähtäävistä toiminna huolimatta (Frisén ym. 2012). Kiusatuksi joutumisen kokemuksella voi olla pitkäkestoiset vaikutukset hyvinvointiin; kiusatuilla nuorilla on vaikeampi myöhemmin muodostaa vertaissuhteita ja luottaa muihin (Pörhölä 2008).

Aseman Lapset ry alkoi kehittää koulukiusaamiseen puuttuvaa työtä vuonna 2016, koska järjestöllä oli Helsingin poliisin ja sovittelutoimiston kanssa toimiva yhteistyösuhde. Toimiviksi havaitut työmallit nuorten väkivaltaiseen ja rikolliseen toimintaan puuttumisessa haluttiin suunnata vapaa-ajan toiminnasta kouluympäristöissä tapahtuneisiin tilanteisiin. Vuonna 2017 käynnistyneen K-0 -hankkeen taustalla oli erityisesti poliisin huoli kouluissa tapahtuvista vaikeista ja pitkittyneistä kiusaamistilanteista, jotka johtivat väkivaltaisuuksiin. Hankkeen tavoitteena oli kehittää puuttumisen keinoja erityisesti alle 15-vuotiaita koskeviin tilanteisiin, joissa poliisin keinot ovat hyvin rajalliset.

Teoksessa on kuvattu kaksi tapausesimerkkiä koulukiusaamisesta, joihin liittyen on tehty rikosilmoitus ja joissa K-0 -hankkeen työntekijät on kutsuttu selvittämään tapahtumia poliisin pyynnöstä. Toinen tapaus sijoittui alakouluun ja toinen yläkouluun. Ensimmäisessä tapauksessa kiusaaminen oli lasten välistä tappelua, välillä rajuakin fyysistä väkivaltaa ja solvaamista. Yksi lapsi oli toistuvien hyökkäysten kohteena, mutta lopulta useampi luokan oppilas koki olevansa kiusattu. Toisessa tapauksessa kiusaaminen ilmeni erään nuoren häirintänä ja pilkkaamisena pääosin netissä, joka johti kostonä tehtyyn pahoinpitelyyn koululla. Tapausten tarkoituksena on ollut kuvata, millaisia tekijöitä ja tapahtumia kiusaamistilanteisiin voi kytkeytyä ja kuinka niissä toimitaan.

Tapausten kautta tutkimuksessa on vastattu seuraaviin kysymyksiin:

1. Mitä kertomukset kiusaamistilanteiden eskaloitumisesta kertovat kiusaamistilanteisiin puuttumisesta koulussa?
2. Mitä tapaukset kertovat nuorten, heidän perheenjäsentensä ja ammattilaisten välisistä suhteista sekä kyvyistä ja mahdollisuuksista selvittää konfliktitilanteita?
3. Millaisia mahdollisia *kehittämiskohtia* kertomukset kiusaamistapauksista nostavat esille kiusaamisilmiön tunnistamisesta, siihen puuttumisesta ja sen ehkäisemisestä koulun arjessa?

ENSIMMÄINEN HAVAINTO tutkimusprosessin aikana oli kiusaamistapausten monisyisyys. Koska kiusaamistapaukset ovat monisyisiä, tapausten tunnistaminen ja niihin puuttuminen on haastavaa. Monimutkaisiin ilmiöihin ei ole olemassa yksinkertaisia ratkaisuja. Ristiriita syntyy siitä, että kiusaamistilanteiden selvittäminen vaatii tekijöiden ja uhrien määrittelyä ja toimenpiteiden kohdistamista oikeisiin henkilöihin, mutta tätä luokittelua on vaikea yksiselitteisesti tehdä. Haastatteluissa tuotiin esille, että eri osapuolien kokemuksia voi olla vaikea sovittaa yhteen erityisesti silloin, kun lapsi kokee olevansa kiusattu ja samalla muut pitävät häntä kiusaajana. Tilanteet eivät näytkään myöskään ammattilaisille kiusaamisena silloin, kun kiusattu käyttäytyy itse epäsosiaalisesti. Pitkittyneissä ja vaikeissa kiusaamistilanteissa voi olla useita lapsia, jotka ovat kokeneet kiusaamista tai muuta epäoikeudenmukaista ja vahingoittavaa kohtelua.

Tämän tutkimuksen puitteissa ei ole mahdollista arvioida sitä, kuinka tavallisia sellaiset kiusaamistilanteet ovat, joissa kiusaajien ja kiusattujen

roolit sekoittuvat. Tapausten seuraaminen kuitenkin herätti pohtimaan, missä vaiheessa useasti toistuva kiusaamisesta *syöttäminen* muuttuu syytetyin *kiusaamisen kokemukseksi* ja lapsen eristämiseksi ryhmästä. On myös syytä kysyä, miten kiusaamista kokeneita lapsia ja nuoria autetaan vertaisryhmään sopeutumisessa ja kiusaamiskokemuksesta toipumisessa. Haastateltujen ammattilaisten kokemus oli, että tilanteisiin liittyy usein osapuolten yksilöllisiä elämänhaasteita, kuten mielenterveysongelmia ja ulkopuolisuuden kokemuksia, jotka ovat tyypillisiä seurauksia kiusaamisesta. Kiusaaminen ei olekaan muusta nuorten elämästä irrallinen ilmiö, vaan kietoutuu yhteen nuorten vertaissuhteiden arvojärjestyksiin ja yhteiskunnallisiin erontekoihin, jotka heijastuvat yksilöiden kokemukseen. Kiusaamistilanteissa mukana olevien lasten rooli ja asema ryhmässä vaikuttaisi olevan hauras ja sisältävän paljon kokemuksia epäoikeudenmukaisuudesta. Kiusatuilla ja kiusaajiksi nimetyillä oppilailla on riski joutua leimatuiksi kouluissa ja tulla määritellyiksi vaikeuksien kautta. Sekä kiusaajiksi että kiusatuiksi nimetyt oppilaat tarvitsisivat nykyistä enemmän tukea löytääkseen turvallisen aseman ryhmässä ja saadakseen myönteisiä kokemuksia koulussa.

TOISEKSI, tämä tapaustutkimus puoltaa vanhempien merkittävää roolia koulukiusaamisen selvittämisessä. Keskeinen havainto on vanhempien luottamuksen puute koulun toimiin. Koulun käytännöt kiusaamiseen puuttumisessa olivat niin nuorille kuin heidän vanhemmilleen esimerkkitapauksissa epäselviä. Lain määrittelemä vaitiolovelvollisuus estää työntekijöitä tiedottamasta muihin oppilaisiin kohdistuneista toimenpiteistä, mikä voi osaltaan selittää epätietoisuutta. Tutkimusaineiston perusteella ei voi sanoa, ovatko koulun toimenpiteet olleet kyseisissä tapauksissa johdonmukaisia ja riittäviä. Tästä huolimatta on selvää, että perheiden luottamuksen puute koulun toimiin tulisi paremmin huomioida ja että on työskenneltävä yhteisymmärryksen saavuttamiseksi.

KOLMAS KESKEINEN TUTKIMUSTULOS on yhtenäisten käytäntöjen puute viranomaisten välisessä työskentelyssä kiusaamistilanteissa. Oppilaitosten turvallisuudesta ja hyvinvoinnista huolehtiminen on lainsäädännössä ohjattu useiden eri viranomaisten vastuulle ja siksi siitä huolehtiminen on pirstaleista (ks. esim. Hietanen-Peltola & Korpilahti 2015). Kuten aiemmissakin tutkimuksissa (ks. esim. Mäntylä ym. 2013) on todettu,

lainsäädäntö ei ohjaa tarkasti sitä, kenen tulee puuttua kiusaamiseen. Koulun sisäiset toimenpiteet etenevät portaittain, opettajalta kiusaamiseen puuttuvalle työryhmälle ja heiltä oppilashuoltoryhmälle. Tarvittava tieto ei aina siirry saumattomasti työntekijöiden välillä eivätkä yksilöllisen ja yhteisöllisen oppilashuollon menetelmät nivoudu yhteen. Tiedonvaihdon lisäämisen kohdalla on muistettava, että salassapitovelvollisuudella on vankat perusteet. On vaikea luoda yleispäteviä ohjeita siitä, milloin tiedonsiirto on lapsen edun nimissä välttämätöntä ja milloin ei ole syytä jakaa nuorten ja perheiden yksityisiä asioita.

Tämän tutkimuksen perusteella koulun ulkopuolisten viranomaisten kutsuminen ratkaisemaan kiusaamistilannetta vaihtelee koulu-, työntekijä- ja tapauskohtaisesti. Ei ole selkeitä toimintamalleja sille, miten tulisi toimia sen jälkeen kun kiusaamisesta on tehty rikosilmoitus esimerkiksi vanhemman toimesta. Kenen vastuulla on sanktioiden jakaminen ja oppilaiden oikeuksien toteutumisen valvominen? Poliisien tapa käsitellä rikosilmoituksia tai edistää tutkintaa vaihtelee, mistä syystä koulujen on mahdotonta ennakoida rikosilmoitusten seurauksia. Yhteisten käytäntöjen puute johtaa siihen, että tapauksissa tehtävät ratkaisut ovat yksittäisten työntekijöiden tilannekohtaisen arvioinnin varassa. Käytäntöjen puutteet koulukiusaamistapauksissa tarkoittavat myös sitä, että lapsilta ja perheiltä odotetaan omien oikeuksien ajamista ja ymmärrystä siitä, miten viranomaisten kanssa tulee toimia (ks. Honkatukia 2011, 114–115). Monialainen yhteistyö edellyttääkin koordinointia ja käytäntöjen laatimista, jotta yhdenvertaisuudesta ja jokaisen lapsen oikeudesta tukeen ja turvaan voidaan huolehtia.

KUVIOON 4 on tiivistetty, millaisia osa-alueita tulisi huomioida koulukiusaamiseen puuttumisessa, ja millaiset näkökulmat tulisi pitää yhtä aikaa mukana tapausten selvittämisessä. Nämä ovat johtopäätöksiäni K-0 -hankkeen toiminnasta ja tutkimusprosessin aikana kertyneestä ymmärryksestä. K-0 -hankkeen keskiössä on kokonaisvaltainen ote kiusaamistapauksiin ja eri toimijoiden työskentelyn nivominen yhteen. Pystysuunnassa on kuvattu suhtautumistapa koulukiusaamisen torjumiseen. Vaakatasossa on kuvattu, mihin asioihin huomio kiinnittyy erilaisissa interventioissa. Kuvion tarkoituksena on havainnollistaa tilanteiden selvittämisessä tarvittavia eri lähestymistapoja, joiden avulla onnistutaan huomioimaan sekä akuutin konfliktin ratkaiseminen että uusien konfliktien ehkäisy.

Suhtautumistapa ja työn kohde vaihtelee eri ammattikuntien työtehtävissä ja heidän interventioissaan. Kuvion ulkoreunoille on sijoitettu K-0-hankkeen keskeisimmät yhteistyökumppanit työn kohteen ja suhtautumistavan mukaan. Poliisi painottaa kontrollia ja sanktioita keinoina vaikuttaa nuorten loukkaaviin vuorovaikutusprosesseihin (ks. alla) ja väkivaltaan, ja tämä työ kohdistetaan rikoslain nojalla yksittäisiin nuoriin. Nuorisotyön toimijat puolestaan tukevat nuorten osallisuutta ja toimijuutta ja kohdistavat työskentelyn nuorten vertaisryhmiin. Nuorisotyön keskeisenä eetoksena on vapaaehtoisuus ja nuorten *myönteinen tunnistaminen*.¹² Kummankaan ammattiryhmän työote ei yksin riitä selvittämään pitkäkestoista kiusaamista ja siksi tarvitaan erilaisten interventioiden yhteensovittamista.

KUVIO 4. Kiusaamisen vähentämisen osa-alueet K-0 -hankkeen tapauksissa

12 *Myönteisellä tunnistamisella* tarkoitetaan voimavara- ja tunteiden näkökulmaa tai työotetta, jolla tarjotaan jokaiselle lapselle ja nuorelle mahdollisuus tulla tunnistetuksi, tunnustetuksi ja tuetuksi tavoilla, jotka kunnioittavat nuoren omaa rakentavaa itseymmärrystä ja identiteettiä (Kallio ym. 2015, 9–25).

Loukkaavaan vuorovaikutukseen puuttuminen tarkoittaa puuttumista yksilöitä vahingoittavaan toimintaan ja aktiivista tarttumista ilmeneviin ongelmiin. Nuorten toimintaan *sekaantuminen* vahvalla otteella ja mahdollisten sanktioiden jakaminen vaatii vastapainoksi nuorten myönteistä tunnistamista ja tunnustamista. *Positiivisen vuorovaikutuksen tukeminen* viittaakin nuorten itsetunnon vahvistamiseen ja ryhmähengen kehittämiseen. Molempia näkökulmia ja niihin liittyviä toimintatapoja on syytä yhdistää koulukiusaamiseen puuttumisessa. K-0 -hankkeen työskentelyn tarkoitus on ottaa yhtä aikaa tarkasteluun yksilölliset ja ryhmäprosessiin vaikuttavat tekijät sekä katsoa kokonaisuutta yhdessä eri toimijoiden kanssa. Erilaisia konflikteja voi pitää myös tärkeänä osana nuorten elämää ja kasvua, sikäli kuin nuoret vielä opettelevat ratkomaan vastaan tulevia haasteita (Gellin 2011). Olennaista on kehittää yhteisiä käytäntöjä sellaiseen suuntaan, että konfliktien selvittämistä tuetaan. Tämän lisäksi on tuettava nuorten selviytymistä vahingoittavista kokemuksista ja autettava heitä integroitumaan ryhmään.

6.2 POHDINTA JA JATKOTUTKIMUKSEN AIHEET

Tutkimusraportissa on esitelty toteuttamani tapaustutkimus, jonka puitteissa seurasin K-0 -hankkeen käynnistämistä ja ensimmäisen vuoden työskentelyä. K-0 -hanke ja sen rinnalla kulkeva tutkimus ovat tehneet näkyväksi kiusaamisilmiön marginaaleja; tapauksia, joita ei onnistuta koulussa selvittämään kaikkia osapuolia tyydyttävällä tavalla ja jotka pitkittyvät, johtaen lopulta rikosilmoitukseen. Tässä alaluvussa esitän muutamia jatkotutkimuksen aiheita.

Oma toimintani ja läsnäoloni erilaisissa neuvotteluissa on vaikuttanut siihen, millä tavalla asioista on päädytty keskustelemaan ja kuinka kiusaamistapahtumista on minulle kerrottu. Olen siten ollut osa tutkimuskohdetta ja vaikuttamassa hankkeen toimintaan. Hankkeen käynnistymisestä alkaen kävimme pitkiä, ajoittain kiihkeitäkin keskusteluja siitä, millaisen ilmiön äärellä työskentelemme ja miten sitä tulisi sanoittaa. Tulisiko termistä *koulukiusaaminen* luopua kokonaan ja puhua *kouluväkivallasta*? Kertovatko tapaukset juurikaan koulukiusaamisesta nuorten näkökulmasta, kun taustalla ovat vanhempien tekemät rikosilmoitukset? Onko hankkeen kohtaamisissa konflikteissa ja niiden selvittämisen haasteissa lopulta kyse vain aikuisten välisistä ristiriidoista?

Vuoden mittaisen yhteistyömme aikana niin hankkeen tavoitteet kuin toiminnan kärki kirkastuivat – kysymyksiin alkoi löytyä yhä enemmän vastauksia. Kentälle sukeltaminen antoi meille kaikille ymmärrystä siitä, millaisten haasteiden kanssa työtä tehdään. Hankkeen ensimmäinen iskulause kuului: ”nolla kiusattua, nolla kiusaajaa”. Tästä hanke sai nimensä K-0 (”koonolla”). Tutkimusprosessin aikana kävi selväksi, että *kiusaajista* ja *kiusatuista* puhuminen on joissakin tapauksissa harhaanjohtavaa ja pitää sisällään sellaista vallankäyttöä, jolla on negatiivisia seurauksia nuorten elämään. Konfliktitilanteissa kaikki osapuolet ovat tavalla tai toisella uhreja, joiden kanssa työskennellään. Ensimmäisen vuoden jälkeen K-0-hankkeen iskulauseesta putosivatkin pois viittaukset niin kiusattuun kuin kiusaajaan. Uudeksi iskulauseeksi tuli ”selvittämättömiä konflikteja nolla”.

Koko prosessin ajan kestävä tutkimuksen ja käytännön välinen vahva dialogi on sekä vahvuus että heikkous. Tutkijana pääsin lähelle käytännön toimintaa ja sen kehittämistä. Samalla hankkeen työntekijät vaikuttivat tutkimustapausten ja haastateltavien valintaan, mikä tulee ottaa huomioon tulosten arvioinnissa. Lähestyin niitä kouluja, joissa hanke oli työskennellyt ja erityisesti niitä henkilöitä, jotka olivat kaikkein eniten tehneet yhteistyötä hankkeen työntekijöiden kanssa. Jos tutkimusasetelma olisi ollut toinen, olisin voinut kuulla hyvin erilaisia kertomuksia kiusaamisesta. Tutkijan roolin ja kriittisen katseen säilyttäminen hankkeen työtä kohtaan ei ole tämänkaltaisessa prosessissa itsestään selvää. Hankkeen toimintakenttä tuli tutuksi, mutta koulut tuntuivat jäävän etäisiksi. Koulujen opettajia oli yllättävän vaikea tavoittaa tutkimukseen mukaan. Tutkimus ja siihen käytetty ylimääräinen työaika ei vaikuttanut tuntuvan opettajista mielekkäältä, minkä voi ajatella kertovan jotain heidän suhtautumisestaan ja sitoutumisestaan hankkeen työskentelyyn. Jatkossa olisikin tärkeää tarkastella koulujen opettajien ja oppilashuoltohenkilöstön näkemyksiä hyvistä puuttumisen käytännöistä ja keskeisistä kehittämiskohteista sekä lisätä ymmärrystä koulun työntekijöiden kohtaamista haasteista.

Iso ratkaisematon kysymys yhä on, mitä näistä hankkeen aikana tehdystä havainnoista seuraa. Miten havaittu tarve tarttua tehokkaammin nuorten vertaissuhteissa tapahtuviin konflikteihin kääntyy toimintakulttuuria uudistaviksi käytännöiksi? Kenen toiminta-alueelle kouluympäristössä tapahtuneiden väkivaltatilanteiden hoitaminen asettuu luontevasti ja kenen johdolla voidaan huomioida niin yksilöllisiä kuin vertaisryhmien tarpeita? Kenellä on resursseja vastaavaan työskentelyyn kuin mitä K-0

-hankkeessa on tehty? Mikä on se kehittämistoimenpide, jonka hankkeen työntekijät voivat jakaa muille eteenpäin?

Tutkimusprosessin aikana on herännyt kysymys, miten ulkopuolelta tuotu malli soveltuu koulun omiin käytäntöihin ja miten huolehditaan siitä, ettei tämä toiminta jää irralliseksi muusta koulun ajesta. Monien, varsinkin koulun ulkopuolella syntyneiden kehityshankkeiden paikka on usein koulutoiminnan marginaalissa, jotta koulun perustehtävä ja arki ei häiriinny (ks. Hoikkala & Laine 2017, 12). Miten K-0 -hanke onnistuu muuttamaan koulun toimintakulttuuria ulkopuolelta? Miten hankkeen tavoitteet ja kehittämistarpeet asettuvat yhteen koulujen tavoitteisiin ja tarpeisiin? Konfliktitilanteiden kautta sukeltaminen sisään koulun *ekosysteemiin* (mt.) voi antaa yksisilmäisen kuvan kokonaisuudesta. Hankkeen viitekehyksessä ei muodostu kuvaa siitä, missä tilanteissa kouluissa onnistutaan, kuinka konflikteja selvitetään koulun omilla käytännöillä ja millaisia ovat hyväksi havaitut toimintatavat.

Tutkimukseen tavoitettiin vain yksi nuori, joten nuorten ääntä ei saatu kattavasti mukaan. Jatkossa olisikin syytä tavoittaa lisää nuoria pohtimaan kiusaamisilmiöön puuttumista ja sitä, miten koulussa voidaan tukea vertaissuhteita ja kuulla nuorten hiljaisia tai joskus epämääräisiä viestejä kiusaamisesta. On tärkeä pitää mielessä, että kiusaamiskokemuksista useimmiten vaietaan. Kiusaamisen käsittelemiseksi luodut toimintamallit perustuvat kuitenkin siihen, että kiusaamisesta kerrotaan aikuisille. Siksi nuorten kokemuksia kiusaamisesta ja siihen kohdistetuista toimenpiteistä tulisi niin käytännöissä kuin tutkimuksessa kuulla nykyistä enemmän.

Lähteet

- ALANKO, KATARINA (2014) *Mitä kuuluu sateenkaarinuorille Suomessa?* Nuorisotutkimusverkoston/Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 146. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.
- ELLONEN, NOORA & PELTONEN, KIRSI (2011) Lasten ja nuorten väkivaltakokemukset ja psykososiaaliset ongelmat – moniulotteiset yhteydet ja mittaamisen haasteet. *Nuorisotutkimus* (29/2), 3–25.
- ESKOLA, JARI & SUORANTA, JUHA (1998) *Jobdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- FAGERLUND, MONICA & PELTOLA, MARJA & KÄÄRIÄINEN, JUHA & ELLONEN, NOORA & SARIOLA, HEIKKI (2013) *Lasten ja nuorten väkivaltakokemukset 2013. Lapsiuhritutkimuksen tuloksia*. Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 110. Tampere: Poliisiammattikorkeakoulu.
- FLINCK, AUNE (2013) *Rakennamme sovintoa. Opas rikosten ja riitujen sovitteluun*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Opas 23. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- FRISÉN, ANN, HASSELBLAD, TOVE & HOLMQVIST, KRISTINA (2012) What actually makes bullying stop? Reports from former victims. *Journal of Adolescence* (35), 981–990.
- GELLIN, MAIJA (2011) *Sovittelu koulussa*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- GRETSCHEL, ANU & HÄSTBACKA, NOORA (2016) *Onnistunut monialainen nuorten kohtaamisen malli – arviointi Kaikki käy koulua -toiminnan vaikutuksista*. Helsingin kaupungin nuorisoasiainkeskus, julkaisuja 1/2016 & Nuorisotutkimusverkoston/Nuorisotutkimusseuran verkkojulkaisuja 109. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.
- HAATAJA, ANNE & SAINIO, MIHA & TURTONEN MIRA & SALMIVALLI, CHRISTINA (2016) Implementing the KiVa antibullying program: recognition of stable victims. *Educational Psychology* (36/3), 595–611.
- HALME NINA & KUUSIO H. & KANSTE O. & RAJALA R. & KLEMETTI R. & SEPPÄNEN J. (2017) *Ulkomaista syntyperää olevien nuorten hyvinvointi Kouluterveyshyvässä vuonna 2017*. Tutkimuksesta tiiviisti 26. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- HAMARUS, PÄIVI (2012) *Haukku haavan tekee. Puututaan yhdessä kiusaamiseen*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- HAMARUS, PÄIVI (2006) *Koulukiusaaminen ilmiönä. Yläkoulun oppilaiden kokemuksia kiusaamisesta*. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 288. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- HARINEN, PÄIVI & HALME, JUHA (2012) *Hyvä, paha koulu. Kouluhyvinvointia hakemassa*. Unicef / Nuorisotutkimusverkoston verkkojulkaisuja 56. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.
- HERKAMA, SANNA (2012) *Koulukiusaaminen - Loukkaavat vuorovaikutusprosessit oppilaiden vertaissuhteissa*. Jyväskylä Studies in Humanities 190. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- HIETANEN-PELTOLA, MARKE & KORPILAHTI, ULLA (2015) *Terveellinen, turvallinen ja hyvinvoiva oppilaitos - Opas ympäristön ja yhteisön monialaiseen tarkastamiseen*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Ohjauk 7. Helsinki: Terveyden- ja hyvinvoinnin laitos.

- HOIKKALA, TOMMI & LAINE, JYRKI (2017) *Meidän jengi. Tapausraportti Hirvilän perusopetuspalveluille. Kokemuksia peruskoulun toimintakulttuurin kehittämisestä*. Helsinki: Kehittämiskeskus Opinkirjo.
- HOIKKALA, TOMMI & PAJU, PETRI (2013) *Apina pulpetissa. Ysiluokan yhteisöllisyys*. Helsinki: Gaudeamus.
- HONKATUKIA, PÄIVI (2011) *Uurit rikosprosessissa – haavoittuvuus, palvelut ja kohtelu*. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 252. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.
- IKONEN, RIIKKA & HIETAMÄKI, JOHANNA & LAAKSO RIITTA & HEINO, TARJA & SEPPÄNEN JOHANNA & HALME, NINA (2017) *Sijoitettujen lasten ja nuorten hyvinvointi. Kouluterveykselyn tuloksia*. Tutkimuksesta tiiviisti 21/2017. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- KALLIO, KIRSI PAULIINA & KORKIAMÄKI, RIIKKA & HÄKLI, JOUNI (2015) Myönteinen tunnistaminen – näkökulma hyvinvoinnin edistämiseen ja syrjäytymisen ehkäisemiseen. Teoksessa Häkli, Kallio & Korkiamäki (toim.) *Myönteinen tunnistaminen*. Nuorisotutkimusverkoston/Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 171. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 7–36.
- KANKKUNEN, PAULA & HARINEN, PÄIVI & NIVALA, ELINA & TAPIO, MARI (2010) *Kuka ei kuulu joukkoon? Lasten ja nuorten kokemus syrjintää Suomessa*. Sisäasiainministeriön julkaisut 36. Helsinki: Sisäasiainministeriö.
- KETONEN, RIIKKA-MARI & JORONEN, KATJA (2014) Alakoululaisen kokemukset koulukiusaamisesta ja vanhemman valvonta. *Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti* (51), 47–58.
- KIILAKOSKI, TOMI (2014) *Koulu on enemmän. Nuorisotyön ja koulun yhteistyön käytännöt, mahdollisuudet ja ongelmat*. Nuorisotutkimusverkoston/Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 155. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.
- KIUSAAMISEN VASTAISEN TYÖN LÄHTÖKOHDAT PERUSOPETUKSESSA, TOISELLA ASTEELLA JA VARHAISKASVATUKSESSA (2017) VäliRaportti. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 12/2017. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö. <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/79773> (Viitattu 10.1.2018.)
- KUULA, ARJA (1999) *Toimintatutkimus. Kenttätöytä ja muutospyrkimyksiä*. Tampere: Vastapaino.
- KÄÄRIÄINEN, JUHA (2008) Johdanto. Teoksessa Noora Ellonen & Juha Kääriäinen & Venla Salmi & Heikki Sariola (toim.) *Lasten ja nuorten väkivaltakokemukset. Tutkimus peruskoulun 6. ja 9. luokan oppilaiden kokemasta väkivallasta*. Tampere: Poliisiammattikorkeakoulu & Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, 25–31.
- KÄÄRIÄINEN, JUHA (2007) Lapsiin kohdistuva väkivalta tilastoissa - väkivalta poliisitilastoissa. Teoksessa Noora Ellonen & Janne Kivivuori & Juha Kääriäinen (toim.) *Lapset ja nuoret väkivallan uhreina*. Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 64. Espoo: Poliisiammattikorkeakoulu, 25–28.
- LAINE, MARKUS & BAMBERG, JARKKO & JOKINEN, PEKKA (2007) Tapaustutkimuksen käytäntö ja teoria. Teoksessa Markus Laine & Jarkko Bamberg & Pekka Jokinen (toim.) *Tapaustutkimuksen taito*. Helsinki: Gaudeamus, 9–38.

- LAPPALAINEN, KRISTIINA & MERILÄINEN, MATTI & PUHAKKA, HELENA & SINKKONEN HANNA-MAIJA (2011) Kiusataanko yliopistossakin? *Nuorisotutkimus* (29/2), 64–80.
- LEHTONEN, JUKKA (2003) *Seksuaalisuus ja sukupuoli koulussa: lähtökohdista heteronormatiivisuus ja eiheteroseksuaalisten nuorten kertomukset*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.
- LEHTONEN, PAULIINA (2007) Tapaus- ja toimintatutkimuksen yhdistäminen. Teoksessa Markus Laine & Jarkko Bamberg & Pekka Jokinen (toim.) *Tapaustutkimuksen taito*. Helsinki: Gaudeamus, 245–253.
- LEINO, HELENA (2007) Yleinen ongelma, yksi tapaus. Teoksessa Markus Laine & Jarkko Bamberg & Pekka Jokinen (toim.) *Tapaustutkimuksen taito*. Helsinki: Gaudeamus, 214–227.
- LEPPÄLAHTI, MERJA & NÄRE, SARI (2011) Kiusaamisesta kunnioitukseen. Pääkirjoitus teemanumerossa *Väkivaltasta kiusaaminen*. *Nuorisotutkimus* (29/2), 1–2.
- LUOPA, PAULIINA & PIETIKÄINEN, MINNA & JOKELA, JUKKA (2008) *Koulukiusaaminen peruskoulun yläluokilla 2000–2007*. Opetusministeriön julkaisuja 7/2008. Helsinki: Opetusministeriö.
- LUOPA, PAULIINA & KIVIMÄKI, HANNE & MATIKKA, ANNI & VILKKI, SUVI & JOKELA, JUKKA & LAUKKARINEN, ESSI & PAANANEN, REIJA (2014) *Nuorten hyvinvointi Suomessa 2000–2013 – Kouluterveyskyselyyn tulokset*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Raportti 25/2014. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- MARINI, ZOPITO A. & VÖLK, ANTHONY A. (2017) Towards a transdisciplinary blueprint to studying bullying. *Journal of Youth Studies* (20/1), 94–109.
- MIETOLA, REETTA & BERG, PÄIVI & HAKALA, KATARIINA & LAHELMA, ELINA & LAPPALAINEN, SIRPA & SALO, ULLA-MAIJA & TOLONEN, TARJA (2016) Feministinen etnografia kasvatuksen kulttuureita jäljittämässä. *Nuorisotutkimus* (34/1), 4–17.
- MÄNTYLÄ, NIINA & KIVELÄ, JONNA & OLLILA, SEIJA & PERTTOLA, LAURA (2013) *Pelastakaa koulukiusatut!* Kunnallissalan kehittämissätiön tutkimusjulkaisu, 70. Helsinki: KAKS – Kunnallissalan kehittämissätiö.
- MYLLYNIEMI, SAMI (2017) *Katse tulevaisuudessa*. *Nuorisobarometri 2016*. Opetus- ja kulttuuriministeriö & Valtion nuorisoneuvosto & Nuorisotutkimusverkosto, julkaisuja 189. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.
- NOVICK, RONA MILCH & ISAACS, JENNY (2010) Telling is compelling: the impact of student reports of bullying on teacher intervention. *Educational Psychology* (30/3), 283–296.
- OLWEUS, DAN (1992) *Kiusaaminen koulussa*. (Alkuperäinen teos *Bullying at School – what we know and what we can do*. Malden, MA: Blackwell Publishing, 1993) Suomentanut Maija Mäkelä. Helsinki: Otava.
- OPPIIAS- JA OPISKELIJAHUOLTOLAKI (1287/2013) <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2013/20131287> (Viitattu 10.1.2018.)
- PAJU, PETRI (2011) *Koulua on käytävä. Etnografinen tutkimus koululuokasta sosiaalisena tilana*. Nuorisotutkimusverkoston/Nuorisotutkimusseuran verkkojulkaisuja 108.
- PERUSOPETUSLAKI (628/1998) <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980628> (Viitattu 10.1.2018.)

- PEURA, JUUSO & PELKONEN, MIKKO & KIRVES, LAURA (2009) *Miksi kertoisin, kun se ei auta? Raportti nuorten kiusaamiskyselystä*. Helsinki: Mannerheimin lastensuojeluliitto.
- PÖRHÖLÄ, MAILI & KINNEY, TERRY A. (2010) *Bullying: Contexts, Consequences and Control. Communicating with and about Society*. Barcelona, Spain: Editorial Aresta.
- PÖRHÖLÄ, MAILI (2008) Koulukiusaaminen nuorten hyvinvointia uhkaavana tekijänä – miten käy kiusatun ja kiusajaan vertaisuuhteille? Teoksessa *Polarisoituva nuoruus. Nuorten elinolat - vuosikirja 2008*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 99–104.
- RASTAS, ANNA (2007) *Rasismi lasten ja nuorten arjessa. Transnationaalit juuret ja monikulttuuristuva Suomi*. Nuorisotutkimusverkoston/Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 78. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.
- RIKOS- JA RIITA-ASIOIDEN SOVITTELU 2016, *Tilastoraportti 15/2017*. Suomen virallinen tilasto, Rikos- ja riita-asioiden sovittelu. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <https://www.thl.fi/fi/tilastot/tilastot-aiheittain/aikuisten-sosiaalipalvelut/rikos-ja-riita-asioiden-sovittelu> (Viitattu 24.1.2018.)
- SALMIVALI, CHRISTINA & POSKIPARTA, E. & TIKKA, A. & PÖYHÖNEN V. (2009) *Kiva koulu: Opettajan opas alakouluun 1. luokalle*. Turun yliopiston psykologian laitoksen tutkimuksesta käytäntöön -julkaisusarja, 2. Helsinki: Opetusministeriö.
- SALMIVALI, CHRISTINA (2003) *Koulukiusaamiseen puuttuminen. Kohti tehokkaita toimintamalleja*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- SALMIVALI, CHRISTINA (1998) *Koulukiusaaminen ryhmäilmionä*. Helsinki: Gaudeamus.
- SMOLEJ, MIRKA (2014) Kenelle väkivaltarikokset kasautuvat Suomessa? Poliisin tietoon tullut toistuva väkivalta ja sen uhrin. *Yhteiskuntapolitiikka* (79/1), 21–37.
- SOUTO, ANNE-MARI (2011) *Arkipäivän rasismi koulussa. Etnografinen tutkimus suomalais- ja maahanmuuttajanuorten ryhmäsuhteista*. Nuorisotutkimusverkoston/Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 110. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.
- SOVITTELUAKTI (1015/2005) <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2005/20051015> (Viitattu 10.1.2018.)
- TAAVETTI, RIIKKA (2015) ”Olis siistiä, jos ei tarttis määritellä...” *Kuriton ja tavallinen sateenkaarinuoruus*. Nuorisotutkimusverkoston/Nuorisotutkimusseuran verkkojulkaisuja 81. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.
- TOLONEN, TARJA (2001) *Nuorten äänet ja tilat. Sukupuolten järjestykset koulun arjessa*. Gaudeamus ja Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 19. Helsinki: Gaudeamus & Nuorisotutkimusseura.
- TUTKIMUSEETTINEN NEUVOTTELUKUNTA (2009) *Humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja käyttäytymistieteellisen tutkimuksen eettiset periaatteet ja ehdotus eettisen ennakoarvioinnin järjestämiseksi*. <http://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/eettisetperiaatteet.pdf> (Viitattu 10.1.2018.)
- WISS KIRSI & HALME NINA & HIETANEN-PELTOLA MARKE & STÅHL TIMO (2017) *Perusopetuksen opiskeluhuollon tilannekuva 2017 – Yhdenvertaisuus haasteena yksilökohteisessa ja yhteisöllisessä työssä*. Tutkimuksesta tiiviisti 23/2017. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- YOON, JINA & SULKOWSKI, MICHAEL, L. & BAUMAN, SHERI A. (2016) Teachers' Responses to Bullying Incidents: Effects of Teacher Characteristics and Contexts. *Journal of School Violence* (15/1), 91–113.

Liitteet

1. HAASTATTELURUNKO NUORELLE

Tutkimuksen esittely ja haastattelun tarkoitus, haastateltavan oikeudet ja anonymisointi, ohjeet haastattelutilanteeseen

TAUSTATIEDOT: ikä, luokka, harrastukset, muut asiat

KERRO KOULUPOLUSTASI: koulukäynnin sujuminen, viihtyminen, luokan yhteishenki, kaverit, oma roolisi luokassa?

KOKEMUKSET KOULUKIUSAAMISESTA: Kerro omin sanoin tapahtumista. Milloin kiusaaminen alkoi? Miten arvioisit mistä kiusaaminen johtui, mitä taustatekijöitä haluat tuoda esille? Millaista kiusaaminen oli? Millä tavalla ja missä kohdassa kiusaaminen muuttui? Millaisia osapuolia tilanteeseen kuului? Missä tilanteissa kiusaamista tapahtui? Miten reagoit kiusaamiseen? Millaisia seurauksia kiusaamisella oli sinulle?

KOKEMUKSET KIUSAAMISEEN PUUTTUMISESTA: Mistä sait tukea? Pystyitkö kertomaan jollekin pahasta olostasi? Kerroitko opettajille kiusaamisesta? Miten reagoivat eli mitä sanoivat tai tekivät? Miten kiusaamiseen puututtiin? Millaista tukea sait? Mistä on ollut apua, mistä ei? Miksi tilanteessa otettiin yhteyttä poliisiin?

Missä vaiheessa ja miten tilanteeseen olisi pitänyt puuttua?

K-0 -HANKKEEN TOIMINTA: Miten kiusaamiseen jatkoselvittely eteni, kun Aseman Lapset tuli avuksi? Miten Heikki/Ville ovat auttaneet? Kokemukset sovittelusta? Kokemukset ryhmäyttämispäivästä?

Mitä tekisit nyt toisin, jos saisit palata ajassa taaksepäin?

2. HAASTATTELU KOULUN EDUSTAJILLE

TAUSTATIEDOT: koulutustausta, työkokemus, nykyinen työtehtävä

KOULUN KIUSAAMISEN VASTAISET PERIAATTEET JA TOIMINTAMALLIT: Kerro kiusaamisen vastaisen työn lähtökohdista. Mitkä toimintamallit ovat käytössä? Millaisin toimin hyvinvointia ja osallisuutta tuetaan? Miten puututaan epäasialliseen käytökseen? Kurinpitokeinot?

Kerro oppilashuollon toiminnasta ja roolista koulukiusaamistapauksissa.

KIUSAAMISEN TUNNISTAMINEN JA PUUTTUMINEN: Kerro, millaisia koulu-kiusaamistapauksia olet nähnyt/selvittänyt työssäsi (osalliset, taustat, kiusaamisen muodot, tilanteet, vaikuttavat tekijät).

Kerro, kuinka kiusaaminen tunnistetaan. Miten kiusaaminen tulee aikuis-ten tietoon? Kerro, miten puututaan. Millaisia seurauksia ja vaikutuksia puuttumisella on?

Millaiset käytännöt ehkäisevät kiusaamista? Mitkä ovat haasteita tapausten selvittelyssä?

MONIAMMATILLINEN YHTEISTYÖ KOULUN JA MUIDEN AMMATTILAISTEN VÄLILLÄ: tarpeet ja toiminta? Keiden kanssa?

KODIN JA KOULUN VÄLINEN YHTEISTYÖ: mitä yhteistyö tarkoittaa käytännössä? Miten arvioit toimintaa?

KOKEMUKSIA K-0 -HANKKEESTA (ESIMERKKITAPAUKSET): Kerro tapauksen taustoista ja työskentelyn eri vaiheista.

Millaisia osapuolia tilanteeseen kuului? Miten eri osapuolet tulkittivat tilannetta ja siihen vaikuttaneita tekijöitä? Miksi tilanteessa otettiin yhteyttä poliisiin? Miten kiusaamiseen jatkoselvittely hankkeen puitteissa eteni? Millaisia ratkaisuja työskentelyllä saavutettiin? Millaista yhteistyö oli eri osapuolten välillä?

KEHITTÄMISKOHTEITA KIUSAAMISEN VASTAISEEN TYÖSKENTELYYN: Miten työskentelyä tulisi kehittää? Millaiset toimintamallit helpottaisivat kiusaamiseen puuttumista? Miten ammattilaisten osaamista tulisi kehittää kiusaamiseen puuttumiseksi?

3. HAASTATTELU KOULUN ULKOPUOLISELLE AMMATTILAISELLE

HAASTATELTAVAN TAUSTA: Kerro oma koulutustaustasi, lyhyesti työhistoriastasi, nykyinen työpaikkasi ja työtehtäväsi. Kerro organisaationne rakenteesta, keskeisistä työtehtävistä ja tavoitteista. Millaista yhteistyötä teette koulujen kanssa ja missä roolissa koulukiusaaminen on tässä työssä?

OMA ROOLISI/ TYÖSKENTELYSI KIUSAAMISTAPAUKSISSA: Kerro, millaisia koulukiusaamistapauksia olet nähnyt/selvittänyt työssäsi (kiusaamisen luonne, osapuolet, tilanteet, puuttuminen)? Missä vaiheessa sinuun otetaan yhteyttä ja miten? Kuka? Miksi? Miten arvioisit tietoosi tulevien tapausten suhdetta muuhun koulukiusaamiseen?

KERRO TOIMINTAMALLEISTANNE: Mitä tapahtuu yhteydenoton jälkeen? Millaisia keinoja sinulla on työssäsi käytössä kiusaamisen ehkäisemiseksi tai lopettamiseksi? Mitkä ovat toimivia käytäntöjä ja haasteita tapausten selvittelyssä?

KOKEMUKSIA K-0 -HANKKEESTA (ESIMERKKITAPAUUS): Kerro kiusaamistilanteen taustoista ja työskentelyn eri vaiheista. Miksi tilanteessa otettiin yhteyttä poliisiin? Miten eri osapuolet tulkitsivat tilannetta ja siihen vaikuttaneita tekijöitä?

Miten kiusaamiseen jatkoselvittely hankkeen puitteissa eteni? Millaisia ratkaisuja työskentelyllä saavutettiin? Millaista yhteistyö oli eri osapuolten välillä? Millaisia mahdollisia rajoituksia tai ongelmia kiusaamiseen puuttumisessa oli? Missä vaiheessa ja miten tilanteeseen olisi pitänyt puuttua? Miten tapahtumien eteneminen olisi estetty?

KIUSAAMINEN ILMIÖNÄ OMAN TYÖN NÄKÖKULMASTA (OMIN SANOIN): Miten määrittelisit kiusaamista oman kokemuksesi pohjalta: mitä se on? Miten nuorten väliset konfliktit kehittyvät? Mitä tapahtuu käytännössä?

Millaisia jännitteitä olet havainnut nuorten välillä? Millaiset käytännön toimenpiteet onnistuvat purkamaan kärjistyneitä tilanteita? Keitä ovat keskeiset yhteistyötahot ja avainhenkilöt? Miten eri tahojen yhteistyö toimii?

KEHITTÄMISKOHTEITA KIUSAAMISEN VASTAISEEN TYÖSKENTELYYN: Miten työskentelyä tulisi kehittää? Millaiset toimintamallit helpottaisivat kiusaamiseen puuttumista? Miten ammattilaisten osaamista tulisi kehittää kiusaamiseen puuttumiseksi?

Tiivistelmä

Koulu on yksi keskeisin lasten ja nuorten sosiaalisista toimintaympäristöistä. Kouluissa tapahtuu paljon lasten ja nuorten kehityksen kannalta myönteistä vuorovaikutusta, mutta myös kiusaamista ja jopa väkivaltaa. Aseman Lapset ry käynnisti vuonna 2017 K-0 -hankkeen, jossa selvitetään Helsingin alueen peruskouluissa tapahtuneita pitkittyneitä kiusaamistilanteita. Tilanteita yhdistävä piirre on ollut rikosilmoitus tai virka-apupyynnö poliisille.

K-0 -hankkeessa on hyödynnetty työmenetelmiä, jotka on havaittu hyviksi nuorten rikolliseen ja väkivaltaiseen käyttäytymiseen puuttumisessa. Lisäksi on hyödynnetty aiempaa yhteistyötä poliisin ja sovittelutoimiston kanssa. Tapausten selvittelyn jälkityössä on tehty yhteistyötä nuorisotyön toimijoiden sekä sosiaali- ja terveystieteiden kanssa. Tavoitteena on ollut tukea koko kouluyhteisön hyvinvointia ja turvallisuutta sekä räätälöidä kaikille osapuolille tarvittava yksilöllinen tuki. Hankkeen tavoite on ollut niin ikään kehittää ammattilaisten työvälineitä ja verkostojen toimintaa koulukiusaamisen vähentämiseksi.

Tutkimuksen tavoitteena on tehdä näkyväksi kiusaamistapauksia, tapahtumien taustoja ja niiden selvittämistä sekä kiusaamiseen puuttumisen kehittämistä eri osapuolten näkökulmista. Tutkimus on toteutettu toiminta- ja tapaustutkimuksen menetelmiä soveltaen. Tutkimukseen on valittu lähempään tarkasteluun kaksi K-0 -hankkeen työn kohteeksi tullutta kiusaamistapausta, joiden kautta tutkimuskysymyksiä tarkastellaan. Tutkimus perustuu kentällä kerättyyn haastattelu- ja havainnointiaineistoon. Tutkimuksessa haastateltiin neljä koulun edustajaa, kolme nuorisotyön edustajaa, kaksi poliisia, kaksi hankkeen työntekijää, kaksi vanhempaa ja yksi nuori. Haastatteluiden ohella tutkija osallistui hankkeen sidosryhmätapaamisiin ja kiusaamistapauksiin liittyviin neuvotteluihin. Lisäksi tutkijan käytössä on ollut K-0 -hankkeen työntekijöiden tuottamat raportit vuoden 2017 kiusaamistapauksista.

Tapaukset tekevät näkyviksi, millaisia osapuolia ja tekijöitä kiusaamistilanteisiin liittyy, ja miten tilanteet ovat päässeet eskaloitumaan. Tapausten avulla kuvataan koulun toimintatapoja, eri osapuolten kertomuksia tapahtumista sekä K-0 -hankkeen mukaan tuloa ja työskentelytapaa. Tutkimusaineiston kautta avautuu näköala kiusaamistilanteiden

monimutkaiseen todellisuuteen ja kokemusten sekä tulkintojen ristiriitoihin. Eri osapuolten näkemykset tilanteen luonteesta ja taustoista voivat olla etäällä toisistaan, jolloin ei päästä yhteisymmärrykseen myöskään ratkaisukeinoista. Tapausten selvittämistä vaikeuttaa luottamuksen puute kodin ja koulun välillä.

Tutkimus osoittaa, että pitkittyneissä kiusaamistilanteissa, tarvitaan monialaista yhteistyötä ja tukea myös koulun ulkopuolelta. Viranomaisilla ei ole yhdenmukaisia toimintakäytäntöjä vakavia kiusaamistilanteita varten, eikä myöskään linjausta siitä, kenen vastuulla on kouluväkivallan selvittäminen erityisesti alle 15-vuotiaiden kohdalla. Koulun oppilashuoltoryhmän, opettajien, poliisin, lastensuojelun, nuorisotyön ja perheiden välisen yhteistyön kehittämällä voidaan vastata tutkimuksen esiin nostamiin haasteisiin ja puuttua rakentavammin vakaviin kiusaamistilanteisiin.

ASIASANAT: koulukiusaaminen, väkivalta, verkostotyö, lapset, nuoret, nuorisotutkimus, tapaustutkimus

Sammandrag

Noora Hästbacka

BRANSCHÖVERGRIPANDE NÄTVERKSARBETE OCH MOBBNING – FALLSTUDIE AV STATIONENS BARN RF:S MOBBNINGSPROJEKT

Skolan är en av de mest centrala sociala verksamhetsmiljöerna för barn och unga. I skolan sker mycket sådan växelverkan som är positiv med tanke på barnens och ungdomarnas utveckling, men det förekommer också mobbning och till och med våld. År 2017 inledde Stationens barn rf projektet K-0 som förebygger mobbning. Inom projektet har man utrett långvariga mobbningsfall i grundskolorna i Helsingforsregionen som alla lett till polisanmälan eller begäran om handräckning av polisen.

I projektet har Stationens barn utnyttjat arbetsmetoder som konstaterats fungera väl i att ingripa i unga personers brottsliga och våldsamma uppförande, samt erfarenheter från tidigare samarbete med polisen och medlingsbyrån. Projektets övriga samarbetspartner är Helsingfors stads sektor för fostran och utbildning, ungdomstjänster samt social- och hälsovårdsmyndigheter. Målet har varit att stöda hela skolgemenskapens välmående och säkerhet samt att skraddarsy det individuella stöd som de olika parterna behöver. Därtill har projektet även haft som mål att utveckla de anställdas arbetsredskap och nätverkens verksamhet för att minska mängden mobbning.

Den här boken är en rapport om den studie som gjorts om K-0-projektet med syfte att lyfta fram mobbningsfall, deras bakgrund och olika parterers synpunkter på hur fallen borde utredas och hur man borde utveckla ingripandet i mobbning. Studien genomfördes med hjälp av aktionsforsknings- och fallstudiemetoder. Två av mobbningsfallen i K-0-projektet valdes för närmare granskning i studien. Studiens källmaterial bestod av intervju- och observationsmaterial som samlats in på fältet. I undersökningen intervjuades fyra representanter för skolan, tre representanter för ungdomsarbetet, två poliser, två projektanställda, två

föräldrar och en ung person. Förutom intervjuerna deltog forskaren också i projektets möten med intressentgrupper och förhandlingar som relaterade till mobbningsfallen. Dessutom hade forskaren tillgång till rapporterna som K-0-projektets anställda hade utarbetat om mobbningsfallen som ägde rum under 2017.

En närmare granskning av materialet lyfter fram mobbningsfallets parter och aktörer och hjälper läsaren att förstå hur fallen hade eskalerat. Med hjälp av fallen beskrivs skolans verksamhetssätt, de olika parternas upplevelser av händelserna, samt K-0-projektets inträde och arbetssätt. Genom forskningsmaterialet öppnas ett nytt perspektiv på mobbningsfallens komplicerade verklighet och motstridigheter i erfarenheter och tolkningar. De olika parternas åsikter om situationens natur och bakgrund kan skilja sig från varandra, och då kan man inte heller nå samförstånd om lösningarna. Bristen på förtroende mellan hemmet och skolan gör det också svårare att reda ut fallen.

Undersökningen visar att man i långvariga mobbningsfall behöver branschövergripande samarbete och stöd utifrån. Myndigheterna har ingen enhetlig verksamhetspraxis för allvarliga mobbningsfall och inga riktlinjer för vem som ansvarar för att utreda våld i skolan, i synnerhet då det gäller elever under 15 år. Genom att utveckla samarbetet mellan skolans elevvårdsgrupp, lärarna, polisen, barnskyddet, ungdomsarbetet och familjerna kan man bemöta de utmaningar som undersökningen lyfter fram och ta tag i allvarliga mobbningsfall på ett mer konstruktivt sätt.

ÄMNESORD: mobbning, våld, nätverksarbete, barn, unga, ungdomsforskning, fallstudie

Abstract

NOORA HÄSTBACKA

Multidisciplinary network cooperation and bullying – Case study of an anti-bullying project run by the Children of the Station

School is one of the most central social operational environments for children and young people. A great deal of interaction which has a positive impact on young people's development takes place at school, but there are also cases of bullying and even violence. In 2017, the youth organisation the Children of the Station launched the K-0 project, which aims to tackle bullying in schools. The project has been dealing with cases of long-term bullying in comprehensive schools in the Helsinki area, which have been reported to the police or where the assistance of the police has been requested.

In the project, the Children of the Station have made use of methods which have previously been successful when intervening in criminal or violent behaviour among young people, as well as experiences from previous cooperation with the police and the mediation office. Other partners of the project include the Education Division, youth services, and the social and health care authorities of the City of Helsinki. The aim has been to support the safety and well-being of the entire school community, as well as offering tailored support to all parties involved. Another aim of the project has been to develop tools for professionals and the activities of the networks in order to reduce bullying.

This book is a report on the study carried out on the K-0 project, with the aim of highlighting cases of bullying, their backgrounds and different perspectives on how the cases should be resolved and how the work to prevent bullying should be improved. The study has been carried out using action research and case study methods. As part of the study, two of the K-0 project's bullying cases have been chosen for closer observation. The source material consists of interview and observation data collected in the field. As part of the study, interviews were carried out with four

representatives of the school, three youth workers, two police officers, two project workers, two parents and one young person. In addition to the interviews, the researcher also took part in the project's interest group meetings and negotiations relating to the bullying cases. The researcher also had access to the reports relating to the bullying cases in 2017 written by the project workers of the K-0 project.

A closer scrutiny of the cases reveals the parties relating to the bullying cases and helps the reader to understand how the situations were able to escalate. The cases are used to illustrate the school's regular practices, the different parties' stories of what took place, and the participation and methods of the K-0 project. The research material opens up a new perspective into the complex reality of bullying and the contradictory experiences and interpretations. The views that different parties have of the nature and background of the situation can be very different, which also makes it impossible to agree on a solution. Resolving the cases is also made more difficult by a lack of trust between the home and the school.

The study shows that multidisciplinary cooperation and support from outside the school is required when dealing with cases of long-term bullying. The authorities do not have a consistent way of dealing with serious cases of bullying or any guidelines on who is responsible for resolving cases of school violence, particularly when it involves children under the age of 15. By developing the cooperation between the school welfare group, teachers, the police, child protection services, youth work and the families, the challenges highlighted by the study can be faced and serious cases of bullying can be resolved in a more constructive manner.

KEYWORDS: bullying, violence, networks, children, young people, youth research, case study

Pitkittyneiden koulukiusaamistapausten selvittämisessä voidaan tarvita muidenkin koulun ulkopuolisten toimijoiden kuin vanhempien apua. Aseman Lapset ry on käynnistänyt vuonna 2017 K-0 -hankkeen, jossa selvitetään Helsingin alueen peruskouluissa tapahtuneita pitkittyneitä kiusaamistilanteita. Hankkeessa kehitetään ammattilaisten työvälineitä ja verkostojen toimintaa koulukiusaamisen vähentämiseksi.

Monialainen verkostotyö ja koulukiusaaminen on raportti K-0 -hankkeen yhteydessä tehdystä tutkimuksesta. Tutkimuksessa tarkastellaan lähemmin kahta kiusaamistapausta havainnointi- ja haastatteluaineistoon perustuen. Tutkimus osoittaa, että pitkittyneet kiusaamistilanteet ovat monisyisiä ja puuttumisen käytännöt ovat epäselviä, kun toimenpiteitä tarvitaan niin yksilöiden kuin ryhmien tasoilla. Koulun oppilashuoltoryhmän, opettajien, poliisin, lastensuojelun, nuorisotyön ja perheiden välisen yhteistyön kehittämällä voidaan vastata tutkimuksen esiin nostamiin haasteisiin ja puuttua rakentavammin vakaviin kiusaamistilanteisiin.

Nuorisotutkimusverkosto
Nuorisotutkimusseura
ISBN 978-952-7175-60-6
ISSN 1799-9227
KI 30.1

